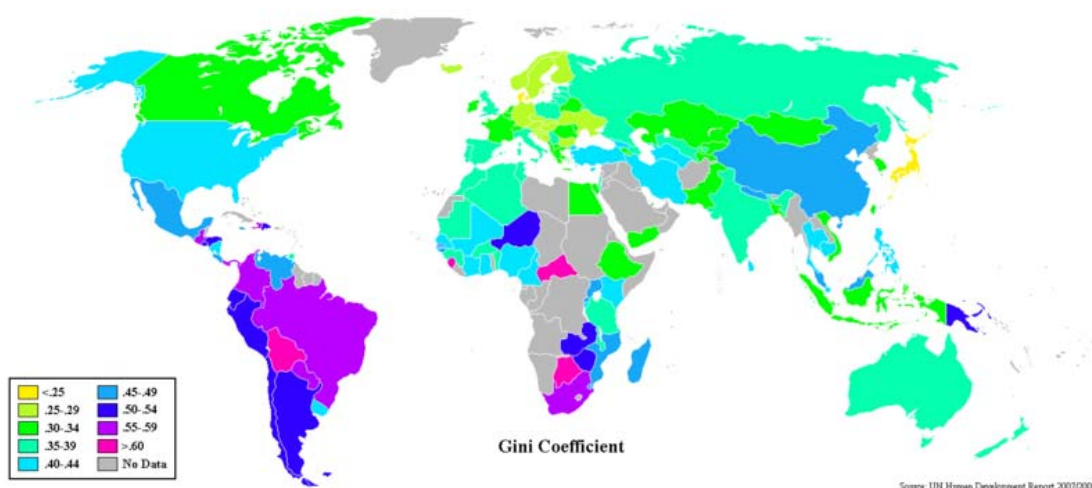

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

Διπλωματική Εργασία: **ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΝΟΜΗ**

Μεταπτυχιακός Φοιτητής: Παπούλιας Δημήτριος

A.M.: 0805M017

Επιβλέπων Καθηγητής: Πάκος Θεοφάνης, Καθηγητής Τ.Ο.Π.Α.

Μέλη Εξεταστικής Επιτροπής:

Φωτεινοπούλου Αικατερίνη, Επίκουρη Καθηγήτρια Τ.Ο.Π.Α.

Κεραμίδου Ιωάννα, Λέκτορας Τ.Ο.Π.Α.

Αθήνα 2009

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΝΟΜΗ

*Στη μνήμη του φίλου και συναγωνιστή
Παναγιώτη Σωτηρόπουλου*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ-ΟΡΙΣΜΟΙ

1.1 Παγκοσμιοποίηση.....	10
1.1.1 Θεωρητικές αντιρρήσεις και ενστάσεις.....	13
1.2 Οικονομική Ανάπτυξη.....	16
1.3 Διανομή του Εισοδήματος.....	20
1.3.1 Μέθοδοι μέτρησης της διανομής του εισοδήματος.....	20
1.4 Φτώχεια.....	27
1.4.1 Ορισμός της φτώχειας.....	27
1.4.2 Μέθοδοι μέτρησης της φτώχειας.....	29
1.5 Από την Οικονομική Ανάπτυξη στην Παγκοσμιοποίηση: Πως έγινε αυτή η μετάβαση και ποιά η σχέση τους με την Οικονομική Ανισότητα;.....	31

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΚΛΑΣΙΚΕΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΙΔΡΑΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΑΝΟΜΗΣ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ

2.1 Η προσέγγιση του Kuznets.....	34
2.1.1 Η Υπόθεση Kuznets.....	34
2.1.2 Η Υποστήριξη και η Κριτική απέναντι στην Υπόθεση Kuznets.....	38
2.2 Η μαρξιστική προσέγγιση.....	45

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΝΕΟΤΕΡΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ- ΕΜΠΕΙΡΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

3.1 Παγκοσμιοποίηση και Φτώχεια.....	50
3.1.1 Ανασκόπηση της διαμάχης.....	51
3.1.2 Οικονομική μεγέθυνση και φτώχεια.....	56
3.1.3 Νεότερες εξελίξεις.....	62
3.2 Παγκοσμιοποίηση και Εισοδηματική Ανισότητα.....	70
3.2.1 Έννοιες-μέθοδοι μέτρησης της εισοδηματικής ανισότητας ως προς την παγκοσμιοποίηση.....	70
3.2.2 Ανασκόπηση της διαμάχης.....	75

3.2.3 Νεότερες εξελίξεις.....	78
3.3 Επίδραση της Παγκοσμιοποίησης στην Εντός της Χώρας Ανισότητα.....	91
3.3.1 Νεότερες εξελίξεις.....	94
3.4 Παγκοσμιοποίηση και Λειτουργική Διανομή του Εισοδήματος.....	96
3.5 Παγκοσμιοποίηση και Διανομή του Πλούτου.....	98
3.5.1 Διαχρονικές τάσεις.....	100

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΩΝ

4.1 ΗΠΑ.....	103
4.1.1 Μισθολογικές Μεταβολές.....	103
4.1.2 Μισθολογική Ανισότητα.....	105
4.1.3 Φτώχεια.....	106
4.1.4 Διανομή Εισοδήματος και Πλούτου.....	106
4.1.5 Λειτουργική Διανομή του Εισοδήματος.....	112
4.1.6 Ερμηνεία των Τάσεων.....	112
4.2 Κίνα.....	113
4.2.1 Φτώχεια.....	113
4.2.2 Διανομή Εισοδήματος και Πλούτου.....	116
4.3 Ινδία.....	117
4.3.1 Φτώχεια.....	117
4.3.2 Διανομή Εισοδήματος και Πλούτου.....	118
4.3.3 Μισθολογική Ανισότητα.....	122
4.4 Ελλάδα.....	123
4.4.1 Φτώχεια.....	123
4.4.2 Διανομή Εισοδήματος.....	124
4.4.3 Ερμηνεία των Τάσεων.....	125

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....

128

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....

131

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η μελέτη που ακολουθεί με τίτλο *«Παγκοσμιοποίηση και Διανομή»*, εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών του τμήματος Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Από την πρώτη στιγμή των συζητήσεων με τον καθηγητή κ. Θ.Β. Πάκο, διαπιστώθηκε κοινό ενδιαφέρον γύρω από το θέμα του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης και της διασύνδεσης της με τη διανομή του εισοδήματος σε παγκόσμιο επίπεδο. Πρόκειται για ένα ζήτημα ιδιαίτερα αμφιλεγόμενο, που έχει ταλανίσει έντονα και επίμονα την επιστημονική κοινότητα και έχει κατά περιόδους προκαλέσει έντονη κοινωνική αντιπαράθεση σε πολλές χώρες του πλανήτη, δημιουργώντας ως γνωστόν και ένα διεθνές κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης.

Υπήρχε λοιπόν κοινή διάθεση να φωτιστούν οι επιπτώσεις που έχει η παγκοσμιοποίηση επί της εισοδηματικής κατάστασης των ανθρώπων όλου του πλανήτη και ιδιαίτερα επί των κατώτερων εισοδηματικά τάξεων. Η παρούσα μελέτη εξέτασε διάφορες πτυχές της σχέσης της παγκοσμιοποίησης με την οικονομική ανισότητα, όπως τη διασύνδεση της με την φτώχεια και τη διανομή του πλούτου, αλλά επικέντρώθηκε στη σχέση της παγκοσμιοποίησης με την διανομή του εισοδήματος.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στον επιβλέποντα καθηγητή κ. Θ.Β. Πάκο για την ενθάρρυνση, την υπομονή του, τις συμβουλές του και τις καίριες και ουσιαστικές παρεμβάσεις του σε όλες τις φάσεις της εκπόνησης της παρούσας εργασίας. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τα άλλα δύο μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής, την Επίκουρη Καθηγήτρια κ. Α. Φωτεινοπούλου και την Λέκτορα κ. Ι. Κεραμίδου για την ενασχόληση τους με το παρόν κείμενο, για το ενδιαφέρον και για την εμπιστοσύνη που έδειξαν για το αποτέλεσμα της παρούσας εργασίας.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τους γονείς μου Γ. Παπούλια και Π.Μ. Παπούλια και ιδιαίτερα την μηστή μου Α. Κρίβα, για την υλική υποστήριξη και την ηθική συμπαράσταση που μου προσέφεραν κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της παρούσας μελέτης.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξετάσουμε την επίδραση της παγκοσμιοποίησης επί της διανομής του εισοδήματος. Θα εξετάσουμε μία πλειάδα ζητημάτων που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με το κυρίως θέμα μας όπως την επίδραση της παγκοσμιοποίησης επί της διανομής των πόρων, του πλούτου καθώς και επί της φτώχειας γενικότερα. Θα επικεντρώσουμε όμως στην επίδραση της επί της διανομής του εισοδήματος, ουσιαστικά δηλαδή στο κρίσιμο ερώτημα εάν η παγκοσμιοποίηση αυξάνει ή ελαττώνει την οικονομική ανισότητα, τόσο στο εσωτερικό των χωρών όσο και μεταξύ των χωρών σε παγκόσμιο επίπεδο. Πρόκειται για ένα φλέγον ζήτημα για το οποίο -μαζί με το ζήτημα της φτώχειας- έχουν γραφτεί και ειπωθεί πάρα πολλά τις τελευταίες δεκαετίες, τόσο από την διεθνή ακαδημαϊκή κοινότητα, όσο και από το σύνολο των ΜΜΕ και το οποίο έχει απασχολήσει σε σημαντικό βαθμό και τους απλούς πολίτες σε πολλές χώρες του κόσμου, ιδιαίτερα μάλιστα στο βαθμό που αντιλαμβάνονται ότι το βιοτικό τους επίπεδο επηρεάζεται άμεσα από το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης.

Αρχικά είναι αναγκαία μία διευκρίνιση: το ερώτημα στο οποίο θα επικεντρωθούμε είναι διαφορετικό από το ερώτημα εάν οι φτωχοί σε παγκόσμιο επίπεδο αυξάνονται ή μειώνονται -ερώτημα με το οποίο επίσης θα ασχοληθούμε, αλλά σε μικρότερο συγκριτικά βαθμό σε σχέση με το κυρίως θέμα μας. Πρόκειται για δύο διαφορετικά ζητήματα, όπως θα αναλυθεί και στη συνέχεια της εργασίας μας, τα οποία δεν πρέπει να συγχέονται μεταξύ τους.

Το θέμα της παρούσας εργασίας αποτελεί σε μεγάλο βαθμό μετεξέλιξη της προγενέστερης ακαδημαϊκής συζήτησης που σχετίζονταν με το ερώτημα εάν η οικονομική ανάπτυξη επιφέρει μείωση ή αύξηση της ανισοκατανομής του εισοδήματος και η οποία συζήτηση διεξάγεται με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, λιγότερο ή περισσότερο άμεσα, τους τελευταίους δύο αιώνες, ουσιαστικά σχεδόν ταυτόχρονα με την «επίσημη» έναρξη της σύγχρονης ιστορίας της οικονομικής επιστήμης από τον Adam Smith. Αυτό συμβαίνει γιατί η μεγάλη πλειοψηφία των οικονομολόγων στη διάρκεια των δύο τελευταίων αιώνων θεωρούσε ως κεντρικά στοιχεία ή προαπαιτούμενα της έννοιας της οικονομικής ανάπτυξης, τα ίδια στοιχεία που σήμερα θεωρούνται κατά κοινή ομολογία ως κομβικά για την διαδικασία της παγκοσμιοποίησης και πιο συγκεκριμένα αναφερόμαστε στην ελεύθερη διακίνηση εμπορευμάτων, κεφαλαίων και εργατικού δυναμικού αλλά και στην τεχνολογική

πρόοδο, ιδιαίτερα στους τομείς των μεταφορών και επικοινωνιών. Αποτελεί λοιπόν αναγκαιότητα για την παρούσα εργασία να οριστεί και η έννοια της οικονομικής ανάπτυξης εκτός από εκείνη της παγκοσμιοποίησης και να διερευνηθεί η μεταξύ τους σχέση. Η ανάλυση μας θα διερευνήσει τη σχέση μεταξύ παγκοσμιοποίησης και διανομής εισοδήματος μόνο κατά την πρόσφατη περίοδο της «σύγχρονης παγκοσμιοποίησης» (contemporary globalization), όπως ονομάζεται από πολλούς ερευνητές, ή του «τρίτου κύματος της παγκοσμιοποίησης» όπως ονομάζεται από άλλους ερευνητές. Η ανάλυση μας βέβαια, θα μπορούσε να ξεκινήσει χρονικά αρκετά νωρίτερα από την ισχυριζόμενη από αρκετούς οικονομολόγους εμφάνιση της παγκοσμιοποίησης κατά τα μέσα (ή τέλη) της δεκαετίας του 1970, συμπεριλαμβάνοντας ουσιαστικά το σύνολο της οικονομικής σκέψης των δύο τελευταίων αιώνων που αφορούσε την διεθνοποίηση του καπιταλισμού, αλλά δεν θα προβούμε σε μία τόσο εκτεταμένη χρονικά ανάλυση, τόσο για λόγους μεγέθους της παρούσας μελέτης, όσο και επειδή κατά τη γνώμη μας έχει μεγαλύτερη αξία η διερεύνηση των τάσεων που καταγράφηκαν κατά τις πρόσφατες δεκαετίες, καθώς και των σημερινών τάσεων που μας δίνουν και μία πρόγνωση των μελλοντικών εξελίξεων.

Η παρούσα εργασία θα ακολουθήσει για πρακτικούς λόγους την παρακάτω διάρθρωση: Αρχικά, στο κεφάλαιο 1 θα ορίσουμε τις αναγκαίες για την περαιτέρω έρευνα μας έννοιες. Εν προκειμένω θα ορίσουμε σε τι συνίσταται το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης και κυρίως η οικονομική πλευρά της διαδικασίας αυτής και στη συνέχεια θα ορίσουμε τις έννοιες της οικονομικής ανάπτυξης, της εισοδηματικής ανισότητας και της φτώχειας. Επίσης, θα παρουσιάσουμε συνοπτικά τις θεωρητικές αντιρρήσεις και ενστάσεις που υπάρχουν ως προς το εάν όντως συντελείται -και σε ποιο βαθμό- η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης και ως προς τον τρόπο με τον οποίο ορίζεται η έννοια της. Επιπλέον, θα εξετάσουμε εν συντομία τις διάφορες μεθόδους μέτρησης της φτώχειας και κυρίως της διανομής του εισοδήματος.

Στη συνέχεια, στο δεύτερο κεφάλαιο της μελέτης μας θα παρουσιάσουμε δύο από τις κλασικότερες θεωρητικές προσεγγίσεις της επίδρασης της παγκοσμιοποίησης επί της διανομής του εισοδήματος. Θα εξετάσουμε δηλαδή δύο προσεγγίσεις που με το πέρασμα του χρόνου αποτέλεσαν σημείο αναφοράς για πληθώρα οικονομικών αναλύσεων και ερευνών (και ιδιαίτερα των ερευνών και αναλύσεων των οικονομικών της ανάπτυξης), όπως υπήρξαν οι προσεγγίσεις του Marx και του Kuznets. Δύο διευκρινίσεις είναι στο σημείο αυτό απαραίτητες. Πρώτον, αναγνωρίζουμε την

ύπαρξη και τη σημαντικότητα και άλλων προσεγγίσεων της εξεταζόμενης σχέσης, αλλά θεωρούμε κομβικότερες τις δύο παραπάνω προσεγγίσεις και δεύτερον, παρότι γνωρίζουμε πως οι ανωτέρω αυτές προσεγγίσεις δεν χρησιμοποίησαν τον όρο «παγκοσμιοποίηση» στις αναλύσεις τους, ουσιαστικά όμως η παγκοσμιοποίηση βρισκόταν στο επίκεντρο των αναλύσεων τους, καθόσον κομβικά στοιχεία της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης (όπως αυτή συνήθως ορίζεται) όπως για παράδειγμα η επέκταση και η επίδραση του διεθνούς εμπορίου, αποτέλεσαν κατεξοχήν αντικείμενο των αναλύσεων αυτών, αλλά και γενικότερα, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η παγκοσμιοποίηση αποτελεί τη σύγχρονη μορφή ανάπτυξης του καπιταλισμού, δηλαδή συσσώρευσης του κεφαλαίου ή οικονομικής μεγέθυνσης, ανάλογα με την ορολογία που επιλέγουμε να εκφραστούμε.

Στο επόμενο, τρίτο κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε σωρεία νεότερων ερευνών και εμπειρικών δεδομένων στην προσπάθεια μας να απαντήσουμε τόσο στο κύριο ερώτημα της εργασίας μας, εάν δηλαδή η παγκοσμιοποίηση αυξάνει ή ελαττώνει την ανισότητα στη κατανομή του εισοδήματος, όσο και σε δευτερεύοντα για τη μελέτη μας ερωτήματα, όπως το εάν η παγκοσμιοποίηση αυξάνει ή μειώνει την φτώχεια. Θα επικεντρώσουμε την προσοχή μας στις αναλύσεις των πιο διακεκριμένων οικονομολόγων που ασχολούνται με το ζήτημα και θα προσπαθήσουμε να μην παραθέσουμε απλώς απόψεις, αλλά να παρουσιάσουμε με όσο το δυνατόν πιο ζωντανό τρόπο μια ζωντανή συζήτηση, που αρκετές φορές παίρνει τον χαρακτήρα μιας έντονης διαμάχης ή ακόμα και σφοδρής σύγκρουσης, καθόσον η έκβαση της συζήτησης έχει άμεσες πολιτικές συνέπειες, οι οποίες δεν αφήνουν βεβαίως αδιάφορους ούτε τους άμεσα εμπλεκόμενους στη διαμάχη, αλλά βέβαια ούτε και τους εκτός αυτής.

Εν συνεχεία, στο κεφάλαιο 4 θα παρουσιάσουμε ορισμένες, τις κατεξοχήν σημαντικές για μια πλειάδα λόγων, μελέτες περιπτώσεων. Αρχικά, θα εξετάσουμε την επίδραση της παγκοσμιοποίησης επί της διανομής του εισοδήματος στην «καρδιά» της παγκόσμιας οικονομίας, δηλαδή στις ΗΠΑ και θα εξετάσουμε επίσης τι ισχύει για τις δύο μεγαλύτερες, πολυπληθέστερες και σημαντικότερες οικονομικά αναπτυσσόμενες χώρες, δηλαδή για την Κίνα και την Ινδία. Ιδιαίτερη μνεία στο πλαίσιο αυτό θα γίνει και για τη χώρα μας.

Στο τελευταίο πέμπτο κεφάλαιο, θα επιχειρήσουμε να ανακεφαλαιώσουμε την συζήτηση που έχει προηγηθεί, να ερμηνεύσουμε τα νεότερα εμπειρικά δεδομένα και να εξάγουμε ορισμένα κρίσιμα συμπεράσματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΙ

1.1 Παγκοσμιοποίηση

Αρχικά, θα εξετάσουμε την ιστορική προέλευση και την εξέλιξη της έννοιας παγκοσμιοποίηση ως globalization ή mondialisation. Σύμφωνα με τον Ζινγκλέρ (2004), η λέξη παγκοσμιοποίηση (globalization) είναι ένας όρος αγγλικής προέλευσης, που εμφανίστηκε στα τέλη της δεκαετίας του '60 από τον Καναδό ειδικό στα μέσα πληροφόρησης Μάρσαλ Μακ Λάχαν και τον Αμερικανό Ζμπίγκνιου Μπρζεζίνσκι, ειδικό σε θέματα προβλημάτων του κομμουνισμού στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια. Ο πρώτος, εξάγοντας τα συμπεράσματα του από τον πόλεμο του Βιετνάμ (ο πρώτος πόλεμος που μεταδόθηκε απευθείας τηλεοπτικά) νόμιζε ότι η πανταχού παρουσία και η διαφάνεια της τηλεόρασης θα καθιστούσαν τις ένοπλες συγκρούσεις δυσκολότερες και θα ωθούσαν τις μη βιομηχανοποιημένες ακόμα χώρες προς την πρόοδο. Αυτός είναι που επινόησε την έκφραση *παγκόσμιο χωριό*. Ο δεύτερος έβλεπε στην έλευση της ηλεκτρονικής επανάστασης την καθιέρωση της αμερικανικής υπερδύναμης ως «πρώτης παγκόσμιας κοινωνίας της ιστορίας» και εισηγήθηκε τη θεωρία του τέλους της ιστορίας.

Ακόμη, πάντα σύμφωνα με τον Ζινγκλέρ (2004), το γαλλικό ισοδύναμο, mondialisation, είναι ένας παλιός ήδη νεολογισμός. Μέχρι το 1992, οι όροι *πολυεθνικές, υπερεθνικές, οι εκφράσεις επιχειρήσεις χωρίς σύνορα, χρηματιστηριακή παγκοσμιοποίηση, παγκοσμιοποίηση των αγορών, παγκόσμιος καπιταλισμός* χρησιμοποιούνταν για να δείξουν την τάση. Μετά τον πρώτο πόλεμο του Κόλπου το 1991, η Ουάσιγκτον ήταν σε θέση να αναγγείλει τη δημιουργία μιας νέας παγκόσμιας τάξης. Η έκφραση γρήγορα σήμαινε τη νέα διευθέτηση των νέων υποθέσεων και ταίριαζε απόλυτα με τους νέους όρους, την globalization και τη mondialisation, που χρησιμοποιούνται χωρίς άλλο προσδιορισμό. Το 1994, κατά τη δημιουργία του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ), οι νέοι όροι του οικονομικού λεξικού ήταν σε καθημερινή χρήση σε όλο τον πλανήτη¹.

Επίσης, όπως αναφέρει ο Αλμπάνης (2003), ο όρος παγκοσμιοποίηση πρωτοεμφανίστηκε στην αγγλική και γαλλική γλώσσα στις αρχές της δεκαετίας του 60 και άρχισε να χρησιμοποιείται διεθνώς στα μέσα της δεκαετίας του 80 σε σχέση με

¹ Ζινγκλέρ (2004), σελ. 31.

την ένταση και την επιτάχυνση μιας εξελικτικής ενιαιοποίησης του κόσμου και παγιώθηκε στην επιστημονική, πολιτική και οικονομική ορολογία στις αρχές της δεκαετίας του 90. Στην αγγλική γλώσσα, το επίθετο 'global' έχει την έννοια τόσο του παγκόσμιου όσο και του συνολικού ή καθολικού, αυτή δε τη διττή έννοια εμπεριέχει ο όρος globalization (παγκοσμιοποίηση) που σήμερα χρησιμοποιείται πλέον ευρύτατα, σε αρκετές δε περιπτώσεις καταχρηστικά ή χωρίς σαφή συνείδηση του περιεχομένου του².

Επιπλέον, έχοντας μια πιο κριτική θεώρηση ο Μελάς (1999) αναφέρει ότι με αυστηρό εννοιολογικό περιεχόμενο ο όρος «παγκοσμιοποίηση» εμφανίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του '80, αρχικά σε διάφορα πανεπιστήμια των ΗΠΑ (Harvard, Columbia, Stanford), και από τότε επικράτησε στο λεξιλόγιο του κυρίαρχου οικονομικού νεοφιλελεύθερου υποδείγματος των τελευταίων 20 χρόνων.

Αντίθετα από τους προαναφερόμενους, οι Held και McGrew (2004) θεωρούν ότι παρόλο που ο όρος παγκοσμιοποίηση έχει αναχθεί σε κοινοτοπία, η ίδια η έννοια δεν είναι καινούρια και ότι οι απαρχές του όρου παγκοσμιοποίηση εντοπίζονται στο έργο πολλών διανοητών του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα - από τον Karl Marx ή κοινωνιολόγους όπως ο Saint-Simon έως φοιτητές γεωπολιτικής όπως ο Mackinder, ο οποίος ασχολήθηκε με το πώς ο σύγχρονος τρόπος ζωής ενοποιεί τον κόσμο. Αναγνωρίζουν ωστόσο, ότι ο όρος απέκτησε ακαδημαϊκή υπόσταση και έγινε ευρύτερα γνωστός μόλις στη δεκαετία του 1960 και στις αρχές της δεκαετίας του 1970.

Υπάρχουν αρκετές διαφορετικές απόψεις σχετικά με το πώς ακριβώς ορίζεται η έννοια της παγκοσμιοποίησης. Ο Αλμπάνης (2003), θεωρεί ότι Παγκοσμιοποίηση (Globalization) είναι η αντίληψη και οργάνωση του κόσμου ως ενιαίου, επεξηγώντας ότι ο όρος 'αντίληψη' αναφέρεται στην πνευματική και συμβολική διάσταση της παγκοσμιοποίησης, ενώ ο όρος 'οργάνωση' αναφέρεται στη θεσμική και λειτουργική οργάνωση του κόσμου και περιλαμβάνει και την οικονομία. Περαιτέρω, υποστηρίζει ότι η παγκοσμιοποίηση εξειδικεύεται σε πολιτική, οικονομική και πολιτισμική, τρεις κύριες μορφές που τελούν σε συνεχή αλλά όχι απαραίτητως στενή αλληλόδραση, διέπονται όμως από κοινή εσωτερική λογική, η οποία μπορεί κατά περίπτωση να ταυτίζεται, να συνυπάρχει ή να συγκρούεται με την εξωτερική λογική της παγκοσμιοποίησης ως σκοπούμενου αποτελέσματος ανθρώπινης μεθόδευσης, δηλαδή

² Αλμπάνης (2003) σελ. 25.

ως επιδίωξης συμφερόντων. Θεωρεί δηλαδή ο Αλμπάνης (2003), ότι η παγκοσμιοποίηση αποτελεί σύνθεση αντικειμενικής εξέλιξης και υποκειμενικής επιδίωξης, ή εγγενούς και εξωγενούς λογικής.

Σύμφωνα με τους Held και McGrew (2004), ο όρος παγκοσμιοποίηση περιγράφει τη διεύρυνση της κλίμακας, την αύξηση της έντασης, την επιτάχυνση και την εμβάθυνση του αντίκτυπου που έχουν οι τάσεις και τα μοτίβα κοινωνικής αλληλεπίδρασης ανά τις ηπείρους. Αναφέρεται σε μία μεταβολή ή μεταμόρφωση που εμφανίζεται στην κλίμακα της οργάνωσης των ανθρώπων, βάσει της οποίας συνδέονται μακρινά κοινωνικά σύνολα και διευρύνεται η επιρροή των σχέσεων εξουσίας σε διαφορετικές περιοχές και ηπείρους του πλανήτη. Ωστόσο, για τους Held και McGrew (2004), η παγκοσμιοποίηση δε θα πρέπει να ληφθεί ως προπομπός μίας αρμονικής παγκόσμιας κοινωνίας ή να θεωρηθεί οικουμενική διαδικασία παγκόσμιας ενοποίησης, κατά την οποία συντελείται συνεχώς μεγαλύτερη σύγκλιση ανάμεσα στις κουλτούρες και τους πολιτισμούς. Η αιτία είναι ότι, όταν γίνεται αντιληπτή η αύξηση της αλληλεπίδρασης την οποία προκαλεί, όχι μόνο δημιουργούνται νέες εχθρότητες και συγκρούσεις, αλλά μπορεί επίσης να προκληθούν αντιδραστικές πολιτικές και βαθιά ριζωμένη ξеноφοβία. Από τη στιγμή που σημαντικό ποσοστό του παγκόσμιου πληθυσμού δε δρέπει τα οφέλη της παγκοσμιοποίησης, εκείνη προκαλεί μεγάλες ρήξεις και, κατά συνέπεια, δέχεται μεγάλη αμφισβήτηση. Η ανισότητα με την οποία είναι συνυφασμένη, την καθιστά ανίκανη να αποτελέσει οικουμενική διαδικασία που βιώνεται ομοιόμορφα σε ολόκληρο τον πλανήτη³.

Στην παρούσα εργασία όμως μας ενδιαφέρει αποκλειστικά η οικονομική πλευρά της παγκοσμιοποίησης και συνεπώς δεν θα ασχοληθούμε με τις άλλες μορφές της, οι οποίες αποτελούν αντικείμενο έρευνας της πολιτικής επιστήμης, της κοινωνιολογίας και των πολιτισμικών σπουδών. Υπάρχει βέβαια μια διαμάχη, σχετικά με το εάν η παγκοσμιοποίηση είναι πρωτίστως ή αποκλειστικά οικονομικό φαινόμενο ή όχι⁴, με

³ Held και McGrew (2004), σελ. 17-18.

⁴ Χαρακτηριστικά, ο Κοτζιάς στα προλεγόμενα στο Μπεκ (2000) θεωρεί πως είναι λανθασμένη η άποψη ορισμένων, σύμφωνα με τους οποίους, η παγκοσμιοποίηση αναφέρεται αποκλειστικά στο πεδίο της διεθνούς αγοράς και κατά προέκταση, στις οικονομικές σχέσεις. Επιπλέον, υποστηρίζει ότι πολλοί αναλυτές δεν υποστηρίζουν με αναλυτική επιχειρηματολογία αυτή τη θέση, αλλά θεωρούν ως δοσμένη και αυτονόητη την ερμηνεία και ανάλυση της παγκοσμιοποίησης ως ενός φαινομένου των αγορών, ή έστω στην καλύτερη περίπτωση, ως πεδίου κίνησης του κεφαλαίου, κατά κανόνα του χρηματιστικού. Θεωρεί επίσης, πως η άποψη αυτή θυμίζει σε πολλά εκείνες τις θεωρίες για τον ιμπεριαλισμό στο μεταίχμιο των δύο αιώνων (19ος προς 20ό) σύμφωνα με τις οποίες ήταν ένα αμιγώς οικονομικό φαινόμενο, εκείνο της κατάκτησης τρίτων εξωτερικών αγορών. Από την άλλη πλευρά, οι Hirst και Thompson (2000) σελ.14-15, θεωρούν (και πιθανότατα έχουν δίκιο) πως τα μη οικονομικά γνωστικά αντικείμενα απλώς χρησιμοποιούν την έννοια της παγκοσμιοποίησης και πως υπάρχουν σοβαροί

την οποία όμως δεν θα ασχοληθούμε στη παρούσα εργασία, εφόσον όπως προαναφέραμε μας απασχολεί μόνο η οικονομική πλευρά του φαινομένου.

Κατά τον Αλμπάνη (2003), η οικονομική παγκοσμιοποίηση συνίσταται στη λειτουργική οργάνωση της οικονομίας ως ενιαίας μονάδας παγκοσμίως και χαρακτηρίζεται από την υπερεθνική αντίληψη και δράση των οικονομικών υποκειμένων και τον συνεχώς αυξανόμενο υπερεθνικό χαρακτήρα της οικονομίας.

Ο Stiglitz ορίζει με έναν πιο απλό τρόπο το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης ως την πιο πλήρη ενσωμάτωση των χωρών και των λαών του κόσμου, η οποία προέκυψε από την τεράστια μείωση του κόστους μεταφοράς και επικοινωνίας και από την κατάρρευση των τεχνητών φραγμών στη ροή αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίων, γνώσης και (σε μικρότερο βαθμό) ανθρώπων, διαμέσου των συνόρων⁵.

Στη συνέχεια θα εξετάσουμε ορισμένες σημαντικές αντιρρήσεις που υπάρχουν ως προς τον τρόπο με τον οποίο ορίζεται η παγκοσμιοποίηση και ως προς το εάν όντως συντελείται κάποια διαδικασία που θα μπορούσε να ονομαστεί παγκοσμιοποίηση.

1.1.1 Θεωρητικές αντιρρήσεις και ενστάσεις

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 οπότε ξεκίνησε σταδιακά μία μεγάλη συζήτηση περί παγκοσμιοποίησης, η έννοια της παγκοσμιοποίησης αποτέλεσε πηγή ευρείας αντιπαράθεσης όχι μόνο στους δρόμους, αλλά και στα πανεπιστήμια. Στον ακαδημαϊκό χώρο, καμιά περιγραφή της παγκοσμιοποίησης δεν αναγνωρίστηκε επίσημα ως κοινά αποδεκτή. Αντίθετα, ποικίλες θεωρίες περί παγκοσμιοποίησης ανταγωνίζονται, για το ποια θα επικρατήσει⁶.

Υπάρχει μια πληθώρα θεωρητικών αντιρρήσεων και ενστάσεων ως προς δύο διαφορετικά ζητήματα που αφορούν την παγκοσμιοποίηση. Το πρώτο έχει να κάνει με το εάν όντως συντελείται μια διαδικασία που να μπορεί να ονομαστεί «παγκοσμιοποίηση» (μια προέκταση αυτού του ερωτήματος είναι και το εάν η παγκοσμιοποίηση είναι ένα ιστορικά καινοφανές φαινόμενο όπως αρκετοί

θεωρητικοί λόγοι ώστε να είναι κανείς επιφυλακτικός όσον αφορά στη σημαντικότητα της συζήτησης για την παγκοσμιοποίηση στα πλαίσια των γνωστικών αντικειμένων της κοινωνιολογίας, των πολιτισμικών σπουδών και της κοινωνικής γεωγραφίας. Αντιθέτως, υποστηρίζουν ότι ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δίνεται στην οικονομία και αυτό επειδή οι οικονομικές διαδικασίες είναι αυτές που οδηγούν, αλλά και περιορίζουν, τα περισσότερα από τα πολιτιστικά και κοινωνικά φαινόμενα, τα οποία συμπεριλαμβάνονται στις λεγόμενες «περιγραφικές» εκδοχές της έννοιας της παγκοσμιοποίησης.

⁵ Stiglitz (2003), σελ. 54.

⁶ Held και McGrew (2004), σελ. 19.

ισχυρίζονται) και το δεύτερο ζήτημα αφορά τον τρόπο με τον οποίο ορίζεται η παγκοσμιοποίηση, αφορά δηλαδή το περιεχόμενο, φανερό και κρυφό, του όρου «παγκοσμιοποίηση» και τα όσα υποδηλώνονται ρητά ή άδηλα με τον όρο αυτό. Στην παρούσα εργασία θα παρουσιάσουμε αρκετά κωδικοποιημένα ορισμένες μόνο από τις σημαντικότερες κριτικές που αναπτύχθηκαν ως προς αυτά τα ζητήματα και μόνο από την πλευρά της παγκοσμιοποίησης που αφορά την εργασία μας, δηλαδή την πλευρά της οικονομικής παγκοσμιοποίησης.

Μία από τις σημαντικότερες και πλέον αναφερόμενες εργασίες γύρω από αυτό το ζήτημα είναι των Paul Hirst και Grahame Thompson (2000) με τίτλο «Η Παγκοσμιοποίηση σε Αμφισβήτηση». Σε αυτό το έργο τους οι Hirst και Thompson υποστηρίζουν ότι η παγκοσμιοποίηση έχει γίνει η μοντέρνα ιδέα στις κοινωνικές επιστήμες, ένα *core dictum* (βασικό ρητό) για τις συνταγές των γκουρού της διακυβέρνησης και ένα σύνθημα για τους παντός είδους δημοσιογράφους και πολιτικούς. Θεωρούν επίσης, πως η παγκοσμιοποίηση, όπως συνελήφθη ως έννοια από τους πιο ακραίους οπαδούς της, είναι σε μεγάλο βαθμό μύθος. Πιο αναλυτικά, υποστηρίζουν πως: 1) Η παρούσα σε υψηλό βαθμό διεθνοποιημένη οικονομία δεν είναι πρωτοφανής και ότι είναι απλά μία από τις πολυάριθμες έντονες συγκυρίες ή καταστάσεις της διεθνούς οικονομίας από τότε που η οικονομία, βασισμένη στη σύγχρονη βιομηχανική τεχνολογία, άρχισε να γενικεύεται –από τη δεκαετία του 1860. Υποστηρίζουν μάλιστα πως από κάποια πλευρά, η σημερινή διεθνής οικονομία είναι λιγότερο ανοιχτή και ενοποιημένη απ’ ότι το καθεστώς που επικράτησε από το 1870 έως το 1914. 2) Οι αληθινά υπερεθνικές εταιρείες (ΥΕΕ) φαίνεται πως είναι σχετικά ολιγάριθμες, καθώς και ότι οι περισσότερες εταιρείες έχουν εθνική βάση, ενώ ασκούν εμπορική δραστηριότητα σε πολυεθνικό επίπεδο, βασιζόμενες σε μια σημαντική εθνική έδρα παραγωγής και πωλήσεων, γεγονός που μαρτυρεί πως δεν υπάρχει καμία τάση για ανάπτυξη των πραγματικά διεθνών εταιρειών.

Από την μαρξιστική πλευρά υπάρχει μία πληθώρα ενστάσεων, κριτικών και αμφισβητήσεων όσον αφορά το περιεχόμενο της παγκοσμιοποίησης, το εάν υπάρχει όντως παγκοσμιοποίηση και το εάν πρόκειται ή όχι για καινοφανές φαινόμενο. Ο Μηλιός (1997) θεωρεί πως στην περίπτωση των «ορθόδοξων» προσεγγίσεων ο όρος «παγκοσμιοποίηση» υποδηλώνει απλώς δύο εμπειρικές πραγματικότητες της δεκαετίας του 1990: α) την «ενιαιοποίηση» της διεθνούς αγοράς μετά την κατάρρευση του «υπαρκτού σοσιαλισμού» και την κατάργηση της KOMEKON ως ζώνης συναλλαγών μεταξύ «σοσιαλιστικών» χωρών, σχετικά κλειστής σε τρίτες

χώρες και β) τη φιλελευθεροποίηση των διαδικασιών μεταφοράς (χρηματιστικού) κεφαλαίου από χώρα σε χώρα. Αναφέρει χαρακτηριστικά ο Μηλιός (1997) τη ρήση του Paul Krugman: «αυτή η παγκόσμια οικονομία για την οποία όλοι μιλάμε είναι στην πραγματικότητα κάτι το οποίο υπήρχε για πολύ, πολύ καιρό»⁷ και προσθέτει ο Krugman ότι η παγκόσμια οικονομία είχε πετύχει τη μέγιστη ολοκλήρωση της το 1913, ακριβώς πριν την έκρηξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Παραθέτει επίσης ο Μηλιός (1997) προς ενίσχυση των απόψεων του, τον ορισμό του Fatianini που ορίζει την παγκοσμιοποίηση ως επιστροφή «εκεί όπου η παγκόσμια οικονομία σταμάτησε στις αρχές του 20ού αιώνα, όταν ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος γέννησε την εποχή του προστατευτισμού»⁸. Συμπερασματικά, ο Μηλιός (1997) θεωρεί πως η προσπάθεια να προσδοθεί στην «παγκοσμιοποίηση» ένα εννοιολογικό περιεχόμενο περισσότερο αυστηρό ή θεωρητικό, πέρα από την προφάνεια της διεθνοποίησης των οικονομικών διαδικασιών (που γίνεται αντιληπτή «δια γυμνού οφθαλμού»), έχει μάλλον αποτύχει και καταλήγει τονίζοντας πως τόσο μαρξιστές όσο και νεοκλασικοί οικονομολόγοι επισημαίνουν συχνά ότι η περί «παγκοσμιοποίησης» φλυαρία δεν κομίζει οτιδήποτε καινούριο στα μέχρι σήμερα γνωστά.

Δριμεία ιδεολογική κριτική στην έννοια της παγκοσμιοποίησης ασκεί και ο Μελάς (1999), ο οποίος θεωρεί ότι η παγκοσμιοποίηση είναι η λέξη-σύνθημα της εποχής μας καθώς και ότι αποτελεί χωρίς αμφιβολία το καινούργιο «ιδεολόγημα» της άρχουσας τάξης στην ιστορική περίοδο που διανύει η ανθρωπότητα. Θεωρεί επίσης, ότι ο μύθος της παγκοσμιοποίησης έχει καταλάβει εξ ολοκλήρου τη θέση που άφησε κενή η κατάργηση του θεμέλιου μύθου του Ψυχρού Πολέμου και ότι η εμφάνιση του όρου «παγκοσμιοποίηση» «εφευρέθηκε» στο πλαίσιο της σύγχρονης συντηρητικής ευρηματικότητας ως επιχείρημα αιχμής στο χώρο της ιδεολογίας⁹ και σε αντιπαράθεση με τον ιδεολογικό μαρασμό της αριστεράς. Ο Μελάς (1999) υποστηρίζει ότι η σχεδόν απόλυτη κυριαρχία της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας στο χώρο της οικονομικής επιστήμης, βασιζόμενη στην άποψη ότι ικανή και αναγκαία συνθήκη για την ανάπτυξη της παγκόσμιας οικονομίας είναι η πλήρης απελευθέρωση της αγοράς, πρότεινε την κατάργηση κάθε κρατικής παρέμβασης, θέση που υιοθετήθηκε από το σύνολο των κυβερνήσεων των αναπτυγμένων κρατών, τα οποία ακολούθησαν αναγκαστικά και τα υπόλοιπα κράτη, ανήμπορα να αντιδράσουν στις

⁷ Παρατίθεται στο Brauchli, W. (1996).

⁸ Παρατίθεται στο Brauchli, W. (1996).

⁹ Βεργόπουλος Κ., «Από την μια μυθολογία στην άλλη», Ίνδικτος 8, 1997. Παρατίθεται στο Μελάς (1999).

θελήσεις των μεγάλων και ισχυρών κρατών. Ισχυρίζεται λοιπόν ότι η νεοφιλελεύθερη ιδεολογία, στο πλαίσιο της εδραίωσης της ηγεμονίας της, «εφηύρε» την έννοια της «παγκοσμιοποίησης»¹⁰.

1.2 Οικονομική Ανάπτυξη

Η ανάπτυξη είναι ένας ευμετάβλητος όρος. Σύμφωνα με την συμβατική-καθιερωμένη αντίληψη, ανάπτυξη σημαίνει βελτίωση της ευημερίας, του βιοτικού επιπέδου και των ευκαιριών. Μπορεί επίσης να αναφέρεται σε ιστορικές διαδικασίες όπως η εμπορευματοποίηση, η εκβιομηχάνιση, ο εκσυγχρονισμός ή η παγκοσμιοποίηση. Μπορεί ακόμα να αποτελεί μια στρατηγική νομιμοποίησης για τα κράτη, ενώ η ασάφεια της έννοιας της προσφέρεται για την διεξαγωγή συζητήσεων γύρω από τα δικαιώματα των πολιτών και τον κρατικό έλεγχο. Το όραμα της ανάπτυξης ως βελτίωση της ευημερίας, σταδιακά αντικατέστησε τα μονοδιάστατα οικονομικά μέτρα που υποστήριζαν οι νεοκλασικοί οικονομολόγοι, όπως η μεγέθυνση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος-ΑΕγχΠ ή τα οικονομικά ποσοστά απόδοσης σε ειδικά αναπτυξιακά προγράμματα.¹¹

Το Αναπτυξιακό Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών-ΑΠΗΕ (United Nations Development Programme-UNDP) επηρεασμένο από το έργο μελετητών όπως ο Amartya Sen, δημιούργησε το 1990 έναν Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης-ΔΑΑ (Human Development Index-HDI), ο οποίος συνδυάζει δείκτες υγείας, προσδόκιμου ζωής, γνώσης ανάγνωσης και γραφής, επίσημης εκπαίδευσης, πολιτικής συμμετοχής και πρόσβασης στους πόρους.¹² Κατά την ίδια περίπου χρονική περίοδο, μια αυξανόμενη ομάδα μελετητών και λαϊκών ακτιβιστών, μερικοί απ' τους οποίους επηρεασμένοι από τις αντιλήψεις του Φουκώ για την εξουσία, απέρριψαν ολοκληρωτικά την επιθυμητότητα της ανάπτυξης, την οποία βλέπουν ως μια καταστροφική και εξυπηρετούσα συμφέροντα συζήτηση, που αναπαράγεται από τους γραφειοκράτες και τους επαγγελματίες της διεθνούς βοήθειας και η οποία παγιδεύει μόνιμα τους φτωχούς σε έναν φαύλο κύκλο παθητικότητας και δυστυχίας.¹³

¹⁰ Tourraine A., «La globalizacion como ideologia», El Pais, 29.9.1996. Παρατίθεται στο Μελάς (1999).

¹¹ Edelman και Haugerud (2005), σελ. 1.

¹² UNDP (2001), σελ. 14.

¹³ Edelman και Haugerud (2005), σελ. 2.

Όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει η Παγκόσμια Τράπεζα-ΠΤ την έννοια της ανάπτυξης, είναι χαρακτηριστικά όσα αναφέρει ο Roemer (2006), ο οποίος τονίζει ότι η Έκθεση για την Παγκόσμια Ανάπτυξη-ΕΠΑ που εκδόθηκε από την ΠΤ το 2006 με τίτλο «Δικαιοσύνη και Ανάπτυξη»,¹⁴ σηματοδότησε ένα σημαντικό βήμα προς τα εμπρός στη συζήτηση για την φτώχεια και την ανάπτυξη και είναι σημαντικό το γεγονός, ότι αυτό το βήμα έχει ληφθεί από ένα ίδρυμα όπως η ΠΤ. Για πολλά έτη, η οικονομική ανάπτυξη αντιμετωπιζόταν ως προέκταση του ποσοστού αύξησης του κατά κεφαλήν ΑΕγχΠ, αλλά η άποψη αυτή αμφισβητούνταν ολοένα και περισσότερο, καθώς στην ανάλυση της ανάπτυξης εφαρμόστηκαν η σύγχρονη πολιτική φιλοσοφία και τα οικονομικά της ευημερίας. Ειδικότερα, όπως αναφέρθηκε, το Αναπτυξιακό Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών-ΑΠΗΕ ξεκίνησε πριν μερικά έτη μια ετήσια έκθεση στην οποία υπολογίστηκε ένας Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης-ΔΑΑ για μια μεγάλη ομάδα χωρών, ένας δείκτης στον οποίο το κατά κεφαλήν ΑΕγχΠ συνυπολογίζεται με στατιστικά μέτρα για την εκπαίδευση και την υγεία. Σύμφωνα με τον Roemer (2006), η πολιτική φιλοσοφία που ώθησε στη δημιουργία του ΔΑΑ ήταν η ιδέα των λειτουργικότητων και δυνατοτήτων του Amartya Sen.

Σύμφωνα με τον Σεν (2004), η ευημερία ενός προσώπου μπορεί να εξεταστεί σε σχέση με την ποιότητα (το «ευ ζην» κατά κάποιο τρόπο) της οντότητας του. Ο Σεν υποστηρίζει πως η διαβίωση θα μπορούσε να γίνει κατανοητή σαν ένα σύνολο αλληλοσχετιζόμενων «λειτουργικότητων», που αποτελείται από οντικές καταστάσεις και πράξεις και πως τα επιτεύγματα ενός προσώπου, μπορούν να γίνουν έτσι κατανοητά ως το διάνυσμα των λειτουργικών του σκοπών. Οι σχετικές λειτουργικότητες κατά τον Σεν (2004), μπορούν να ποικίλλουν από στοιχειώδη πράγματα, όπως η επαρκής διατροφή, η καλή υγεία, η αποφυγή ιάσιμων νοσημάτων, η πρόωρη θνησιμότητα κτλ., έως πιο σύνθετα επιτεύγματα, όπως η ευδαιμονία, ο αυτοσεβασμός, η συμμετοχή στον κοινοτικό βίο κ.ό.κ. Ο Σεν ισχυρίζεται ότι οι λειτουργικότητες συγκροτούν την οντότητα ενός προσώπου, και ότι μια αξιολόγηση ευημερίας πρέπει να έχει τη μορφή αποτίμησης αυτών των συνιστωσών.¹⁵ Στενά συνδεδεμένη με την έννοια των λειτουργικότητων είναι σύμφωνα με τον Sen, η έννοια της δυνατότητας εκπλήρωσης τους. Η έννοια αυτή αναπαριστά τους ποικίλους

¹⁴ World Development Report 2006: Equity and Development, World Bank (2006).

¹⁵ Η φιλοσοφική βάση της προσέγγισης αυτής του Sen, ανάγεται στα αριστοτελικά κείμενα (*Ηθικά Νικομάχεια*, Ι.7), που περιλαμβάνουν μια διεισδυτική διερεύνηση του «ανθρώπινου αγαθού» στη βάση του «πρακτικού βίου». Ο Αριστοτέλης εξέταζε -στην *Ηθική* και στα *Πολιτικά*- τις πολιτικές και κοινωνικές επιπτώσεις της επικέντρωσης στην ευημερία με αυτή την έννοια, περιλαμβάνοντας την «ανθρώπινη ευδοκίμηση». Βλέπε Σεν (2004), σελ. 82.

συνδυασμούς λειτουργικών σκοπών (οντικές καταστάσεις και πράξεις) που μπορεί να επιτύχει ένα πρόσωπο.¹⁶ Συνεπώς, σύμφωνα με τον Σεν (2004) η δυνατότητα είναι ένα σύνολο διανυσμάτων λειτουργικών σκοπών, που αντανακλά την ελευθερία ενός προσώπου να διάγει τον έναν ή τον άλλο τύπο βίου. Δηλαδή, το «σύνολο δυνατοτήτων» στο πεδίο των λειτουργικών σκοπών, αντανακλά την ελευθερία του προσώπου να επιλέξει ανάμεσα σε πιθανές διαβιώσεις. Η προσέγγιση των δυνατοτήτων κατά τον Σεν (2004), διαφέρει καθοριστικά από τις πιο παραδοσιακές προσεγγίσεις ατομικής και κοινωνικής αξιολόγησης, που στηρίζονται σε μεταβλητές όπως τα πρωταρχικά αγαθά, οι πόροι ή το πραγματικό εισόδημα. Όλες αυτές οι μεταβλητές ασχολούνται με τα εργαλεία επίτευξης ευημερίας και άλλων στόχων και μπορούν να θεωρηθούν επιπλέον, ως μέσα ελευθερίας. Αντίθετα, ο Σεν (2004) ισχυρίζεται ότι οι λειτουργικοί σκοποί ανήκουν στα συστατικά στοιχεία της ευημερίας. Οι δυνατότητες αντανακλούν την ελευθερία επιδίωξης αυτών των συστατικών στοιχείων και μπορεί να διαδραματίζουν άμεσο ρόλο στην ευημερία καθεαυτήν, στο βαθμό που η απόφαση και η επιλογή αποτελούν μέρη της διαβίωσης.¹⁷

Αντίθετα από την πολιτική φιλοσοφία που περιγράψαμε, η πολιτική φιλοσοφία στην οποία βασίζεται η ΕΠΑ του 2006, έχει στη ρίζα της την ιδέα της ίσης ευκαιρίας, όπως περιγράφηκε αρχικά από τον Dworkin στη θεωρία του περί ίσης κατοχής των πόρων και στη συνέχεια διορθώθηκε και τροποποιήθηκε από τους Arneson και Cohen και απλοποιήθηκε σε έναν οικονομικό αλγόριθμο από τον Roemer.¹⁸ Κατά τον Roemer (2006), η ΕΠΑ του 2006 είναι με διαφορά, η πιο πλήρης εφαρμογή των σύγχρονων αυτών ιδεών της πολιτικής φιλοσοφίας και των οικονομικών της ευημερίας, στην αξιολόγηση της οικονομικής ανάπτυξης. Επειδή η οικονομική ανάπτυξη πρέπει να κατανοηθεί από την άποψη της ανάπτυξης της ανθρώπινης ευημερίας και επειδή τα βαθιά ερωτήματα για το πώς να αντιλαμβανόμαστε την ανθρώπινη ευημερία εξετάζονται σοβαρότερα από τους φιλοσόφους, ο Roemer (2006) πιστεύει ότι η ΕΠΑ-2006 κινείται στη σωστή κατεύθυνση.

Ωστόσο, σε ολόκληρη την ΕΠΑ-2006 δίνεται έμφαση στον ισχυρισμό ότι η δικαιοσύνη δεν είναι απλά καλή από μόνη της, αλλά ωφελεί και την ανάπτυξη.¹⁹ Στο δεύτερο μέρος της ΕΠΑ-2006 δίνεται μεγάλη έμφαση στο ότι οι πιο δίκαιες κοινωνίες

¹⁶ Σεν (2004), σελ. 82.

¹⁷ Σεν (2004), σελ. 85.

¹⁸ Roemer (2006), σελ. 233.

¹⁹ Roemer (2006), σελ. 236.

αναπτύσσουν καλύτερους θεσμούς, οι οποίοι με τη σειρά τους καθιστούν τις κοινωνίες πιο ευημερούσες. Η δικαιοσύνη δικαιολογείται με το επιχείρημα ότι δημιουργεί ευημερία (η οποία πιθανώς μετριέται με το κατά κεφαλήν εισόδημα). Η έννοια της οικονομικής ανάπτυξης που υποδηλώνεται σε πολλά σημεία της ΕΠΑ-2006 είναι αυτή του κατά κεφαλήν ΑΕγχΠ.²⁰

Η χρήση του κατά κεφαλήν ΑΕγχΠ ως μέτρου ευημερίας, απαιτεί όχι μόνο μια ωφελιμιστική ηθική, αλλά και μια ιδιαίτερη άποψη της σχέσης μεταξύ ευημερίας και εισοδήματος, που αρνείται την έννοια των βασικών αναγκών και της επείγουσας ανάγκης.²¹ Ο Roemer (2006), θεωρεί ότι η υιοθέτηση μιας ωφελιμιστικής ηθικής είναι ασυμβίβαστη με τη δηλωμένη ηθική της έκθεσης που είναι η δικαιοσύνη, και πως το να δικαιολογούνται οι πολιτικές που βελτιώνουν τη δικαιοσύνη, με το επιχείρημα πως οι πολιτικές αυτές βελτιώνουν το κατά κεφαλήν ΑΕγχΠ, αποτελεί μια λογική ασυνέπεια της ΕΠΑ-2006.

Το έργο των φιλοσόφων επάνω στο οποίο στηρίζεται ρητά η Έκθεση (Dworkin, Arneson, Cohen, Roemer) προέκυψε από την επιβλητική επίθεση του Rawls στον ωφελιμισμό (ή χρησιμοθηρία). Ενώ οι συγγραφείς αυτοί διαφωνούν σε λεπτομέρειες για το πώς πρέπει να ορίζονται οι ίσες ευκαιρίες, συμφωνούν σχετικά με την απόρριψη του ωφελιμισμού (όπως επίσης και ο Σεν). Έτσι η επαναλαμβανόμενη προσπάθεια των συντακτών της έκθεσης να δικαιολογήσουν το ενδιαφέρον τους για τη δικαιοσύνη από μια σε τελική ανάλυση υποστήριξη του ωφελιμισμού είναι ασυνεπής και δεν λαμβάνει υπόψη της το κύριο δίδαγμα της εξέλιξης της πολιτικής φιλοσοφίας κατά τα τελευταία 40 έτη. Επιπλέον, ο ισχυρισμός ότι η βελτίωση της δικαιοσύνης είναι ο καλύτερος τρόπος για να μεγιστοποιηθεί η ευημερία σε όρους κατά κεφαλήν ΑΕγχΠ είναι σίγουρα αναληθής.²²

Βάσει της ανάλυσης του Roemer που παρουσιάσαμε διεξοδικά παραπάνω, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι παρόλο που η ΠΤ δηλώνει πλέον στην ΕΠΑ-2006 πως έχει αναθεωρήσει τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται την οικονομική ανάπτυξη, στο βάθος των συλλογισμών και των στατιστικών μέτρων που χρησιμοποιεί, υπάρχει ακόμα, με έναν περισσότερο ή λιγότερο φανερό τρόπο, μια ωφελιμιστική λογική που εξακολουθεί να ταυτίζει την ανάπτυξη με την αύξηση του κατά κεφαλήν προϊόντος.

²⁰ Roemer (2006), σελ. 237.

²¹ Roemer (2006), σελ. 237.

²² Roemer (2006), σελ. 238.

1.3 Διανομή του Εισοδήματος

Σύμφωνα με τους Gillis κ.ά. (2000) υπάρχουν δύο βασικοί τύποι διανομής του εισοδήματος: η **λειτουργική διανομή** και η **διανομή μεγέθους**. Η λειτουργική διανομή του εισοδήματος δείχνει πως διανέμεται το εθνικό εισόδημα μεταξύ των συντελεστών της παραγωγής, που συνήθως ταυτίζονται με το έδαφος, την εργασία και το κεφάλαιο. Η διανομή αυτή μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να μετρηθεί η παραγωγική συνεισφορά των διαφόρων συντελεστών. Η διανομή μεγέθους του εισοδήματος δείχνει τα ποσά εισοδήματος όλων των λειτουργικών ειδών που λαμβάνουν πλούσια, φτωχά και μεσαίας τάξεως άτομα ή οικογένειες και συχνά μεταφράζεται ως άμεσο μέτρο της ευημερίας.²³ Μας δείχνει δηλαδή τη διανομή του εισοδήματος μεταξύ των νοικοκυριών κατά εισοδηματικό κλίμακιο. Η όψη της διανομής που μας ενδιαφέρει περισσότερο και για την οποία άλλωστε υπάρχουν περισσότερα διαθέσιμα στοιχεία, είναι της διανομής μεγέθους, η οποία, όπως επισημαίνει ο Ρέππας (2002), αναφέρεται στο εισόδημα το οποίο απολαμβάνουν τα νοικοκυριά στο μέτρο που είναι ιδιοκτήτες των συντελεστών παραγωγής, δηλαδή θα εξετάσουμε τη διανομή του διαθέσιμου οικογενειακού εισοδήματος από οπουδήποτε και αν προέρχεται.²⁴ Μέσα από τη διανομή αυτή μπορεί να διαπιστωθεί εάν στη σύγχρονη περίοδο της παγκοσμιοποίησης κατά τα τελευταία 35 έτη, η εισοδηματική ανισότητα επιδεινώθηκε ή όχι και σε ποιο βαθμό.

1.3.1 Μέθοδοι μέτρησης της διανομής του εισοδήματος

Σύμφωνα με τον Ρέππα (2002) υπάρχουν 3 κατηγορίες μέτρων για τη μέτρηση της διανομής του εισοδήματος: α) τα **μέτρα διασποράς των τιμών μιας κατανομής**, β) ο **συντελεστής Gini** και γ) η **καμπύλη Lorenz**. Παρακάτω, θα εξετάσουμε συνοπτικά τις τρεις αυτές κατηγορίες μέτρων.

Μέτρα διασποράς των τιμών μιας κατανομής

Υπάρχουν διάφορα μέτρα συγκέντρωσης ή διανομής με τα οποία μπορεί να εκτιμηθεί η απόλυτη ή η σχετική απόκλιση και τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν με μικρότερη ή μεγαλύτερη επιτυχία για τη διερεύνηση της

²³ Gillis κ.ά. (2000), σελ. 127.

²⁴ Ρέππας (2002), σελ.122.

διανομής του εισοδήματος. Ένα από τα πιο απλά μέτρα είναι η **παράμετρος του εύρους μεταβολής**, με την οποία μπορεί να διαπιστωθεί η απόλυτη διαφορά μεταξύ του μικρότερου και του μεγαλύτερου εισοδήματος. Η διαφορά αυτή μπορεί να μεταβληθεί σε σχετική αν το εύρος μεταβολής διαιρεθεί με τον αριθμητικό μέσο της κατανομής του εισοδήματος.

Το πρόβλημα με τα παραπάνω μέτρα, όπως επισημαίνει ο Ρέππας (2002), είναι ότι λαμβάνουν υποψη μόνο τις ακραίες τιμές, πράγμα που μπορεί να οδηγήσει σε λαθεμένα συμπεράσματα στην περίπτωση που οι ακραίες τιμές είναι υπερβολικά υψηλές ή χαμηλές σε σχέση με τις υπόλοιπες τιμές της κατανομής. Για τη διόρθωση αυτού του προβλήματος, μια άλλη ομάδα μέτρων διασποράς βασίζεται στην εκτίμηση του αθροίσματος των διαφορών όλων των παρατηρήσεων των επιμέρους εισοδημάτων από το μέσο εισόδημα.²⁵ Έτσι, έχουμε τη **μέση απόκλιση**, που είναι ο αριθμητικός μέσος των απόλυτων τιμών των αποκλίσεων από το μέσο. Επίσης, άλλα μέτρα της ίδιας ομάδας είναι η **διακύμανση**, η οποία εκτιμάται ως ο αριθμητικός μέσος των τετραγώνων των αποκλίσεων από το μέσο εισόδημα, καθώς και η **τυπική απόκλιση** που είναι η τετραγωνική ρίζα της διακύμανσης.

Από τα μέτρα αυτά που βασίζονται στην απόκλιση από το μέσο εισόδημα η μέση απόκλιση είναι η λιγότερο αποτελεσματική, αφού δεν επηρεάζεται από μια αναδιανομή μεταξύ εισοδημάτων που βρίσκονται πάνω ή κάτω από τον αριθμητικό μέσο. Αντίθετα, η διακύμανση και συνεπώς η τυπική απόκλιση, επειδή στηρίζονται στο τετράγωνο των αποκλίσεων, δεν έχουν αυτό το μειονέκτημα και ως εκ τούτου είναι πιο κατάλληλες για τη μέτρηση της απόκλισης από το μέσο εισόδημα. Μειονεκτήματα όμως, παρουσιάζει και η τυπική απόκλιση, αν πρόκειται να χρησιμοποιηθεί ως μέτρο σύγκρισης της κατανομής του εισοδήματος μεταξύ χωρών που έχουν διαφορετικό νόμισμα και μεγάλες διαφορές στο μέσο εισόδημα. Αυτό οφείλεται στο χαρακτηριστικό της τυπικής απόκλισης να εκφράζεται στις μονάδες της κατανομής στην οποία αναφέρεται και επιπλέον στο ότι το μέγεθος της προσδιορίζεται από το ύψος του αριθμητικού μέσου.²⁶

Ένα τελευταίο μέτρο της κατηγορίας αυτής, που έχει ανάλογες ιδιότητες με την τυπική απόκλιση, αλλά δεν εκφράζεται στη μονάδα μέτρησης των τιμών της κατανομής, ούτε επηρεάζεται από το ύψος του αριθμητικού μέσου, όπως συμβαίνει

²⁵ Ρέππας (2002), σελ. 123.

²⁶ Ρέππας (2002), σελ. 123.

με τα προηγούμενα μέτρα, είναι ο **συντελεστής μεταβλητότητας**.²⁷ Ο συντελεστής μεταβλητότητας ορίζεται ως το πηλίκο της τυπικής απόκλισης ως προς τον αριθμητικό μέσο, δηλαδή εκφράζει την τυπική απόκλιση ως ποσοστό του αριθμητικού μέσου. Για το λόγο αυτό, όχι μόνο δεν αναφέρεται σε συγκεκριμένη μονάδα μέτρησης, αλλά επιπλέον δεν επηρεάζεται από το μέγεθος του μέσου όρου. Με τον τρόπο αυτό καθίσταται δυνατή η σύγκριση δύο διανομών εισοδήματος των οποίων οι μέσοι όροι διαφέρουν σημαντικά, όπως συμβαίνει με την διανομή του εισοδήματος των φτωχών χωρών σε σύγκριση με την διανομή του εισοδήματος των πλουσίων.

Ο συντελεστής Gini

Παρ' όλα τα πλεονεκτήματα του συντελεστή μεταβλητότητας, ο στατιστικός δείκτης που χρησιμοποιείται σχεδόν κατά αποκλειστικότητα για τη μέτρηση της διανομής του εισοδήματος είναι η **μέση διαφορά του Gini ή συντελεστής Gini**.²⁸ Το βασικότερο χαρακτηριστικό αυτού του συντελεστή, που τον κάνει να ξεχωρίζει από τα υπόλοιπα μέτρα, είναι σύμφωνα με τον Ρέππα (2002), ότι εκτιμάται με βάση τις απόλυτες τιμές των αποκλίσεων που παρουσιάζει καθεμία από τις τιμές της μεταβλητής με όλες τις υπόλοιπες και όχι μόνο από τον αριθμητικό μέσο. Σε μαθηματικούς όρους, σε μια κατανομή, με n αριθμό παρατηρήσεων, η απόλυτη απόκλιση κάθε τιμής j από όλες τις άλλες τιμές k , καθώς και από τον εαυτό της, ορίζεται ως η διαφορά $|X_j - X_k|$. Το άθροισμα αυτών των αποκλίσεων, για κάθε τιμή j από τις άλλες τιμές, είναι ίσο με $|d_j| = \sum_k^n |X_j - X_k|$ για όλες τις τιμές $j = 1, 2, \dots, n$. Τότε το άθροισμα όλων των αποκλίσεων d_j είναι ίσο με $\sum_j^n d_j$. Ο συντελεστής Gini υπολογίζεται με βάση τον αριθμητικό μέσο όλων αυτών των διαφορών και επειδή το σύνολο αυτών των διαφορών ανέρχεται στο τετράγωνο των παρατηρήσεων, η «μέση διαφορά» είναι:

$$D = \frac{\sum_j^n \sum_k^n |X_j - X_k|}{n^2} = \frac{\sum_j^n |d_j|}{n^2}$$

Η τιμή της μέσης διαφοράς ορίζει πόσο, κατά μέσο όρο, διαφέρει κάθε ατομικό εισόδημα από όλα τα υπόλοιπα εισοδήματα. Από αυτό τον τύπο μπορούμε να

²⁷ Ρέππας (2002), σελ. 124.

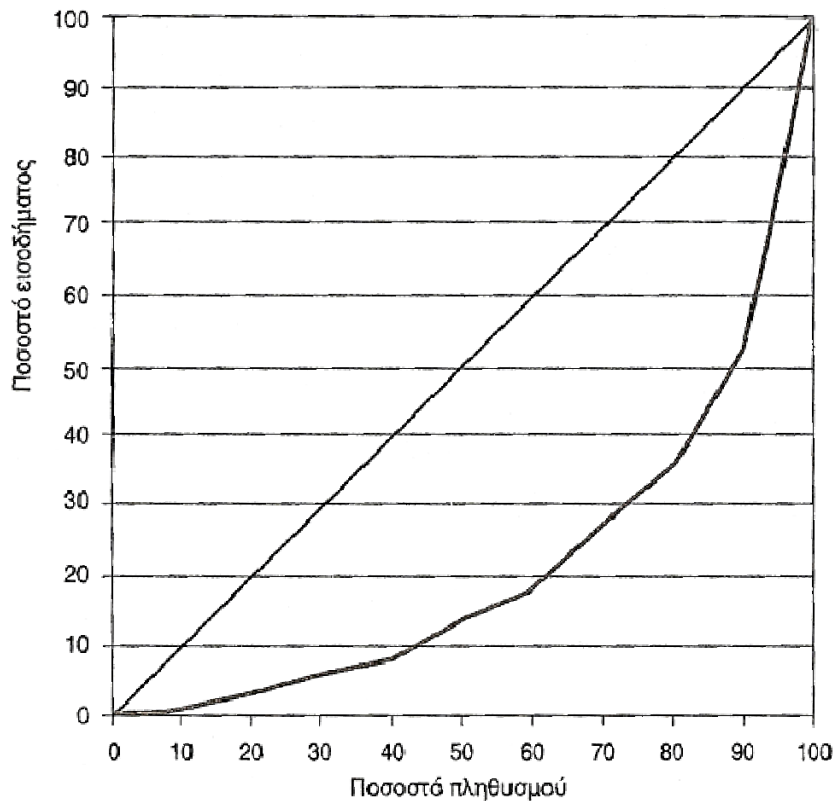
²⁸ Ρέππας (2002), σελ. 124.

καταλήξουμε στο συντελεστή Gini αν διαιρέσουμε το D με το διπλάσιο του αριθμητικού μέσου των παρατηρήσεων $G = \frac{D}{2\mu}$.²⁹

Σύμφωνα με την ΠΤ (2006), ο **συντελεστής Gini** μετρά το βαθμό στον οποίο η διανομή του εισοδήματος μεταξύ των ατόμων ή των οικογενειών σε μια οικονομία, αποκλίνει από μια απόλυτα ίση διανομή. Μια καμπύλη Lorenz (βλέπε Διάγραμμα 1) παριστάνει γραφικά το σωρευτικό-αθροιστικό ποσοστό του συνολικού εισοδήματος που λαμβάνεται σε σχέση με το σωρευτικό ποσοστό των παραληπτών του εισοδήματος αυτού, αρχίζοντας από το φτωχότερο άτομο ή οικογένεια. Ο συντελεστής Gini μετρά την περιοχή μεταξύ της καμπύλης Lorenz και μιας υποθετικής γραμμής απόλυτης ισότητας (διαγώνιος στο Διάγραμμα 1), η οποία περιοχή εκφράζεται ως μερίδιο της μέγιστης περιοχής κάτω από τη διαγώνια γραμμή. Κατά συνέπεια, ένας συντελεστής Gini με τιμή μηδέν αντιπροσωπεύει την τέλεια ισότητα, ενώ ένας συντελεστής με τιμή 1 δηλώνει τέλεια ανισότητα. Ο συντελεστής Gini παίρνει τιμές μεταξύ 0 και 1, όπου το μηδέν ερμηνεύεται ως απουσία ανισότητας.³⁰

²⁹ Ρέππας (2002), σελ. 125.

³⁰ World Bank (2006), σελ. 287.

Διάγραμμα 1: Καμπύλη Lorenz.

Πηγή: Ρέππας (2002), σελ. 127.

Η καμπύλη Lorenz

Κατά τον Ρέππα (2002), η καμπύλη Lorenz είναι το διαγραμματικό πανομοιότυπο του συντελεστή Gini. Για την κατασκευή της απαιτείται η κατανομή του πληθυσμού κατά εισοδηματικά κλιμάκια ή τάξεις, από τις πιο φτωχές μέχρι τις πιο πλούσιες, και η εκτίμηση του ποσοστού του πληθυσμού και του εισοδήματος που αντιστοιχεί σε καθεμία από αυτές. Με βάση αυτά τα στοιχεία αν υπολογιστεί η αθροιστική σειρά των δύο μεταβλητών, καταλήγουμε στα δεδομένα για την κατασκευή της καμπύλης Lorenz.³¹ Στο Σχήμα 1, βλέπουμε μια υποθετική καμπύλη Lorenz. Όσο μεγαλύτερη είναι η ισοκατανομή του εισοδήματος, τόσο η καμπύλη Lorenz πλησιάζει προς τη διαγώνιο του σχήματος. Όπως αναφέρθηκε, η διαγώνιος του σχήματος εκφράζει την τέλεια ισοκατανομή όπου όλοι έχουν το ίδιο εισόδημα και για το λόγο αυτό κάθε ποσοστό του πληθυσμού και η αθροιστική σειρά του έχουν το ίδιο ποσοστό του εισοδήματος όσος είναι και ο πληθυσμός που αντιπροσωπεύουν.³² Παρατηρούμε

³¹ Ρέππας (2002), σελ. 126.

³² Ρέππας (2002), σελ. 126.

επίσης, ότι αν διαιρέσουμε το εμβαδόν που περικλείεται από τη διαγώνιο και την καμπύλη Lorenz με το εμβαδόν του τριγώνου που ορίζεται από τη διαγώνιο και τους άξονες, το οποίο είναι ίσο με 0,5, το αποτέλεσμα ισούται με τον συντελεστή Gini. Ο συντελεστής Gini δηλαδή, εκφράζει το ποσοστό της ανισοκατανομής του εισοδήματος και όσο πλησιάζει προς τη μονάδα, τόσο μεγαλώνει η ανισοκατανομή.

Τα δεδομένα της καμπύλης Lorenz μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την εκτίμηση και ενός άλλου δείκτη.³³ Συγκεκριμένα, ο δείκτης αυτός έχει προταθεί από τον Kuznets και αναφέρεται στο λόγο των ποσοστών του εισοδήματος δύο κλιμακίων της καμπύλης Lorenz. Συνήθως, στις διεθνείς συγκρίσεις, για να φανεί η ανισοκατανομή του εισοδήματος, μπορούν να χρησιμοποιηθούν τα ποσοστά του εισοδήματος που αντιστοιχούν είτε στο φτωχότερο τμήμα του πληθυσμού είτε στο πλουσιότερο. Αν χρησιμοποιηθεί το ποσοστό του εισοδήματος που αναλογεί στον πληθυσμό του χαμηλότερου εισοδηματικού κλιμακίου (π.χ. το ποσοστό του εισοδήματος που αντιστοιχεί στο 10% ή 20% του πληθυσμού των χαμηλότερων εισοδηματικών κλιμακίων), τότε η εισοδηματική ανισότητα αναδεικνύεται μέσα από το μέγεθος της φτώχειας. Εάν αντίθετα, θέλουμε να δείξουμε την άνιση κατανομή του εισοδήματος μέσα από την υπερβολική συγκέντρωση πλούτου, χρησιμοποιείται το ποσοστό του εισοδήματος που απολαμβάνει το πλουσιότερο εισοδηματικό κλιμάκιο (π.χ. το 5 ή 10% των πλουσιότερων ατόμων ή νοικοκυριών).

Με το συνδυασμό του ποσοστού του εισοδήματος του φτωχότερου μέρους του πληθυσμού προς το ποσοστό του εισοδήματος του πλουσιότερου μέρους του πληθυσμού εκτιμάται ο λόγος:

$$\frac{\text{Ποσοστό εισοδήματος του πλουσιότερου } X\% \text{ του πληθυσμού}}{\text{Ποσοστό εισοδήματος του φτωχότερου } Y\% \text{ του πληθυσμού}}$$

όπου τα X και Y αναφέρονται σε ένα ορισμένο ποσοστό % του πληθυσμού. Όσο μεγαλύτερος είναι ο λόγος αυτός, τόσο μεγαλύτερη είναι και η ανισοκατανομή του εισοδήματος.³⁴ Για παράδειγμα, η ΠΤ (2006) χρησιμοποιεί τον **λόγο του 90ού/10ου εκατοστημορίου** που κατασκευάζεται διαιρώντας το εισόδημα του 90ού εκατοστημορίου με το εισόδημα του 10ου εκατοστημορίου. Ένας λόγος 90ού/10ου εκατοστημορίου ίσος με 5, σημαίνει ότι η οικογένεια στο 90ό εκατοστημόριο

³³ Ρέππας (2002), σελ. 127.

³⁴ Ρέππας (2002), σελ. 128.

λαμβάνει πέντε φορές μεγαλύτερο εισόδημα απ'ότι η οικογένεια στο 10ο εκατοστημόριο.³⁵

Η ΠΤ (2006), εκτός από τον συντελεστή Gini και τον λόγο 90ού/10ου εκατοστημορίου, χρησιμοποιεί ένα επιπλέον μέτρο για τη μέτρηση της διανομής του εισοδήματος που δεν ανήκει στις κατηγορίες των μέτρων που περιγράψαμε προηγουμένως, τους δείκτες γενικευμένης εντροπίας (**Generalized Entropy-GE indexes**).

Οι δείκτες γενικευμένης εντροπίας (GE) μας παρέχουν μια εναλλακτική κατηγορία μέτρων εισοδηματικής ανισότητας και δίνονται από τον τύπο:³⁶

$$GE_c = \frac{1}{c^2 - c} \left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\frac{y_i}{\bar{y}} \right)^c - 1 \right].$$

Η τιμή των μέτρων GE κυμαίνεται από 0 έως άπειρο, με το μηδέν να αντιπροσωπεύει μια ίση διανομή (όπου όλα τα εισοδήματα είναι ίσα) και οι υψηλότερες τιμές να αντιπροσωπεύουν υψηλότερα επίπεδα ανισότητας. Η παράμετρος c στην κατηγορία των μέτρων GE, αντιπροσωπεύει το βάρος-τη στάθμιση που δίνεται στις αποστάσεις μεταξύ των εισοδημάτων σε διαφορετικά μέρη της εισοδηματικής διανομής και μπορεί να πάρει οποιαδήποτε πραγματική τιμή. Για χαμηλότερες τιμές του c , ο δείκτης GE είναι πιο ευαίσθητος σε μεταβολές στο κατώτερο άκρο της διανομής, ενώ για υψηλότερες τιμές, ο δείκτης GE είναι πιο ευαίσθητος σε αλλαγές που επηρεάζουν το ανώτερο άκρο. Οι πιο συνήθεις τιμές του c που χρησιμοποιούνται είναι 0, 1 και 2. Συνεπώς, μια τιμή του c ίση με 0 δίνει περισσότερο βάρος στις αποστάσεις μεταξύ των εισοδημάτων στο χαμηλότερο άκρο, το $c = 1$ εφαρμόζει ίσα βάρη για όλη τη διανομή και μια τιμή $c = 2$ δίνει αναλογικά περισσότερο βάρος στα χάσματα του ανώτερου άκρου. Τα μέτρα GE με παραμέτρους 0 και 1 μετατρέπονται με τη χρήση του κανόνα l'Hopital, σε δύο από τα μέτρα ανισότητας Theil, τη μέση λογαριθμική απόκλιση και τον δείκτη T του Theil αντίστοιχα, ως εξής:

$$GE(0) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \log \frac{\bar{y}}{y_i} \quad \text{και} \quad GE(1) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{y_i}{\bar{y}} \log \frac{y_i}{\bar{y}}.$$

³⁵ World Bank (2006), σελ. 287.

³⁶ World Bank (2006), σελ. 287.

1.4 Φτώχεια

Ως προς τους τρόπους με τους οποίους ορίζεται η φτώχεια, αλλά και ως προς τις μεθόδους μέτρησης της, μεγάλης σημασίας υπήρξε η θεωρητική συμβολή του νομπελίστα οικονομολόγου Αμάρτυνα Σεν. Χαρακτηριστικό είναι πως βάσει του έργου του Σεν, δημιουργήθηκε και εξελίχθηκε ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης-ΔΑΑ (Human Development Index-HDI) που χρησιμοποιείται από τον ΟΗΕ για τη μέτρηση της ανθρώπινης ανάπτυξης, αλλά και ο Δείκτης Ανθρώπινης Φτώχειας-ΔΑΦ (Human Poverty Index-HPI), τον οποίο θα εξετάσουμε στη συνέχεια, αφού πρώτα προσπαθήσουμε να ορίσουμε την έννοια της φτώχειας.

1.4.1 Ορισμός της φτώχειας

Αρχικά, οι πρώτοι ερευνητές που προσπάθησαν να προσδιορίσουν το εννοιολογικό περιεχόμενο της φτώχειας, όπως ο Rowntree το 1901, εξέφρασαν την άποψη πως το όριο της φτώχειας ορίζεται από εκείνο το ύψος εισοδήματος με το οποίο «τίποτα δεν μπορεί να αγοραστεί εκτός από τα απολύτως αναγκαία για τη συντήρηση της φυσικής υγείας και ότι αγοράζεται πρέπει να είναι το πιο φθηνό και πιο απλό».³⁷ Ο Rowntree δηλαδή, όρισε τη φτώχεια ως ένα επίπεδο συνολικών αποδοχών ανεπαρκών να διασφαλίσουν τα ελάχιστα αναγκαία για τη συντήρηση «και μόνο της φυσικής ικανότητας», όπου συμπεριλαμβάνονται τα τρόφιμα, το ενοίκιο και άλλα αναγκαία είδη. Τόσο οι υπολογισμοί του Rowntree που πρωτοδημοσιεύθηκαν το 1901 για τη μέτρηση της φτώχειας στην αγγλική πόλη York, όσο και οι σημερινοί υπολογισμοί της ΠΤ για τη μέτρηση της φτώχειας παγκοσμίως, βασίζονται σ'ένα κατώτερο όριο εισοδήματος (αφορούν δηλαδή την εισοδηματική φτώχεια) και παρ'ότι έχουν έναν αιώνα διαφορά και πολύ διαφορετική πληθυσμιακή κάλυψη, οι βασικές έννοιες και μέθοδοι που χρησιμοποιούν παρουσιάζουν ισχυρές ομοιότητες.³⁸ Εδώ πρέπει να επισημάνουμε ότι σύμφωνα με τη γενική παραδοχή, όπως αποτυπώνεται και από τους διεθνείς αναπτυξιακούς οργανισμούς, όπως η ΠΤ (2001), η μέτρηση της φτώχειας περιλαμβάνει πολλαπλές διαστάσεις, μία εκ των οποίων είναι η εισοδηματική φτώχεια, ενώ άλλες διαστάσεις της φτώχειας είναι η ελλιπής υγεία και εκπαίδευση, η αυξημένη έκθεση σε κινδύνους και αυξημένη πιθανότητα εμφάνισης φτώχειας

³⁷ Παρατίθεται στο Ρέππας (2002), σελ. 111.

³⁸ World Bank (2001), σελ.17.

(ευπάθεια-vulnerability) και η ελλιπής συμμετοχή στη λήψη των αποφάσεων και στην άσκηση της εξουσίας.³⁹

Μεγάλη συμβολή στη διεύρυνση του ορισμού της φτώχειας πέρα από το πεδίο των εισοδημάτων, είχε όπως ήδη αναφέρθηκε ο νομπελίστας οικονομολόγος Αμάρτια Σεν, σύμφωνα με τον οποίο, μπορούμε να υποστηρίξουμε τη θεώρηση της φτώχειας ως ανεπάρκειας των βασικών δυνατοτήτων επίτευξης ορισμένων κατά το ελάχιστο αποδεκτών επιπέδων. Κατά τον Σεν (2004), οι λειτουργικοί σκοποί που είναι συναφείς με την ανάλυση αυτή μπορούν να ποικίλλουν από τους πιο στοιχειώδεις φυσικούς σκοπούς, όπως η σωστή διατροφή, η κατάλληλη ένδυση και στέγαση, η αποφυγή ιάσιμων ασθενειών κτλ., σε πιο σύνθετα κοινωνικά επιτεύγματα, όπως η συμμετοχή στον κοινοτικό βίο, η δυνατότητα εμφάνισης σε δημόσιο χώρο χωρίς ντροπή κτλ. Αυτοί είναι μάλλον «γενικοί» λειτουργικοί σκοποί, αλλά η συγκεκριμένη μορφή που μπορούν να προσλάβουν οι εκπληρώσεις τους τείνει να ποικίλλει απο κοινωνία σε κοινωνία.⁴⁰

Αυτή η προσέγγιση της φτώχειας κατά τις δυνατότητες μπορεί να αντιπαρατεθεί τόσο (1) με την άποψη περί φτώχειας ως χαμηλού οφέλους, όσο και (2) με τη θεώρηση της φτώχειας σε σχέση με το χαμηλό εισόδημα (ή, γενικότερα, με τη μικρή κατοχή πρωταρχικών αγαθών ή πόρων) και αυτό επειδή κατά τον Σεν (2004), ούτε το όφελος ούτε το εισόδημα (ούτε τα πρωταρχικά αγαθά ή οι πόροι) δεν μπορούν να ταυτιστούν με την ευημερία καθεαυτήν. Συγκεκριμένα, καθώς η έννοια της φτώχειας έχει μια ευπροσδιόριστη σχέση με τη στέρηση που προκαλείται από οικονομικά προβλήματα, η προσέγγιση της φτώχειας ως «χαμηλό εισόδημα» χρειάζεται περαιτέρω μελέτη. Μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η φτώχεια δεν είναι ζήτημα χαμηλής ευημερίας, αλλά ανικανότητας επιδίωξης ευημερίας, ακριβώς εξαιτίας της έλλειψης οικονομικών μέσων.⁴¹

Εάν θέλουμε να προσδιορίσουμε τη φτώχεια σε σχέση με το εισόδημα, δεν είναι αρκετό να εξετάσουμε μόνο τα εισοδήματα, (δηλαδή εάν είναι γενικά υψηλά ή χαμηλά), ανεξαρτήτως της δυνατότητας εκτλήρωσης των λειτουργικών σκοπών που μπορεί να απορρεύσει από τα εισοδήματα αυτά. Η επάρκεια του εισοδήματος για την αποφυγή της φτώχειας ποικίλλει αναλόγως των προσωπικών χαρακτηριστικών και

³⁹ World Bank (2001), σελ.15-16, 18-19.

⁴⁰ Σεν (2004), σελ.177-178.

⁴¹ Σεν (2004), σελ.178.

των περιστάσεων.⁴² Το να έχει κανείς ανεπαρκές εισόδημα δεν είναι ζήτημα χαμηλού εισοδηματικού επιπέδου, σε σχέση με ένα εξωτερικά καθορισμένο όριο φτώχειας, αλλά ζήτημα χαμηλότερου εισοδήματος από αυτό που είναι επαρκές για την απόρροια συγκεκριμένων επιπέδων δυνατοτήτων για το εν λόγω πρόσωπο. Παρ'όλα αυτά, ο Σεν (2004) παραδέχεται ότι η επικέντρωση στο πεδίο των εισοδημάτων είναι δύσκολο να αποφευχθεί, δεδομένης της συγκριτικά μεγαλύτερης διαθεσιμότητας στατιστικών για το εισόδημα έναντι άλλων τύπων δεδομένων.

Παρ'όλα αυτά, στη παρούσα εργασία, θα επικεντρωθούμε αναγκαστικά στη παρουσίαση της εξέλιξης της εισοδηματικής φτώχειας σε παγκόσμιο επίπεδο, τόσο γιατί σχετίζεται περισσότερο με το θέμα μας που είναι η επίδραση της παγκοσμιοποίησης επί της διανομής του εισοδήματος, οπότε η διάσταση της φτώχειας που μας απασχολεί εδώ είναι εκείνη της εισοδηματικής ανεπάρκειας, όσο και επειδή τα περισσότερα διαθέσιμα στοιχεία που υπάρχουν για την μελέτη της φτώχειας σε διεθνές επίπεδο και που προέρχονται κατά κύριο λόγο από την ΠΤ, αφορούν το ποσοστό του πληθυσμού των χωρών που ζει με λιγότερο από 1 ή 2 δολάρια αγοραστικής δύναμης ημερησίως. Όπως παραδέχεται και ο Ρέππας (2002), ο ορισμός ενός ορίου φτώχειας είναι λίγο ή πολύ αυθαίρετος. Παρακάτω, θα παρουσιάσουμε συνοπτικά κάποιες σημαντικές απόψεις και κριτικές για το πώς πρέπει να μετράται η φτώχεια.

1.4.2 Μέθοδοι μέτρησης της φτώχειας

Όπως αναφέρει ο Σεν (2004), η επικρατούσα προσέγγιση προσδιορισμού της φτώχειας ορίζει μια διαχωριστική γραμμή «ορίου φτώχειας» ως το επίπεδο εισοδήματος κάτω από το οποίο οι άνθρωποι ορίζονται ως φτωχοί.⁴³ Το συμβατικό μέτρο φτώχειας, που εξακολουθεί να χρησιμοποιείται ευρέως, υπολογίζει τον αριθμό των ανθρώπων που ζουν κάτω από το όριο φτώχειας –τον αποκαλούμενο «κατά κεφαλήν» υπολογισμό- και ορίζει το δείκτη φτώχειας ως την αναλογία του συνολικού πληθυσμού που τυχαίνει να βρίσκεται κάτω από το όριο φτώχειας, δηλαδή το τμήμα του πληθυσμού που προσδιορίζεται ως φτωχό.⁴⁴ Κατά τον Σεν (2004), ο υπολογισμός

⁴² Σεν (2004), σελ.179.

⁴³ Μία προσέγγιση την οποία ακολουθεί και η ΠΤ από το 1990 με τα διάσημα όρια φτώχειας του 1 δολαρίου και των 2 δολαρίων ανά ημέρα, τα οποία θα αναλύσουμε μετέπειτα.

⁴⁴ Σεν (2004), σελ. 167.

αυτός αποδίδει ένα καθαρό και σαφές μέτρο και για τον λόγο αυτό χρησιμοποιείται ευρέως στην εμπειρική βιβλιογραφία σχετικά με τη φτώχεια και τη στέρηση.

Η μέτρηση της φτώχειας αποτελείται από δύο διακριτές –αν και αλληλένδετες– διαδικασίες: 1) τον προσδιορισμό των φτωχών και 2) την άθροιση των στατιστικών που αφορούν σε όσους έχουν προσδιοριστεί ως φτωχοί για την εξαγωγή του συνολικού δείκτη φτώχειας.⁴⁵ Κατά την παραδοσιακή «κατά κεφαλήν» προσέγγιση, η διαδικασία προσδιορισμού διεξάγεται μέσω της χρήσης του εισοδήματος του «ορίου φτώχειας» ως διαχωριστικής γραμμής. Έπειτα η άθροιση διεξάγεται απλώς μέσω του υπολογισμού του αριθμού των φτωχών και υπολογίζοντας την αναλογία Η –το «εύρος του ποσοστού»– των ανθρώπων που βρίσκονται κάτω από το όριο φτώχειας. Και οι δύο διαδικασίες, κατά την προσέγγιση αυτή, εξαρτώνται άμεσα από τη θεώρηση της στέρησης σε σχέση με το χαμηλό εισόδημα καθεαυτό.

Όμως, όπως επισημαίνει ο Σεν (2004), η διαδικασία άθροισης που διεξάγεται μέσω του απλού κατά κεφαλήν υπολογισμού δε λαμβάνει υπόψη το δεδομένο ότι οι άνθρωποι μπορούν να βρίσκονται λίγο κάτω από το όριο ή πολύ, καθώς και ότι η διανομή εισοδήματος μεταξύ των φτωχών μπορεί να είναι πολύ άνιση. Εξαιτίας των μειονεκτημάτων αυτών των παραδοσιακών μεθόδων μέτρησης της φτώχειας, αλλά και επειδή όπως ανφέρθηκε η φτώχεια έχει πολλαπλές διαστάσεις, το ΑΠΗΕ, στηριζόμενο στις αντιλήψεις του Σεν και ακολουθώντας την ίδια λογική που οδήγησε στην κατασκευή του ΔΑΑ, ο οποίος μετρούσε το επίπεδο επίτευξης ορισμένων βασικών χαρακτηριστικών της ανάπτυξης του ανθρώπου, κατασκεύασε τον Δείκτη Ανθρώπινης Φτώχειας-ΔΑΦ. Με τον δείκτη αυτόν μετράται το ακριβώς αντίθετο από εκείνο που μετρούσε ο ΔΑΑ. Ο ΔΑΦ εκτιμά δηλαδή, τον βαθμό αποστέρησης από τις βασικές επιδιώξεις της ανθρώπινης ανάπτυξης.⁴⁶ Για τις μέσου και χαμηλού επιπέδου ΔΑΑ χώρες, τρία είναι τα κύρια χαρακτηριστικά πάνω στα οποία βασίστηκε η κατασκευή του ΔΑΦ: 1) η μακροζωία και η υγεία, 2) η μόρφωση και 3) το ικανοποιητικό-αξιοπρεπές επίπεδο ζωής.⁴⁷

Σύμφωνα με τον Kiely (2005), η ΠΤ χρησιμοποιεί μία μέθοδο μέτρησης της ακραίας φτώχειας που βασίζεται στους ανθρώπους που ζουν με ημερήσιο εισόδημα λιγότερο του 1 δολαρίου. Το μέτρο αυτό βασίζεται στις συναλλαγματικές ισοτιμίες

⁴⁵ Σεν (2004), σελ. 167.

⁴⁶ Ρέππας (2002), σελ. 119.

⁴⁷ UNDP (2001), Human Development Report 2001, σελ. 239, 241. Για επιλεγμένες χώρες του ΟΟΣΑ, υπάρχει και ένας δεύτερος ΔΑΦ, με τις ίδιες 3 κύριες διαστάσεις με τον ΔΑΦ-1 και μια επιπλέον τέταρτη διάσταση, τον κοινωνικό αποκλεισμό. Βλέπε στις ίδιες σελίδες με προηγούμενως.

της ισότιμης αγοραστικής δύναμης (ΙΑΔ), οι οποίες ρυθμίζονται για να λάβουν υπόψη το γεγονός, ότι το κόστος ζωής τείνει να είναι χαμηλότερο στις φτωχότερες χώρες απ' ό,τι στις πλουσιότερες. Κατά συνέπεια, το δολάριο ΙΑΔ δεν είναι ίδιο με ένα δολάριο ΗΠΑ και απεικονίζει ακριβέστερα τις τοπικές διαφοροποιήσεις στις τιμές.⁴⁸ Ο προσδιορισμός της παγκόσμιας φτώχειας μέσω του ορίου του ενός δολαρίου/ημέρα ξεκίνησε από την Έκθεση της ΠΤ για την Παγκόσμια Ανάπτυξη του 1990 και ήταν κατά ένα μεγάλο μέρος μια ανακάλυψη ενός εκ των κορυφαίων ερευνητών της ΠΤ, του Martin Ravallion και δύο συν-συγγραφέων της Έκθεσης, που παρατήρησαν ότι τα εθνικά όρια φτώχειας πολλών αναπτυσσόμενων χωρών συγκεντρώνονταν γύρω από το όριο του ενός δολαρίου την ημέρα.⁴⁹

1.5 Από την Οικονομική Ανάπτυξη στην Παγκοσμιοποίηση: Πως έγινε αυτή η μετάβαση και ποιά η σχέση τους με την Οικονομική Ανισότητα;

Στην παρούσα ενότητα θα επιχειρήσουμε μια ιστορική αναδρομή, ώστε να εξετάσουμε το γενικό πλαίσιο μέσα στο οποίο έγινε η μετάβαση από την εξέταση της σχέσης της **οικονομικής ανάπτυξης** (και αρχικά **οικονομικής μεγέθυνσης**) με την **εισοδηματική ανισότητα**, στην εξέταση της σχέσης της **παγκοσμιοποίησης** με την **εισοδηματική ανισότητα** και τη **φτώχεια**, όπου για συγκεκριμένους λόγους που θα εξετάσουμε στη συνέχεια, το βάρος δόθηκε στην έννοια της φτώχειας.

Σύμφωνα με τους Edelman και Haugerud (2005), οι διαμάχες γύρω από το ζήτημα της ανάπτυξης συγχωνεύονται με τις διαμάχες γύρω απ' το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης, ειδικά με την θεώρηση της παγκοσμιοποίησης ως «ελεύθερης αγοράς» ή νεοφιλελεύθερων οικονομικών πολιτικών, οι οποίες κυριάρχησαν κατά τις δεκαετίες του 1980 και του 1990. Καθώς η παγκοσμιοποίηση άρχισε να αντικαθιστά την ανάπτυξη ως ευρέως χρησιμοποιούμενος όρος του συρμού και οι δύο όροι παρέμειναν πολύ ασαφείς και επιρρεπείς στο να υπερπροβληθούν, να δυσφημηστούν και να επιδοκιμαστούν. Η ανάπτυξη -παρά το γεγονός ότι ορισμένοι κοινωνικοί επιστήμονες επιθυμούν την εξαφάνιση του όρου- παραμένει η θεμελιώδης έννοια μιας ισχυρής δύναμης-παράταξης διεθνών οργανισμών (όπως η ΠΤ, οι υπηρεσίες του

⁴⁸ Kiely (2005), σελ. 138.

⁴⁹ Parsons (2008).

ΟΗΕ, η Παναμερικάνικη Τράπεζα Ανάπτυξης, οι μη κυβερνητικοί οργανισμοί) καθώς επίσης και των περισσότερων κυβερνήσεων των φτωχών κρατών.⁵⁰

Η κρίσιμη μετατόπιση που συνέβη στον 20ό αιώνα από την ανάπτυξη στην παγκοσμιοποίηση, ήταν ουσιαστικά μία μετατόπιση από το αναπτυξιακό σύστημα του Bretton Woods που επικεντρωνόταν στα έθνη-κράτη στην άνοδο του οικονομικού νεοφιλελευθερισμού ή αλλιώς, της σύγχρονης παγκοσμιοποίησης.⁵¹ Η διάλυση στις αρχές της δεκαετίας του '70 του συστήματος του Bretton Woods με τις σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες και τους εθνικούς ελέγχους στις ροές κεφαλαίου, αποτέλεσε μια σημαντική κρίσιμη καμπή στην παγκοσμιοποίηση του εμπορίου, του χρηματιστικού κεφαλαίου και των επενδύσεων. Μετά από αρκετές δεκαετίες μεταπολεμικής επέκτασης, η οποία βασιζόταν -στις περισσότερες καπιταλιστικές χώρες- στον κεϋνσιανισμό ή σε άλλες παραλλαγές της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία, μία περίοδος ύφεσης, στασιμοληθωρισμού και αυξανόμενων δημοσιονομικών ελλειμμάτων έδωσε μία ευκαιρία στα πεδία της πολιτικής ιδεολογίας και της χάραξης πολιτικής στους ακραίους υποστηρικτές της ελεύθερης αγοράς, οι ιδέες των οποίων κατά το παρελθόν είχαν προσελκύσει ελάχιστη σοβαρή προσοχή και θεωρούνταν ευρέως ως εκκεντρικές εάν όχι εξτρεμιστικές. Η περίοδος που ακολούθησε μετά το 1980, με τα ανοίγματα των αγορών και τον περιορισμό του δημόσιου τομέα, χαρακτηρίστηκε συχνά ως «παγκοσμιοποίηση» και συνοδεύτηκε από τεράστιες αναταραχές, αυξανόμενες κοινωνικές εντάσεις και ζωνρή αντίσταση στους νεοφιλελεύθερους θεσμούς και πολιτικές.⁵²

Εν ολίγοις, όπως υποστηρίζουν οι Edelman και Haugerud (2005), η ανάπτυξη κατά τις πρόσφατες δεκαετίες επικαλύφθηκε από την παγκοσμιοποίηση υπό την εξής έννοια: οι θεσμικές μεταρρυθμίσεις της παγκόσμιας οικονομίας και του χρηματοπιστωτικού συστήματος συνοδεύτηκαν από έναν σταδιακό επαναπροσδιορισμό της ίδιας της έννοιας της «ανάπτυξης» κατά τη δεκαετία του 1970, με μεγάλους οργανισμούς όπως η ΠΤ να μετατοπίζουν την εστίαση τους από την οικονομική εξειδίκευση μέσα σ'ένα εθνικό πλαίσιο, στην εξειδίκευση μέσα στην παγκόσμια οικονομία. Με τον τρόπο αυτό, η έννοια της ανάπτυξης σήμαινε πλέον για την ΠΤ «συμμετοχή στη παγκόσμια αγορά» (όπως αναφέρεται στην Έκθεση της ΠΤ

⁵⁰ Edelman και Haugerud (2005), σελ. 3.

⁵¹ Edelman και Haugerud (2005), σελ. 4.

⁵² Edelman και Haugerud (2005), σελ. 4.

για την Παγκόσμια Ανάπτυξη του 1980)⁵³. Επιπρόσθετα, «η κρίση του χρέους μετατόπισε τους όρους της ανάπτυξης από ένα εθνικό σε ένα παγκόσμιο ζήτημα. Τα κράτη επιδιώκουν ακόμα να εκπληρώσουν τους αναπτυξιακούς στόχους, αλλά οι στόχοι αυτοί έχουν περισσότερο να κάνουν με την παγκόσμια «κατάταξη» παρά με τη διαχείριση του εθνικού νοικοκυριού»⁵⁴.

Επίσης, όπως υποστηρίζει ο Kiely (2005), κάποιοι συγγραφείς θεωρούν πως δεν έχει σημασία το εάν διευρύνεται το χάσμα μεταξύ φτωχών και πλούσιων σε απόλυτους όρους, εάν δηλαδή αυξάνεται η απόλυτη ανισότητα, αλλά μόνο το εάν ο αριθμός των ανθρώπων που ζουν σε απόλυτη φτώχεια μειώνεται.⁵⁵ Αλλά τα επιχειρήματα υπέρ της παγκοσμιοποίησης βασίζονται στην ιδέα ότι η παγκοσμιοποίηση θα οδηγήσει σε κάποιου είδους σύγκλιση μεταξύ πλουσίων και φτωχών, η οποία ξεκάθαρα δεν έχει συντελεστεί.⁵⁶ Ο Kiely (2005), θεωρεί πως πρέπει να αμφισβητηθεί η άποψη ότι η ανισότητα δεν είναι σημαντική και επισημαίνει ότι η φτώχεια σχετίζεται με την ανισότητα και ότι οι στόχοι για τη μείωση της φτώχειας είναι πιο πιθανό να επιτευχθούν σε περιπτώσεις χαμηλής ανισότητας. Υποστηρίζει ακόμη, ότι η μονόπλευρη εστίαση στη φτώχεια, δείχνει τη στενή σχέση μεταξύ της νεοφιλελεύθερης ιδεολογικής κληρονομιάς και του λεγόμενου «Τρίτου Δρόμου», καθώς η μείωση της φτώχειας υποβαθμίζεται σε μια τεχνοκρατική διαδικασία οικονομικής μεγέθυνσης (και σε λανθασμένη κατεύθυνση), σε απομόνωση από τις διεθνείς σχέσεις εξουσίας και τη παγκόσμια ανισότητα.⁵⁷

⁵³ World Development Report (1980). Παρατίθεται στο McMichael (2000), σελ. 111, 113.

⁵⁴ McMichael (2000), σελ. 150. Παρατίθεται στο Edelman και Haugerud (2005), σελ. 17.

⁵⁵ Desai (2002), Wolf στο Wade και Wolf (2002). Παρατίθενται στο Kiely (2005), σελ. 148.

⁵⁶ Kiely (2005), σελ. 148.

⁵⁷ Woods (1999), Pieterse (2002). Παρατίθενται στο Kiely (2005), σελ. 149.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΚΛΑΣΙΚΕΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΙΔΡΑΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΑΝΟΜΗΣ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ

2.1 Η προσέγγιση του Kuznets

2.1.1 Η Υπόθεση Kuznets

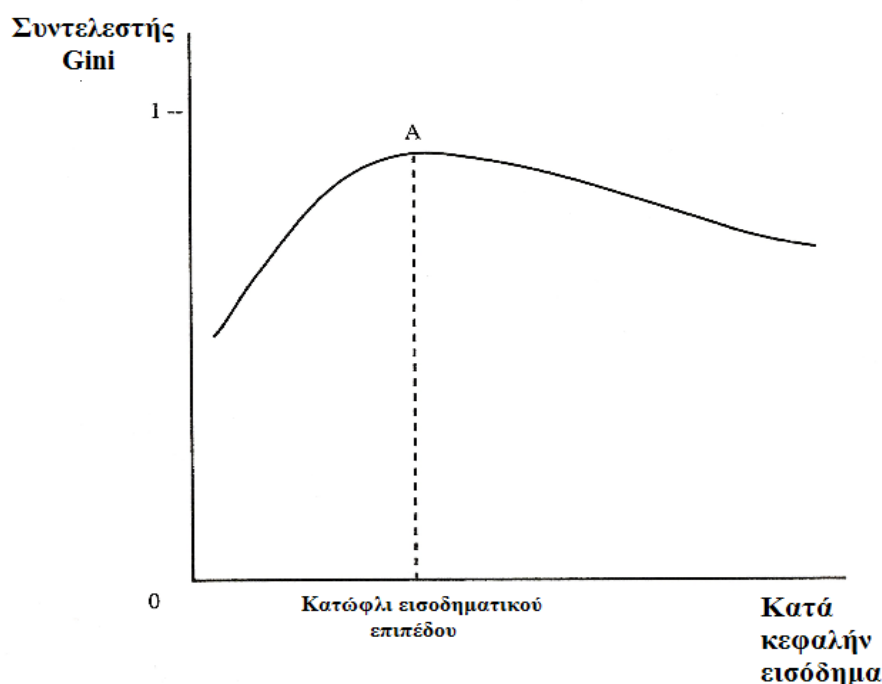
Σε μια σημαντική μελέτη του το 1955,⁵⁸ ο νομπελίστας οικονομολόγος Simon Kuznets, υποστήριξε ότι σε χαμηλά εισοδηματικά επίπεδα, η οικονομική μεγέθυνση έτεινε να δημιουργεί μεγαλύτερη εισοδηματική ανισότητα, όπως μετριέται από τον συντελεστή Gini. Ωστόσο, από τη στιγμή που επιτυγχάνονταν το κατώφλι-το πρόθυρο ενός κρίσιμου εισοδηματικού επιπέδου, η περαιτέρω οικονομική μεγέθυνση έτεινε να μειώσει την ανισότητα.⁵⁹ Η σχέση αυτή έγινε γνωστή ως η **υπόθεση του ανεστραμμένου U του Kuznets** ή **υπόθεση του ανεστραμμένου U μεταξύ διανομής και οικονομικής μεγέθυνσης** (ή απλά **υπόθεση Kuznets** ή **καμπύλη Kuznets**), από το σχήμα της καμπύλης που φαίνεται στο Διάγραμμα 1. Πιο αναλυτικά, σύμφωνα με το συμπέρασμα της έρευνας του Kuznets, η μετάβαση μιας χώρας από μια χαμηλού εισοδήματος αγροτική οικονομία σε μια υψηλότερου εισοδήματος βιομηχανική, περνά από δύο φάσεις. Στην πρώτη φάση η ανισοκατανομή του εισοδήματος αυξάνει. Στη συνέχεια, καθώς η οικονομία αρχίζει να παίρνει βιομηχανικό-αστικό χαρακτήρα, η ανισοκατανομή αρχίζει να μειώνεται. Πιο συγκεκριμένα, στην πρώτη φάση το ποσοστό του εισοδήματος του 40% του φτωχότερου πληθυσμού μειώνεται, ενώ αυξάνει το ποσοστό του εισοδήματος που αποκτά το 20% του πλουσιότερου τμήματος του πληθυσμού. Η τάση αυτή αντιστρέφεται στη συνέχεια, με συνέπεια να μειώνεται και η ανισοκατανομή.⁶⁰

⁵⁸ Η παρουσίαση της θέσης αυτής έγινε για πρώτη φορά από τον Simon Kuznets το 1954 στην προεδρική ομιλία του στο 67^ο ετήσιο συνέδριο της Αμερικάνικης Ένωσης Οικονομολόγων. Η εμπειρική έρευνα του Kuznets στηρίχθηκε στα δεδομένα της διανομής του εισοδήματος της Γερμανίας, της Αγγλίας και των ΗΠΑ. Βλέπε Kuznets S. (1955).

⁵⁹ Kuznets S. (1955), σελ. 17-18.

⁶⁰ Ρέππας (2003) σελ.55, τόμος Β΄.

Διάγραμμα 2: Η καμπύλη του ανεστραμμένου U του Kuznets – Σχέση μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης (κατά κεφαλήν εισόδημα) και εισοδηματικής ανισότητας (συντελεστής Gini).

Πηγή: Cypher και Dietz (1997), σελ. 50.

Η ΠΤ τοποθετεί λίγο νωρίτερα το σημείο αφετηρίας της βιβλιογραφίας που συνδέει την οικονομική ανάπτυξη και την εισοδηματική ανισότητα, καθώς θεωρεί ότι αυτό χρονολογείται από την εργασία του Lewis (1954).⁶¹ Ο Lewis το 1954 στο κλασικό του άρθρο «Οικονομική Ανάπτυξη με Απεριόριστη Προσφορά Εργασίας», ανέπτυξε ένα θεωρητικό μοντέλο στο οποίο η μεγέθυνση και η συσσώρευση σε μια δυαδική οικονομία θα άρχιζαν από τον σύγχρονο βιομηχανικό τομέα, όπου οι καπιταλιστές θα προσλάμβαναν με έναν δεδομένο μισθό και θα επανεπένδυναν ένα μερίδιο των κερδών τους. Ο αριθμός των παραδοσιακών αγροτικών εργατών πρόθυμων να μετακινηθούν προς αυτόν τον υψηλής παραγωγικότητας και υψηλόμισθο τομέα υποτίθεται ότι θα ήταν απεριόριστος. Σε αυτήν την διαδικασία ανάπτυξης, και εφ' όσον θα επικρατούσαν αυτές οι υποθέσεις, η ανισότητα στη διανομή του εισοδήματος θα αυξανόταν καθώς θα αυξάνονταν τα μέσα εισοδήματα. Θα υπήρχε μια κρίσιμη καμπή μετά την οποία η ανισότητα θα έπεφτε πάλι, καθώς η φάση της πλεονασματικής

⁶¹ World Bank (2006), σελ. 44.

εργασίας τελειώνει και η δυαδική οικονομία γίνεται μια μονοτομεακή, πλήρως εκβιομηχανισμένη οικονομία.⁶²

Σύμφωνα με την ΠΤ (2006), μπορεί ο Kuznets να μην κατασκεύασε ρητά ένα πρότυπο για τις διατομεακές μετατοπίσεις του πληθυσμού ως τμήμα της αναπτυξιακής διαδικασίας, στηρίχθηκε όμως σε αυτές για να αρθρώσει τη βασική ιδέα του περί μιας σχέσης ανεστραμμένου U μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης και εισοδηματικής ανισότητας (η «**καμπύλη Kuznets**»). Όπως αναφέραμε, ο Kuznets υπέθεσε ότι στο στάδιο της μεγέθυνσης και εκβιομηχάνισης, η ανισότητα θα αυξανόταν αρχικά, λόγω της μετατόπισης από τη γεωργία και την ύπαιθρο στη βιομηχανία και την πόλη και έπειτα θα μειωνόταν, καθώς θα εξισώνονταν οι πρόσοδοι-τα κέρδη μεταξύ των τομέων. Ο Kuznets πρότεινε δηλαδή την εξήγηση ότι η οικονομική μεγέθυνση συνοδεύθηκε από μετατοπίσεις (στην απασχόληση καθώς και στην παραγωγή) από τις παραδοσιακές-αγροτικές-γεωργικές δραστηριότητες όπου η ανισότητα ήταν χαμηλή, στις σύγχρονες-αστικές-βιομηχανικές δραστηριότητες όπου η ανισότητα ήταν υψηλή και πίστευε ότι μια τέτοια διαδικασία διατομεακών μετατοπίσεων μπορεί να είχε παραγάγει το ανεστραμμένο U.⁶³

Τα δεδομένα που ο Kuznets χρησιμοποίησε για να κάνει αυτή την ανάλυση προήλθαν από μια μακροχρόνια σειρά δεικτών ανισότητας για την Αγγλία, τη Γερμανία και τις Ηνωμένες Πολιτείες, και από μία μόνο χρονική παρατήρηση για τρεις αναπτυσσόμενες χώρες –την Ινδία, την Κεϋλάνη (Σρι Λάνκα σήμερα) και το Πουέρτο Ρίκο.⁶⁴ Αυτά ήταν τα διαθέσιμα στοιχεία εκείνη την περίοδο και ο Kuznets γνώριζε καλά τους περιορισμούς της εμπειρικής υποστήριξης του επιχειρήματός του, καθώς σύμφωνα με τα λεγόμενα του, παραδεχόταν πως έχει πλήρη επίγνωση της πενιχρότητας των αξιόπιστων πληροφοριών που παρουσίασε και ότι στηριζόταν κατά «5% σε εμπειρικές πληροφορίες και κατά 95% σε υποθέσεις, κάποιες από τις οποίες πιθανώς μολυσμένες από ευσεβείς πόθους».⁶⁵

⁶² World Bank (2006), σελ. 44.

⁶³ Asian Development Bank (2007), σελ. 11.

⁶⁴ Κατά τον Piketty (2006), ο Kuznets στηρίχθηκε κυρίως στις σειρές δεδομένων του 1913-1948 για τα ανώτερα εισοδηματικά μερίδια στις ΗΠΑ. Τα στοιχεία παρουσίαζαν μια σαφή μείωση των μεριδίων των ανώτερων εισοδημάτων και ως εκ τούτου μια αντίστοιχη μείωση της ανισότητας. Μαζί με τη διαδεδομένη πεποίθηση μεταξύ των οικονομολόγων ότι η ανισότητα είχε αυξηθεί κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, θεωρούνταν πως μια κρίσιμη καμπή πραγματοποιήθηκε σε κάποιο χρονικό σημείο γύρω στο 1900.

⁶⁵ Kuznets S. (1955), σελ.26. Εύλογα προκύπτει το ερώτημα γιατί κατασκεύασε μία τόσο βαρυσήμαντη υπόθεση επάνω σε τόσο σαθρά θεμέλια, στο οποίο θα απαντήσουμε στη συνέχεια.

Σύμφωνα λοιπόν με την υπόθεση Kuznets υπάρχει ένα ελάχιστο, κρίσιμο επίπεδο συνολικής οικονομικής επίτευξης, όπως μετριέται από το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ ή ΑΕγχΠ, το οποίο πρέπει να πραγματοποιηθεί πριν να επιτευχθεί μεγαλύτερη διανεμητική δικαιοσύνη. Από τη στιγμή που επιτυγχάνεται το κατώφλι του εισοδηματικού αυτού επιπέδου, η περαιτέρω οικονομική μεγέθυνση συντελεί σε μεγαλύτερη διανεμητική δικαιοσύνη.⁶⁶ Πριν την επίτευξη του κατωφλίου του εισοδηματικού επιπέδου που υποδεικνύεται από το σημείο Α του Διαγράμματος 2, η οικονομική μεγέθυνση φαίνεται να αυξάνει όντως την ανισότητα, αλλά η οικονομική αυτή μεγέθυνση και συνεπώς η συνακόλουθη ανισότητα, είναι απαραίτητη για να επιτευχθεί το κατώφλι αυτό στο σημείο Α, ώστε να γίνει εφικτή η μείωση της ανισότητας.

Όπως αναφέρουν οι Cypher και Dietz (1997), η υπόθεση του ανεστραμμένου U του Kuznets θεωρήθηκε μερικές φορές περίπου ως νόμος της οικονομικής μεγέθυνσης και ανάπτυξης. Τα έθνη που επιθυμούν να προάγουν τη (διανεμητική) δικαιοσύνη και την ανθρώπινη ανάπτυξη με την ευρύτερη έννοια, μπορούν να το κάνουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο επιδιώκοντας την οικονομική μεγέθυνση, καθώς η καμπύλη Kuznets «δείχνει» ότι η δικαιοσύνη και η ανάπτυξη ακολουθούν την οικονομική μεγέθυνση συμπληρώνοντας την, από τη στιγμή που ξεπερνιέται το κατώφλι του κατά κεφαλήν εισοδηματικού επιπέδου Α. Εάν κάποιος αποδεχθεί την άποψη αυτή, τότε δεν υπάρχει προφανής αναγκαιότητα να στοχεύουμε σε αναπτυξιακούς στόχους ή στη μείωση της φτώχειας καθεαυτή. Οι βραχυπρόθεσμες απώλειες στη διανεμητική δικαιοσύνη και ο ανερχόμενος συντελεστής Gini που συνοδεύει την οικονομική μεγέθυνση πριν την επίτευξη του εισοδηματικού επιπέδου Α, είναι το απαραίτητο κόστος της προόδου κατά τη μακροχρόνια αναπτυξιακή πορεία.⁶⁷

Επιπλέον, σύμφωνα με την Ασιατική Τράπεζα Ανάπτυξης-ΑΤΑ η υπόθεση Kuznets έχει ισχυρές και αισιόδοξες πολιτικές επιπτώσεις στις αναπτυσσόμενες χώρες.⁶⁸ Ειδικότερα, οι αυξήσεις της ανισότητας μπορούν να ειπωθούν ως φυσική έκβαση της διαδικασίας οικονομικής μεγέθυνσης και ανάπτυξης. Σε εύθετο χρόνο, οι αυξήσεις της ανισότητας -και το κοινωνικό κόστος που μπορούν να επιφέρουν- θα αντιστραφούν. Εξαιτίας ακριβώς αυτών των ιδεολογικοπολιτικών επιπτώσεων της

⁶⁶ Cypher και Dietz (1997), σελ. 49.

⁶⁷ Cypher και Dietz (1997), σελ. 50.

⁶⁸ Asian Development Bank (2007), σελ. 11.

υπόθεσης Kuznets που αναφέρθηκαν παραπάνω, έχει μεγάλη αξία να εξετάσουμε εάν η υπόθεση αυτή επαληθεύεται εμπειρικά ή όχι.

2.1.2 Η Υποστήριξη και η Κριτική απέναντι στην Υπόθεση Kuznets

Παλαιότερα όπως είδαμε, πολλοί οικονομολόγοι της ανάπτυξης θεωρούσαν πως η καμπύλη Kuznets επαληθεύεται εμπειρικά. Χαρακτηριστικά είναι όσα αναφέρει ο Ρέππας (2003).⁶⁹ Νεότερες όμως έρευνες πάνω στις οποίες στηρίζονται και διεθνείς οργανισμοί όπως η ΠΤ και η ΑΤΑ, μας παρουσιάζουν μια τελείως διαφορετική εικόνα. Στη συνέχεια, θα παρουσιάσουμε αναλυτικότερα τις απόψεις των οργανισμών αυτών για το ζήτημα αυτό.

Αρχικά, πρέπει να επισημανούμε ότι ενώ ο Kuznets βάσισε την υπόθεση του κυρίως στα μακροχρόνια στοιχεία και έκανε έκκληση να γίνουν σε βάθος μελέτες περιπτώσεων της οικονομικής μεγέθυνσης των εθνών, πολλές επόμενες μελέτες απλά χρησιμοποίησαν τα συνολικά-συγκεντρωτικά στοιχεία διαφόρων χωρών (συχνά όχι ιδιαίτερα υψηλής ποιότητας) και μοντέλα απλοποιημένης μορφής για να ερευνήσουν και να υποστηρίξουν την υπόθεση μιας αναπόφευκτης ανταλλαγής μεταξύ ανάπτυξης και ισότητας.⁷⁰ Η καμπύλη Kuznets έγινε έτσι, ένα από τα πιο συχνά αναφερόμενα και σχηματοποιημένα δεδομένα της μελέτης της εισοδηματικής διανομής για σχεδόν τέσσερις δεκαετίες.

Σύμφωνα με την ΠΤ⁷¹ έχει γίνει σήμερα κατανοητό, ότι μπορεί να είναι πολύ παραπλανητική η χρήση δεδομένων από διάφορες χώρες για να αναλύσουμε κάτι που ουσιαστικά είναι μια δυναμική διαδικασία και αυτό γιατί με την ανάπτυξη πολύ μεγαλύτερων συνόλων δεδομένων, όπως η βάση δεδομένων διεθνούς ανισότητας των Deininger και Squire (1996) [που ακολούθησαν τον Fields (1989)], διεξήχθησαν σε ευρεία κλίμακα εμπειρικές «δοκιμές» της καμπύλης Kuznets. Επιπλέον, πάντα σύμφωνα με την ΠΤ, πολυάριθμες μελέτες έχουν δείξει ότι δεν υπάρχουν ισχυρές αποδείξεις υπέρ της καμπύλης Kuznets, όσον αφορά τις οικονομετρικές προδιαγραφές, τη σύνθεση των δειγμάτων και την περίοδο παρατήρησης και αναφέρονται ως χαρακτηριστικές οι μελέτες των Bourguignon και Morrisson (1990), Fields και Jakubson (1994), Deininger και Squire (1998), και Bruno, Ravallion, και

⁶⁹ Από τις πρώτες ερευνητικές εργασίες που υποστήριζαν τα ευρήματα του Kuznets ήταν των Chenery και Syrquin (1975) και του Ahluwalia (1976). Υπάρχουν όμως και νεότερες μελέτες που υποστηρίζουν έστω και με ορισμένες επιφυλάξεις την υπόθεση Kuznets, όπως του Ρέππα (2003) και του Barro (2000). Βλέπε Ρέππας (2003), σελ.55-56.

⁷⁰ World Bank (2006), σελ. 44.

⁷¹ World Bank (2006), σελ. 44.

Squire (1998). Οι Bruno, Ravallion, και Squire (1998), ενώ στηρίζονται εν μέρει σε στοιχεία διαφόρων χωρών, ανέλυσαν επίσης μια χώρα -την Ινδία- για την οποία είχαν γίνει διαθέσιμες σχετικά μακροχρόνιες σειρές δεδομένων και δεν βρήκαν κανένα σημάδι ότι η οικονομική μεγέθυνση αύξησε την ανισότητα.⁷²

Η ΠΤ υποστηρίζει πως η καμπύλη Kuznets δεν ισχύει στην πράξη, πιθανώς επειδή οι αναπτυσσόμενες χώρες δεν ικανοποιούν γενικά τις υποθέσεις για τις διαδικασίες μετανάστευσης και την τομεακή ανάπτυξη που βρίσκονται πίσω από την υπόθεση Kuznets. Επιπλέον, η ΠΤ θεωρεί πως για να εξηγήσουμε τις διεθνείς διαφορές στην εισοδηματική ανισότητα, είναι σημαντικό να αναλύεται προσεκτικότερα η σύνδεση μεταξύ των οικονομικών ανισοτήτων και άλλων παραγόντων, όπως ο οικονομικός δυϊσμός, η γη, η εκπαίδευση και οι περιφερειακές διαφορές⁷³.

Τέλος, η ΠΤ (2006) καταλήγει στο συμπέρασμα πως σήμερα υπάρχει περίπου μια συναίνεση ότι δεν μπορεί να καθιερωθεί καμία απλή και άμεση σχέση μεταξύ του κατά κεφαλήν εισοδήματος και της ανισότητας. Όπως υποστηρίζεται από τον Kanbur (2000) στο βιβλίο του “Handbook of Income Distribution” όπου παρουσιάζεται μια πλήρης επισκόπηση της βιβλιογραφίας γύρω από τις καμπύλες Kuznets: «Μας φαίνεται πολύ καλύτερο να εστιάσουμε άμεσα στις πολιτικές ή σ’ένα συνδυασμό πολιτικών που θα παράξουν μεγέθυνση χωρίς δυσμενή διανεμητικά αποτελέσματα, παρά να στηριχθούμε στην ύπαρξη ή μη μιας συνολικής σχέσης με απλοποιημένη μορφή, μεταξύ του κατά κεφαλήν εισοδήματος και της ανισότητας».⁷⁴

Η ΑΤΑ απορρίπτει επίσης την υπόθεση της καμπύλης Kuznets -αλλά με διαφορετικό τρόπο απ’ότι η ΠΤ- και παρουσιάζει μια ακόμα πιο ισχυρή επιχειρηματολογία από εκείνη της ΠΤ, η οποία βασίζεται σε νεότερες και καλά θεμελιωμένες έρευνες, με έναν τρόπο που δεν αφήνει κατά τη γνώμη μας ιδιαίτερα περιθώρια αμφισβήτησης.

Σύμφωνα με την ΑΤΑ (2007) η εμπειρική επαλήθευση της υπόθεσης Kuznets πρέπει να εξετάζεται όχι μόνο ως προς την εμπειρία των σημερινών αναπτυσσόμενων οικονομιών, αλλά και για τις δυτικές οικονομίες καθώς αναπτύσσονταν [ο Kuznets βάσισε την υπόθεση του στην ανάλυση των ανώτερων εισοδηματικών μεριδίων στις

⁷² Όπως θα δούμε και στη συνέχεια, ειδικά για την Ινδία -αλλά και συνολικότερα- το συμπέρασμα αυτό –όπως δείχνουν πολύ πρόσφατες μελέτες- είναι λανθασμένο, ενώ τέτοιου είδους αναφορές από την ΠΤ μάλλον δημιουργούν μια εσφαλμένη εντύπωση ότι δεν ισχύει το **πρώτο** σκέλος της καμπύλης Kuznets, όπου η ανισότητα αυξάνεται, αλλά ότι το **δεύτερο** σκέλος -εκείνο όπου η εισοδηματική ανισότητα ελαττώνεται- ισχύει.

⁷³ World Bank (2006), σελ. 44.

⁷⁴ Παρατίθεται στο World Bank (2006), σελ. 44.

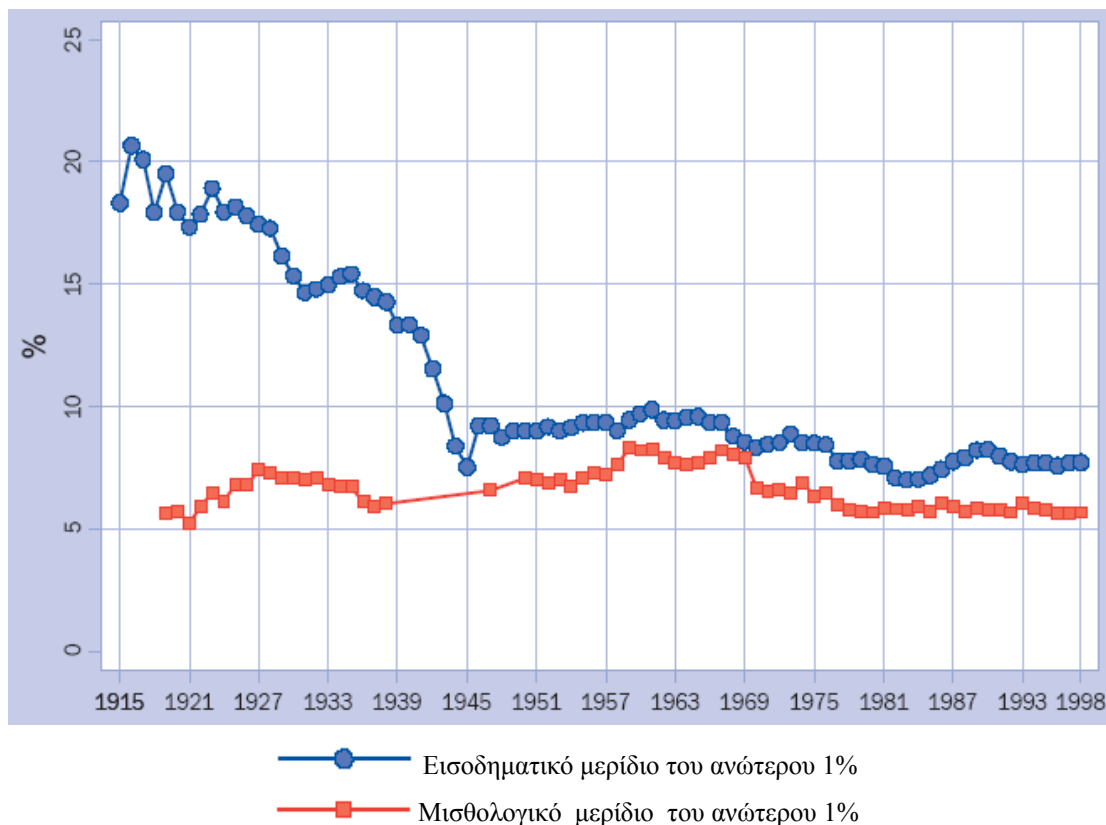
ΗΠΑ από το 1913 ως το 1948 μαζί με δεδομένα διανομής εισοδήματος για πέντε (τόρα πλέον βιομηχανικές) χώρες για ένα μόνο χρονικό σημείο]. Κατά την ΑΤΑ (2007) το πρόσφατο εμπειρικό έργο δεν επιβεβαιώνει την υπόθεση Kuznets.

Ιδιαίτερη σημασία έχει η παρατήρηση του Piketty (2006), πως ο Kuznets θεωρούσε ότι «η μελλοντική προοπτική των υπανάπτυκτων χωρών μέσα στην σφαίρα επιρροής του ελεύθερου κόσμου» ήταν σε κίνδυνο. Κατ'αυτό τον τρόπο, η υπόθεση του ανεστραμμένου U μπορεί κάλλιστα να ήταν ένα υποπροϊόν του ψυχρού πολέμου.

Ακόμη, σύμφωνα πάντα με τον Piketty (2006), η μείωση της ανισότητας στη Δύση την περίοδο 1913-1948 που κατέγραψε ο Kuznets, οφειλόταν σ'έναν βασικό παράγοντα που ο Kuznets δεν μπορούσε να γνωρίζει με τα στοιχεία που ήταν τότε διαθέσιμα και ο παράγοντας αυτός ήταν ότι η μείωση της ανισότητας οφειλόταν όχι τόσο στη δυναμική της μισθολογικής ανισότητας, αλλά σε αυτό που συνέβαινε στα κεφαλαιουχικά εισοδήματα. Ειδικότερα, ο Α Παγκόσμιος Πόλεμος, η Μεγάλη Οικονομική Κρίση του 1929 και ο Β Παγκόσμιος Πόλεμος (μαζί με τον υψηλό πληθωρισμό αρκετών ετών κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου) αντιπροσώπευσαν ισχυρούς κραδασμούς του διαστήματος 1914 με 1945, οι οποίοι χτύπησαν σκληρά τα κεφαλαιουχικά εισοδήματα. Καθώς η ιδιοκτησία του κεφαλαίου ήταν συγκεντρωμένη, ως συνέπεια μειώθηκε η ανισότητα. Αντίθετα, η μισθολογική ανισότητα κυμάνθηκε μέσα σε ένα σχετικά στενό εύρος και η διαδικασία μετανάστευσης από τον αγροτικό στον αστικό τομέα που είχε υποθέσει ο Kuznets, έπαιξε μικρό ρόλο στη μείωση της εισοδηματικής ανισότητας. Όπως αναφέρει ο Piketty, οι «χαμηλόμισθοι αγροτικοί εργάτες σιγά-σιγά εξαφανίστηκαν, αλλά αντικαταστάθηκαν από τους χαμηλόμισθους αστικούς εργάτες που βρίσκονταν στο κατώτατο τμήμα της διανομής, έτσι ώστε η συνολική μισθολογική ανισότητα πολύ λίγο άλλαξε».⁷⁵ Πράγματι, όπως μπορεί να φανεί από το Διάγραμμα 2, που βασίζεται σε διοικητικά φορολογικά δεδομένα από τη Γαλλία, η εξέλιξη της μισθολογικής ανισότητας όπως μετρήθηκε από το μισθολογικό μερίδιο του ανώτερου 1%, δεν μπορεί να ευθύνεται για την ελάττωση της εισοδηματικής ανισότητας όπως μετρήθηκε από το εισοδηματικό μερίδιο του ανώτερου 1% μεταξύ 1915 και 1945.

⁷⁵ Piketty (2006), σελ.66. Παρατίθεται στο Asian Development Bank (2007), σελ. 11.

Διάγραμμα 3: Η μείωση των ανώτερων κεφαλαιουχικών εισοδημάτων στη Γαλλία, 1915–1998

Πηγή: Piketty (2003). Παρατίθεται στο Asian Development Bank (2007).

Η παραπάνω ανάλυση του Piketty (2006) επιβεβαιώνει την άποψη ερευνητών όπως οι Cypher και Dietz (1997), οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η υπόθεση Kuznets δεν είναι στη πραγματικότητα κάποιος νόμος των οικονομικών, αλλά μάλλον μια στατιστική σχέση, η οποία μάλιστα δεν επιβεβαιώνεται όταν εξεταστεί ξεχωριστά η εμπειρία συγκεκριμένων χωρών, καθώς κάποιες χώρες βίωσαν επιδεινούμενη ανισότητα παράλληλα με την οικονομική μεγέθυνση, ακόμα και μετά την επίτευξη του κατωφλιού του κρίσιμου εισοδηματικού επιπέδου (όπως η Βραζιλία), ενώ άλλες χώρες βελτίωσαν τη διανεμητική δικαιοσύνη τους ενώ βρίσκονταν σε εισοδηματικό επίπεδο πολύ χαμηλότερο από το κρίσιμο κατώφλι εισοδήματος που υποδείκνυε ο Kuznets (όπως η Σρι Λάνκα). Αυτό που τελικά παρουσίασε η καμπύλη Kuznets, ήταν απλά η ιστορική εμπειρία μιας ομάδας χωρών για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και δεν σημαίνει ότι όλες οι χώρες και ειδικά οι αναπτυσσόμενες, πρέπει να ανεχθούν ή να προωθήσουν την αυξανόμενη ανισότητα για να επιτύχουν υψηλή οικονομική μεγέθυνση.⁷⁶

⁷⁶ Cypher και Dietz (1997), σελ. 52.

Εξάλλου, εδώ και αρκετά χρόνια αναφέρεται το παράδειγμα ορισμένων χωρών της Ανατολικής Ασίας,⁷⁷ όπως η Νότια Κορέα και η Ταϊβάν, οι οποίες ενώ βίωσαν ραγδαία οικονομική μεγέθυνση στο διάστημα 1970-1990, ταυτόχρονα είχαν σχετικά χαμηλή και σταθερή ανισότητα,⁷⁸ σε αντίθεση με ορισμένες χώρες της Λατινικής Αμερικής, όπως η Βραζιλία, όπου η ανισότητα ήταν υψηλή και οι ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης χαμηλοί. Μέρος της εξήγησης αποτελεί σύμφωνα με τους Birdsall και Sabot (1994), οι διαφορές στη πολιτική οικονομία μεταξύ των δύο περιοχών. Κατά τη μεταπολεμική περίοδο, οι άρχουσες τάξεις στην Ανατολική Ασία, καθώς η νομιμοποίηση και η εξουσία τους απειλούνταν από εγχώρια κομμουνιστικά κινήματα, επεδίωξαν να διευρύνουν τη βάση των πολιτικών υποστηρικτών τους μέσω πολιτικών όπως ο αγροτικός αναδασμός, η παροχή στέγασης από το κράτος, οι επενδύσεις στην αγροτική υποδομή και συνήθως, μέσω της ευρείας διάδοσης μιας εκπαίδευσης υψηλής ποιότητας. Αντίθετα, οι άρχουσες τάξεις στη Λατινική Αμερική φαινόταν να πιστεύουν ότι μπορούν να συνεχίζουν να πλουτίζουν ανεξάρτητα του τί συνέβαινε σε όσους ανήκαν στα κατώτερα εισοδήματα, καθώς η φορολογία, οι δημόσιες δαπάνες και οι εμπορικές πολιτικές ελάχιστα ωφέλησαν τους φτωχούς. Ουσιαστικά, οι Birdsall και Sabot (1994) τονίζουν τη σημασία της ταξικής πάλης στη διανομή του εισοδήματος, ενώ επισημαίνουν ακόμα, ότι σύμφωνα με τα αποτελέσματα ερευνών τους υπάρχει αντίστροφη αιτιότητα, δηλαδή η υψηλή ανισότητα εμποδίζει την οικονομική μεγέθυνση, ενώ το χαμηλό επίπεδο ανισότητας μπορεί να κεντρίσει την μεγέθυνση.

Επίσης, η εργασία των Deininger και Squire (1998) μας παρέχει στοιχεία ως προς το εάν υπάρχει ή όχι, μια σχέση με μορφή ανεστραμμένου U μεταξύ της ανισότητας και των κατά κεφαλήν εισοδηματικών επιπέδων στις αναπτυσσόμενες χώρες. Οι Deininger και Squire (1998) συγκέντρωσαν δεδομένα χρονικών σειρών για την ανισότητα και τα κατά κεφαλήν εθνικά εισοδήματα σε 48 οικονομίες (αναπτυσσόμενες και βιομηχανικές). Το σχήμα του ανεστραμμένου U βρέθηκε μόνο στο 10% των περιπτώσεων, ενώ σχήμα κανονικού U βρέθηκε στο 10% των περιπτώσεων. Στο υπόλοιπο 80% των οικονομιών δεν βρέθηκε καμία στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ της ανισότητας και των εισοδημάτων.

⁷⁷ Βλέπε Birdsall and Sabot (1994) και Asian Development Bank (2007), σελ. 9-10.

⁷⁸ Αν και άλλες έρευνες που θα παρουσιάσουμε στη συνέχεια, αντικρούουν την άποψη αυτή, υποστηρίζοντας πως από τα μέσα της δεκαετίας του '70 η ανισότητα αυξήθηκε και σε αυτές τις χώρες.

Μέχρι τώρα παρουσιάσαμε μελέτες, η συντριπτική πλειοψηφία των οποίων διαψεύδει την υπόθεση Kuznets, χωρίς όμως να προτείνουν κάποια συγκεκριμένη σχέση μεταξύ της οικονομικής μεγέθυνσης και της εισοδηματικής ανισότητας, ενώ όπως είδαμε η άποψη πολλών ερευνητών αλλά και διεθνών οργανισμών, όπως οι Cypher και Dietz (1997), η ΠΤ (2006), ο Kanbur (2000) και άλλοι, θεωρούν πως δεν υπάρχει κάποια απλή και άμεση σχέση μεταξύ του κατά κεφαλήν εισοδήματος (μεγέθυνσης) και της ανισότητας και είτε θεωρούν πως η αντιμετώπιση της ανισότητας αποτελεί ζήτημα πολιτικών επιλογών (επιλογής δημόσιας πολιτικής ως προς την κατεύθυνση των δημοσίων δαπανών κυρίως),⁷⁹ είτε θεωρούν πως πρέπει να εξεταστεί προσεκτικότερα η σύνδεση μεταξύ των οικονομικών ανισοτήτων και άλλων παραγόντων, όπως ο οικονομικός δυϊσμός, η γη, η εκπαίδευση και οι περιφερειακές διαφορές [ΠΤ(2006)].

Υπάρχει όμως και μία σειρά μελετών, οι οποίες όχι μόνο απορρίπτουν την υπόθεση Kuznets, αλλά προτείνουν την ακριβώς αντίθετη σχέση μεταξύ μεγέθυνσης και ανισότητας από εκείνη που εισηγήθηκε ο Kuznets. Μία από τις πρώτες έρευνες που υποστήριξε κάτι τέτοιο, ήταν εκείνη των Anand και Kanbur (1993), οι οποίοι βασιζόμενοι σε μια επισκόπηση της τότε βιβλιογραφίας, υποστήριξαν ότι η καλύτερη εμπειρική σχέση μεταξύ της μεγέθυνσης του κατά κεφαλήν εισοδήματος και της διανεμητικής δικαιοσύνης είναι στην πραγματικότητα η ακριβώς αντίθετη από την υπόθεση Kuznets.⁸⁰ Στη συνέχεια εμφανίστηκαν και άλλες έρευνες οι οποίες όχι απλώς διέψευδαν την υπόθεση Kuznets, αλλά υποστήριξαν επιπλέον ότι η μορφή της σχέσης μεταξύ ανισότητας και μεγέθυνσης, ακολουθεί το σχήμα ενός κανονικού U. Ο Ghosh (2004) εξετάζει τις μεταβολές της εισοδηματικής ανισότητας σε 8 χώρες της Ανατολικής Ασίας (Ταϊλάνδη, Μαλαισία, Φιλιππίνες, Νότια Κορέα, Σιγκαπούρη, Ταϊβάν, Ινδονησία, Χονγκ Κονγκ) και διαπιστώνει ότι κατά τα τελευταία 40 χρόνια, η εισοδηματική ανισότητα στις οικονομίες της Ανατολικής Ασίας παρουσίασε δύο διακριτές τάσεις. Ενώ στην πρώτη περίοδο της εκβιομηχάνισης και της οικονομικής τους ανάπτυξης (δεκαετία του 1960 και αρχές της δεκαετίας του '70) παρατηρήθηκε

⁷⁹ Cypher και Dietz (1997), Kanbur (2000). Ειδικά οι Cypher και Dietz (1997), υπενθυμίζουν ένα σημαντικό αξίωμα της οικονομικής θεωρίας που αναφέρει ότι υπάρχει ένας άπειρος αριθμός αποτελεσματικών (κατά Παρέτο άριστων) αποτελεσμάτων για την διανομή των αγαθών μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας και στηρίζόμενοι στο έργο του Bator (1957), υποστηρίζουν ότι η διανομή του πλούτου και του εισοδήματος στα μέλη μιας κοινωνίας είναι μια μεταβλητή ελεύθερης επιλογής για κάθε οικονομία, καθώς οι διανομές αυτές είναι ανεξάρτητες από το ζήτημα της αποτελεσματικότητας, αφού κάθε αρχική διανομή μπορεί να είναι αποτελεσματική.

⁸⁰ Cypher και Dietz (1997), σελ. 59.

μια αξιοσημείωτη μείωση της εισοδηματικής ανισότητας, στην επόμενη φάση (από τα μέσα της δεκαετίας του '70) οι οικονομίες αυτές βίωσαν μια σταδιακή αύξηση της ανισότητας ταυτόχρονα με την επιτάχυνση στους ρυθμούς οικονομικής τους μεγέθυνσης. Συνεπώς, όταν παριστάνουμε γραφικά για τις χώρες αυτές το βαθμό της εισοδηματικής ανισότητας σε σχέση με τον ρυθμό της οικονομικής μεγέθυνσης, λαμβάνουμε μια καμπύλη σχήματος U. Η σχέση αυτή παρατηρήθηκε για όλες τις ανωτέρω χώρες εκτός από την Ταϊλάνδη. Έτσι, ένα από τα γενικότερα συμπεράσματα της μελέτης του Ghosh (2004) ήταν, ότι στη περίπτωση των οικονομιών της Ανατολικής Ασίας η υπόθεση Kuznets δεν φαίνεται να ισχύει. Αντίθετα, το σχήμα που ακολουθεί η ανισότητα μοιάζει με εκείνο που έχει παρατηρηθεί σε περισσότερο ανεπτυγμένες χώρες.⁸¹ Για τις υψηλού εισοδήματος, ανεπτυγμένες χώρες, έχει καταγραφεί από πολλές έρευνες η αυξανόμενη εισοδηματική ανισότητα από τα μέσα της δεκαετίας του 1970.⁸²

Σύμφωνα με τον Ghosh (2004), η αυξανόμενη εισοδηματική ανισότητα μπορεί να είναι εν μέρει μια συνέπεια της μεγαλύτερης ενσωμάτωσης των οικονομιών της Ασίας στη παγκόσμια οικονομία και των διαρθρωτικών αλλαγών στις χώρες αυτές που προκύπτουν από το γεγονός αυτό. Όπως επισημαίνει ο Ghosh (2004), φαίνεται ότι το εισοδηματικό χάσμα μεταξύ των ειδικευμένων και των ανειδίκευτων εργαζομένων έχει διευρυνθεί κατά πολύ στην Ανατολική Ασία κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Όπως και στις πιο ανεπτυγμένες χώρες, το χάσμα αυτό έχει συμβάλλει σημαντικά στην αυξανόμενη ανισότητα εισοδήματος.⁸³

Αποψη μας είναι πως ο Kuznets προσπάθησε να χαράξει ένα καινούριο και πρωτοποριακό μονοπάτι στη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ ανισότητας και οικονομικής μεγέθυνσης, αλλά τρεις παράγοντες τον οδήγησαν απ'ότι τουλάχιστον προς το παρόν φαίνεται, σε λανθασμένα συμπεράσματα: 1) Τα περιορισμένα, ως προς τον αριθμό των χωρών και την χρονική περίοδο που αφορούσαν, δεδομένα στα οποία

⁸¹ Βλέπε Tisdell και Svizzero (2003). Παρατίθεται στο Tisdell και Sen (2004).

⁸² Tisdell και Sen (2004). Βλέπε επίσης τις έρευνες των Glyn (2006) και Piketty και Saez (2003), που με τα στοιχεία που παρουσιάζουν στηρίζουν το γεγονός πως η εισοδηματική ανισότητα στις ΗΠΑ κατά τις τελευταίες τρεις δεκαετίες διευρύνεται συνεχώς. Ειδικά, οι Piketty και Saez (2003) υποστηρίζουν πως η ανισότητα στις ΗΠΑ ακολουθεί σχήμα κανονικού U και πως δεν μπορεί να εξηγηθεί μόνο από την τεχνολογική μεταβολή (όπως πίστευε ο Kuznets) η μείωση και στη συνέχεια (από τη δεκαετία του '70) η αύξηση των ανώτερων μισθολογικών κλιμακίων, κάτι που στηρίζει και ο Yates (2005), με στοιχεία που δείχνουν ότι το μισθολογικό μερίδιο των μανάτζερς στις ΗΠΑ, αυξήθηκε ανεξάρτητα από την αύξηση της παραγωγικότητας και το είδος της εταιρείας (υψηλής ή χαμηλής τεχνολογίας). Επίσης, ο Glyn (2006) στηριζόμενος σε πληθώρα ερευνών, αναφέρει πως στην πλειοψηφία των χωρών του ΟΟΣΑ από το 1979 και μετά έλαβαν χώρα σημαντικές αυξήσεις της ανισότητας εισοδήματος.

⁸³ Ryscavage (1999). Παρατίθεται στο Tisdell και Sen (2004).

στηρίχθηκε, 2) Η ευνοϊκή οικονομική συγκυρία της περιόδου στην οποία παρουσίασε δημόσια την περίφημη υπόθεση του και 3) Η ιδεολογικοπολιτική «αναγκαιότητα» μέσα στο πλαίσιο της ψυχροπολεμικής διαμάχης να «αποδειχθεί» μια τέτοιου είδους σχέση για τις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, ώστε να φαντάζει πιο δελεαστική η υιοθέτηση των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής από τις αναπτυσσόμενες χώρες. Συνεπώς, βάσει όλων όσων παρουσιάσαμε, είτε δεν φαίνεται να υπάρχει μια εκ των προτέρων δεδομένη σχέση μεταξύ εισοδηματικής ανισότητας και οικονομικής μεγέθυνσης, η οποία μάλιστα να καταλήγει σε μείωση της ανισότητας, ή εάν ακόμη υπάρχει μία τέτοια σχέση, μάλλον καταλήγει σε αύξηση της ανισότητας. Είναι οι πολιτικές επιλογές και αποφάσεις κάθε χώρας, υπέρ ή κατά μιας πολιτικής εισοδηματικής αναδιανομής, που φαίνεται ότι παίζουν τον κυρίαρχο ρόλο και οι πολιτικές αυτές επιλογές είναι άμεσο αποτέλεσμα της ταξικής πάλης που διεξάγεται στο εσωτερικό κάθε χώρας αλλά και διεθνώς, ενώ η οικονομική μεγέθυνση από μόνη της, μάλλον καταλήγει σε αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας.

2.2 Η μαρξιστική προσέγγιση

Στον αντίποδα της προσέγγισης του Kuznets που μόλις εξετάσαμε, βρίσκεται η προσέγγιση του Μαρξ. Η μαρξιστική προσέγγιση ερμηνεύει τη φτώχεια και την εισοδηματική ανισότητα μέσα από την ανάγκη των καπιταλιστών για συσσώρευση και μέσα από την πάλη των τάξεων. Σύμφωνα με τον Μαρξ, οι εργάτες αφού δεν έχουν άλλα μέσα παραγωγής παρά μόνο την εργατική τους δύναμη, είναι αναγκασμένοι να την πουλάνε για να επιβιώσουν. Οι καπιταλιστές, επιδιώκοντας τη μεγαλύτερη δυνατή απόσπαση πλεονάσματος, για να επιβιώσουν ως καπιταλιστές, πιέζουν για μείωση των μισθών στα όρια της επιβίωσης και μέσα από την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων αυξάνουν το πλεόνασμα του εργατικού δυναμικού. Η όλη διαδικασία οδηγεί στην εξαθλίωση της εργατικής τάξης και στη διεύρυνση της σχετικής, αν όχι και της απόλυτης φτώχειας.⁸⁴ Παρακάτω, θα εξετάσουμε πιο αναλυτικά το τμήμα εκείνο της μαρξιστικής θεωρίας που σχετίζεται πιο άμεσα με το θέμα της παρούσας εργασίας.

Ο Μαρξ θαύμαζε τη τεράστια παραγωγική δύναμη του καπιταλισμού, ένα σύστημα που όπως σχολίαζε, πέτυχε να δημιουργήσει περισσότερο πλούτο μέσα σε εκατό

⁸⁴ Ρέππας (2003), σελ. 73.

χρόνια απ'ότι όλοι οι άλλοι τρόποι παραγωγής της προγενέστερης ανθρώπινης ιστορίας.⁸⁵ Αυτό που προκάλούσε φρίκη στον Μαρξ σύμφωνα με τους Cypher και Dietz (1997), ήταν το ανθρώπινο κόστος που περιλαμβανόταν στη παραγωγή του πλούτου και η ακραία μονόπλευρη διανομή του εισοδήματος που προέκυπτε από την παραγωγή του πλούτου αυτού. Η ανάλυση του Μαρξ για τη παραγωγή υπεραξίας προσπάθησε να εξηγήσει πως ενώ μόνο η εργατική τάξη δημιουργούσε πλούτο μέσω της εργατικής της δύναμης, οι καπιταλιστές ιδιοποιούνταν ένα δυσανάλογο τμήμα του συνολικού εισοδήματος της κοινωνίας αποκλειστικά και μόνο εξαιτίας του ότι είναι οι κάτοχοι των μέσων παραγωγής, ιδιαίτερα του υλικού κεφαλαίου που είναι απαραίτητο για την παραγωγή των προϊόντων. Δεδομένου ότι η άνιση κατανομή της κατοχής των μέσων παραγωγής μιας κοινωνίας ήταν το αποτέλεσμα μιας ιστορικής διαδικασίας, κατά την οποία οι πρώην χωρικοί εξαιτίας της οργανωμένης περιφραξης της γης στην Αγγλία έχασαν τη πρόσβαση τους στη γη στην οποία πραγματοποιούσαν τη δική τους παραγωγή και υποχρεώθηκαν να γίνουν ακτήμονες εργάτες, ο Μαρξ ένιωσε έντονα ότι η τελική διανομή του εισοδήματος στην καπιταλιστική κοινωνία ήταν εμφανώς άδικη.⁸⁶

Αρχικά, είναι απαραίτητο να επισημάνουμε πως μία ιδιαίτερα σημαντική έννοια μέσα στο πλούσιο θεωρητικό και μεθοδολογικό έργο του Μαρξ, είναι μια έννοια κοινωνικής ευημερίας, η οποία στοιχειοθετείται στη διανομή του εισοδήματος και της απασχόλησης (εφεδρικός βιομηχανικός στρατός ανέργων).⁸⁷ Όπως τονίζει ο Ντομπ (1976) ο ονομαζόμενος «εφεδρικός στρατός της βιομηχανίας» κατείχε ρόλο κλειδί στη σκέψη του Μαρξ για την υπεραξία. Ενώ η θεωρία του Ρικάρντο για τους μισθούς εξαρτώνταν από τον πληθυσμιακό νόμο του Μάλθους -από την αποδοχή μιας εξαιρετικά ελαστικής προσφοράς εργασίας- ο Μαρξ απέκρουσε κατηγορηματικά τη θέση αυτή και στηρίχθηκε αντίθετα στη χρόνια ύπαρξη και περιοδική αναδημιουργία μιας άνεργης εφεδρείας σε πλεονάζοντες εργάτες (η οποία υλοποιείται μέσω των τεχνικών καινοτομιών που εξοικονομούν εργασία και έχει σαν κίνητρο την όποια τάση των μισθών να αυξηθούν σε βάρος της υπεραξίας).⁸⁸ Πρόκειται για «ένα νόμο κίνησης του πληθυσμού που χαρακτηρίζει τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής»⁸⁹ και ο οποίος εκτελεί την κρίσιμη για το σύστημα λειτουργία να αναχαιτίζει την τάση

⁸⁵ Μαρξ, Κ. και Έγκελς, Φ. (1944), σελ. 59.

⁸⁶ Cypher και Dietz (1997), σελ. 123.

⁸⁷ Πάκος (1992), σελ. 114.

⁸⁸ Ντομπ (1976), σελ. 179-180.

⁸⁹ Μαρξ (1978), σελ. 654-655.

των μισθών να ανεβαίνουν μπροστά στην αναπτυσσόμενη συσσώρευση του κεφαλαίου.⁹⁰

Ο Μαρξ επίσης, θέτει ως πρώτο στόχο της ανάλυσης του τη διαδικασία ανάπτυξης και τη διανομή του εισοδήματος, ή για να το διατυπώσουμε σύμφωνα με την μαρξιστική ορολογία, τη διαδικασία της παραγωγής υπεραξίας και της συσσώρευσης. Η απόσπαση της υπεραξίας και η συσσώρευση συνδέονται στενά με την κατάσταση της ταξικής πάλης, δηλαδή με τον διαταξικό ανταγωνισμό ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία.⁹¹ Η ταξική πάλη ανάμεσα στη συνολική εργασία και στο συνολικό κεφάλαιο καθορίζει από τη μια τον αναγκαίο χρόνο εργασίας –τον χρόνο εργασίας δηλαδή, που χρειάζεται η εργασιακή δύναμη για να συντηρηθεί και να αναπαραχθεί- ή συνολικό μισθό εργατικής δύναμης, και τον χρόνο υπερεργασίας -δηλαδή τη διαφορά ανάμεσα στον συνολικό χρόνο που εργάζεται ο εργαζόμενος και τον αναγκαίο χρόνο, την οποία ιδιοποιείται το κεφάλαιο με τη μορφή της υπεραξίας- ή συνολική υπεραξία, από την άλλη.⁹²

Σύμφωνα με την μαρξιστική θεωρία, η ταξική πάλη αποτελεί τη δύναμη, ή τη διαδικασία, η οποία, πέρα από τις άλλες σημαντικές λειτουργίες που επιτελεί στην καπιταλιστική οικονομία, προσδιορίζει και τρία αλληλεξαρτώμενα μεγέθη, εκφράσεις αντίστοιχων κοινωνικών σχέσεων και δυνάμεων: α) το γενικό, μέσο ποσοστό κέρδους, β) την τάση για μακροχρόνια πτώση του μέσου αυτού ποσοστού κέρδους και γ) την τάση για πτώση του μεριδίου του μισθού της εργασίας στο συνολικά παραγόμενο προϊόν.⁹³

Αντίθετα απ'ότι οι άλλοι κλασικοί, ο Μαρξ δεν προέβλεψε στασιμότητα του επιπέδου του κατά κεφαλήν εισοδήματος, αλλά εισοδηματική αστάθεια της καπιταλιστικής κοινωνίας. Πίστευε ωστόσο, ότι με την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, η συσσώρευση θα συνεχιζόταν. Για τον Μαρξ τα εισοδηματικά μερίδια καθορίζονται από την φύση της πάλης των τάξεων στη καπιταλιστική κοινωνία. Ωστόσο, μπορούμε να αναμένουμε σύμφωνα με τον Μαρξ μια αύξηση τόσο του συνολικού, όσο και του μέσου εισοδήματος. Συνεπώς, αντίθετα από τους άλλους κλασικούς, ο Μαρξ δεν έβλεπε κάποια εγγενή τάση του καπιταλισμού προς μια

⁹⁰ Ντομπ (1976), σελ. 180.

⁹¹ Πάκος (1992), σελ. 115.

⁹² Πάκος (1992), σελ. 116.

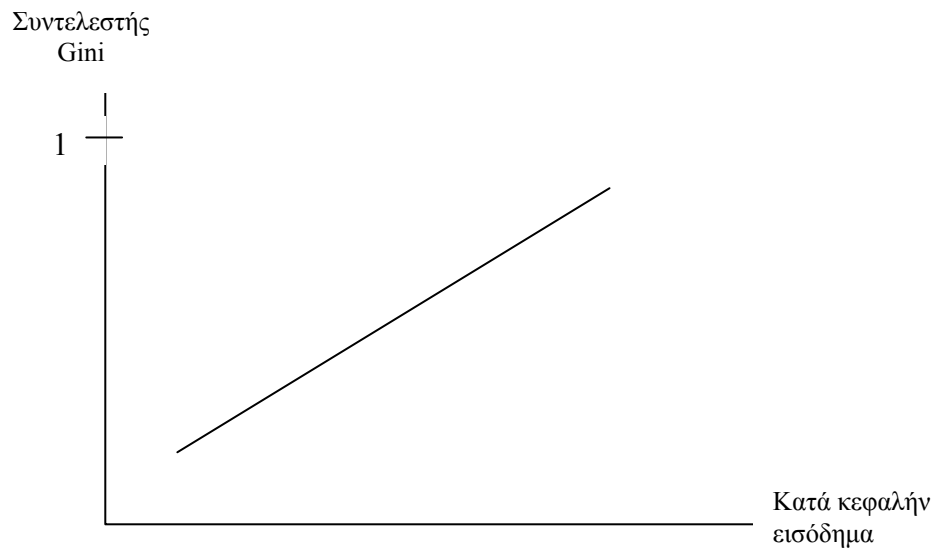
⁹³ Πάκος (1992), σελ. 121.

κατασταση στασιμότητας, ούτε προς μια κατάσταση σταθερού εισοδηματικού επιπέδου, αλλά θεωρούσε πως όλα εξαρτώνται από την πάλη των τάξεων.⁹⁴

Συνοψίζοντας, εάν υποθέσουμε ότι η ένταση της ταξικής πάλης παραμένει σε χαμηλό επίπεδο (κάτι που ισχύει για την περίοδο από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 μέχρι σήμερα, όπως αυτό αποτυπώνεται από σωρεία ερευνών που αφορούν τη μείωση της συνδικαλιστικής κάλυψης των εργαζομένων σχεδόν σε όλες τις χώρες παγκοσμίως και ιδιαίτερα στις αναπτυγμένες, τις συνολικές ημέρες απεργίας ανά έτος κλπ., αλλά και από τις ισχυρότατες αρνητικές συνέπειες που είχε διεθνώς για την διεξαγωγή των εργατικών αγώνων, η κατάρρευση του πρώην ανατολικού μπλοκ το 1989), τότε αυτό που πρέπει να αναμένουμε βάσει της μαρξιστικής προσέγγισης που περιγράψαμε ανωτέρω, είναι μία διαρκής αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας, μια μείωση δηλαδή των κατώτερων εισοδηματικών και μισθολογικών μεριδίων και φυσικά μία παράλληλη μείωση του μεριδίου της εργασίας, ενώ ταυτόχρονα αφού η καπιταλιστική συσώρευση συνεχίζεται αδιάκοπα παρά τις έντονες περιοδικές διακυμάνσεις, θα πρέπει να αναμένουμε μία συνεχή αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος (δηλαδή της οικονομικής μεγέθυνσης). Άρα, σύμφωνα με τη μαρξιστική προσέγγιση θα έχουμε μία ευθεία γραμμή με ανοδική κλίση για να περιγράψει τη σχέση μεταξύ εισοδηματικής ανισότητας και οικονομικής μεγέθυνσης, όπως αυτή που φαίνεται στο Διάγραμμα 4.

⁹⁴ Cypher και Dietz (1997), σελ. 125.

Διάγραμμα 4: Σχέση μεταξύ εισοδηματικής ανισότητας και οικονομικής μεγέθυνσης κατά τη μαρξιστική θεωρία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΝΕΟΤΕΡΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ- ΕΜΠΕΙΡΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Στο κεφάλαιο αυτό θα εξετάσουμε μια σειρά από νεότερες έρευνες και δεδομένα που αφορούν την επίδραση της παγκοσμιοποίησης επί της φτώχειας, επί της εισοδηματικής ανισότητας και επί του πλούτου.

3.1 Παγκοσμιοποίηση και Φτώχεια

Η εξέταση της επίδρασης της παγκοσμιοποίησης επί της φτώχειας είναι ένα ζήτημα, που όπως και το ζήτημα της επίδρασης της παγκοσμιοποίησης επί της διανομής του εισοδήματος, απασχόλησε κατά κόρον τα τελευταία 15 χρόνια την οικονομική επιστήμη και ιδιαίτερα τους κλάδους των διεθνών οικονομικών, των οικονομικών της ανάπτυξης και των οικονομικών της διανομής, τους ακαδημαϊκούς και ερευνητές που ασχολούνται με τα θέματα αυτά, τους διεθνείς οργανισμούς που είτε προωθούν τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης [όπως η Παγκόσμια Τράπεζα (ΠΤ), το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ)] είτε τους απασχολεί η παγκοσμιοποίηση, επειδή η καταπολέμηση της φτώχειας και η ανθρώπινη ανάπτυξη αποτελούν μέρος του θεσμικού τους ρόλου, όπως ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ), καθώς και τη διεθνή κοινή γνώμη.

Όπως θα αναλύσουμε και στη συνέχεια, οι πρόσφατες εξελίξεις έχουν επηρεάσει σημαντικά τη μορφή της αντιπαράθεσης γύρω από το ζήτημα της φτώχειας, καθώς τόσο τα καινούρια δεδομένα στις μετρήσεις της ισότιμης αγοραστικής δύναμης (ΙΑΔ) που ανακοινώθηκαν από την ΠΤ στα τέλη του 2007, όσο και το φαινόμενο της επισιτιστικής κρίσης που παρατηρήθηκε την άνοιξη του 2008 σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες και σε ιδιαίτερα οξυμένο βαθμό, ανέτρεψαν άρδην τις καθιερωμένες εκτιμήσεις οργανισμών όπως η ΠΤ και το ΔΝΤ, αλλά και μεγάλης μερίδας ακαδημαϊκών και ερευνητών, που επί σειρά ετών υποστήριζαν πως η φτώχεια μειώθηκε σημαντικά στον πλανήτη από το 1980 και μετά, πως υπεύθυνη για τη μείωση αυτή είναι η παγκοσμιοποίηση και πως θα επιτευχθούν ή πως έχουν ήδη επιτευχθεί οι Αναπτυξιακοί Στόχοι Χιλιετίας-ΑΣΧ (Millenium Development Goals).

3.1.1 Ανασκόπηση της διαμάχης

Για σχεδόν δύο δεκαετίες λοιπόν, τόσο οι διεθνείς οργανισμοί που προωθούν την παγκοσμιοποίηση, όπως η ΠΤ και το ΔΝΤ, όσο και μια σειρά από μελέτες σχετικές με το ζήτημα αυτό,⁹⁵ ισχυρίζονταν πως η παγκόσμια φτώχεια έχει μειωθεί σημαντικά από το 1990 και μετέπειτα. Οι μελέτες που αναφέρθηκαν, κατέληγαν στο συμπέρασμα αυτό επειδή στηρίζονταν κυρίως στην άποψη ότι η φτώχεια μειώθηκε στην Ινδία και στην Κίνα κατά τη δεκαετία του '90. Εντούτοις, και πριν τις πρόσφατες εξελίξεις που προαναφέραμε και που ανέτρεψαν τα δεδομένα, αμφισβητούνταν τόσο ο βαθμός στον οποίο πολλοί ισχυρίζονταν ότι μειώθηκε πρόσφατα η φτώχεια, όσο και τα τρέχοντα επίπεδα φτώχειας σε αυτές τις δύο χώρες.⁹⁶

Τα ανωτέρω στοιχεία έρχονται να επιβεβαιώσουν τις εκτιμήσεις ορισμένων ερευνητών όπως ο Wade (2002) και οι Reddy και Pogge (2002), οι οποίοι εδώ και αρκετά χρόνια ισχυρίζονταν πως τα (προσαρμοσμένα ως προς την ισοτιμία αγοραστικής δύναμης) εισοδηματικά δεδομένα για την Κίνα και την Ινδία -οι δύο χώρες με τη σημαντικότερη συμβολή στη διαμόρφωση της συνολικής παγκόσμιας τάσης- αποτελούνται σε ακόμα μεγαλύτερο μέρος από εικασίες, απ'ότι στις περισσότερες από τις άλλες σημαντικές χώρες. Όπως χαρακτηριστικά σημείωνε ο Wade (2002), οι κύριες πηγές των δεδομένων για το εισόδημα ισότιμης αγοραστικής δύναμης (οι Παγκόσμιοι Πίνακες του Penn και το Διεθνές Πρόγραμμα Σύγκρισης-ΔΠΣ) βασίζονταν σε δύο μεγάλης κλίμακας διαδικασίες σύγκρισης των διεθνών τιμών για τον υπολογισμό των συναλλαγματικών ισοτιμιών της ισότιμης αγοραστικής

⁹⁵ Βλέπε τις μελέτες των Chen και Ravallion (2001) και (2004), Bhalla (2002), Berry και Serieux (2004), Sala-i-Martin (2006).

⁹⁶ Σύμφωνα με τους Reddy και Minoiu (2007), υπήρχαν λόγοι να θεωρηθεί ότι η φτώχεια δεν είχε μειωθεί τόσο γρήγορα στον υπόλοιπο κόσμο (ειδικά στη Λατινική Αμερική και στην υποσαχάρια Αφρική) όσο στην Ινδία και στην Κίνα. Κατά συνέπεια, υπήρχε λόγος να εξεταστεί εάν η παγκόσμια φτώχεια είχε πραγματικά μειωθεί και εάν ναι, σε ποιο βαθμό. Οι Reddy και Minoiu (2007) αξιολόγησαν τον ισχυρισμό ότι η παγκόσμια φτώχεια (ως προς την κατανάλωση) έχει μειωθεί από το 1990, λαμβάνοντας υπόψη τις εναλλακτικές υποθέσεις για την έκταση της αρχικής φτώχειας και το ποσοστό της επακόλουθης μείωσης της φτώχειας στη Κίνα, την Ινδία και τον υπόλοιπο αναπτυσσόμενο κόσμο και στη συνέχεια, χρησιμοποίησαν δύο δείκτες φτώχειας: το συνολικό αριθμό των φτωχών και το ποσοστό (πληθυσμιακό μερίδιο) των φτωχών και εξέτασαν δύο ευρέως χρησιμοποιούμενα διεθνή όρια φτώχειας (του 1 \$/ημέρα και των 2 \$/ημέρα). Κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι, λόγω των αβεβαιοτήτων σε σχέση με την έκταση και την τάση της φτώχειας στην Κίνα, την Ινδία και τον υπόλοιπο αναπτυσσόμενο κόσμο, η παγκόσμια φτώχεια μπορεί να έχει αυξηθεί αλλά μπορεί και όχι. Η έκταση της εκτιμώμενης αύξησης ή μείωσης της παγκόσμιας φτώχειας εξαρτάται αποφασιστικά από τις υποθέσεις που γίνονται. Οι Reddy και Minoiu (2007) συμπέραναν ότι έπρεπε να δοθεί έμφαση στη σημασία που έχει η βελτίωση της ποιότητας των στατιστικών μετρήσεων της παγκόσμιας φτώχειας. Ένα συμπέρασμα που αποδείχθηκε ορθό μέσα σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα, αν αναλογιστούμε την κολοσσιαία αναθεώρηση των στοιχείων που συνέβη κατά τα τέλη του 2007 από την ΠΤ.

δύναμης, απ' τις οποίες η πρώτη διεξήχθη το 1985 σε 60 χώρες και η δεύτερη διεξήχθη το 1993 σε 110 χώρες.⁹⁷ Η κυβέρνηση της Κίνας αρνήθηκε να συμμετάσχει και στις δύο διαδικασίες, ενώ η συναλλαγματική ισοτιμία της ισότιμης αγοραστικής δύναμης για την Κίνα ήταν βασισμένη σε ένα μείγμα εκτιμήσεων και υποθέσεων που προέρχονταν από μικρές, ειδικές (ad hoc) έρευνες τιμών που διεξήχθησαν σε μερικές πόλεις και που ρυθμίστηκαν βάσει εμπειρικών μεθόδων για να ληφθούν υπόψη οι τεράστιες διαφορές τιμών μεταξύ των αστικών και των αγροτικών περιοχών και μεταξύ των ανατολικών και των δυτικών περιφερειών.⁹⁸ Επιπλέον, η κυβέρνηση της Ινδίας αρνήθηκε να συμμετάσχει στην διαδικασία του 1993 και οι συγκρίσεις των τιμών για την Ινδία ήταν εκτιμήσεις που βασίζονταν στα δεδομένα του 1985 και που τροποποιήθηκαν από μικρές, ειδικές έρευνες τιμών κατά τα επόμενα έτη. Κατά τον Wade (2002), η έλλειψη αξιόπιστων συγκρίσεων τιμών για την Κίνα και την Ινδία, έπρεπε να δεσμεύει οποιαδήποτε ανάλυση για τις τάσεις της παγκόσμιας φτώχειας.

Δεδομένων όσων αναφέρθηκαν παραπάνω, φαίνεται πλέον ότι θα είναι πολύ πίο δύσκολο να επιτευχθεί ο πρώτος ΑΣΧ του ΟΗΕ, ο οποίος απαιτεί κατά τη χρονική περίοδο 1990-2015, να μειωθεί κατά το ήμισυ το ποσοστό του πληθυσμού των αναπτυσσόμενων χωρών που ζει κάτω από το διεθνές όριο φτώχειας του 1 \$ την ημέρα.⁹⁹ Το εάν αυτός ο στόχος είναι πιθανό να επιτευχθεί είναι ένα κεντρικό ζήτημα στις πρόσφατες ακαδημαϊκές διαμάχες. Μερικοί έχουν υποστηρίξει ότι ο στόχος αυτός έχει ήδη επιτευχθεί.¹⁰⁰ Αντίθετα, οι Deaton (2002), Rogge και Reddy (2008) και Reddy και Rogge (υπό έκδοση) δίνουν έμφαση στις αβεβαιότητες που περιβάλλουν τις εκτιμήσεις της παγκόσμιας φτώχειας.

Ας δούμε όμως και ποιά ήταν η εξέλιξη των απόψεων για το υπό εξέταση ζήτημα, των διεθνών οργανισμών που προωθούν την παγκοσμιοποίηση, όπως η ΠΤ.¹⁰¹ Η ΠΤ σε έκθεση της το 2002, υποστήριζε ότι η φτώχεια και η εισοδηματική ανισότητα έχουν μειωθεί κατά τα τελευταία είκοσι χρόνια¹⁰² (1980-1998). Σύμφωνα με την έκθεση αυτή, το 1980 υπήρχαν 1,4 δισεκατομμύρια άνθρωποι που ζούσαν σε απόλυτη

⁹⁷ Σύμφωνα με τον Wade (2002), το 1996 έγινε επίσης μια έρευνα σύγκρισης στα πλαίσια του ΔΠΣ, αλλά η ποιότητα των δεδομένων ήταν χαμηλή, επειδή συμμετείχαν πολύ περισσότερες χώρες απ'ότι αναμενόταν και οι πόροι ήταν ανεπαρκείς για την ύπαρξη κεντρικού συντονισμού και τη διεξαγωγή ποιοτικού ελέγχου των δεδομένων.

⁹⁸ Wade (2002), σελ. 7.

⁹⁹ Για την ακρίβεια, τα ευρύτατα χρησιμοποιούμενα διεθνή όρια φτώχειας είναι των 1.08 \$/ημέρα και των 2,15 \$/ημέρα σε ΙΑΔ 1993, τα οποία για λόγους ευκολίας θα αναφέρονται ως 1 \$/ημέρα και 2 \$/ημέρα, Reddy και Minoiu (2007), σελ. 485.

¹⁰⁰ Βλέπε Bhalla (2002), σελ.92-93 και Chen και Ravallion (2004), σελ. 141.

¹⁰¹ Βλέπε Kiely (2005), σελ.137-140.

¹⁰² World Bank (2002a), σελ.7-8 και 50-51.

φτώχεια,¹⁰³ και, μέχρι το 1998, ο αριθμός αυτός είχε μειωθεί σε 1,2 δισεκατομμύρια. Η ΠΤ έχει επίσης υποστηρίξει ότι, ενώ ο αριθμός των ανθρώπων που ζουν σε απόλυτη φτώχεια έχει παραμείνει σταθερός από το 1987 έως το 1998, λαμβανομένης υπόψη της πληθυσμιακής αύξησης, αυτό ισοδυναμεί με μια πτώση από το 28% στο 24% του παγκόσμιου πληθυσμού.¹⁰⁴ Αν και άλλες εκθέσεις μέσα από την ΠΤ έχουν τα δικά τους στοιχεία που συχνά έρχονται σε αντίθεση με τέτοιους ισχυρισμούς¹⁰⁵, το γενικό μήνυμα ήταν αισιόδοξο: η φτώχεια και η ανισότητα έχουν μειωθεί και αυτό οφείλεται στη μεγαλύτερη οικονομική ολοκλήρωση (παγκοσμιοποίηση) της παγκόσμιας οικονομίας, η οποία αποτελεί ένα «μεγάλο βήμα απομάκρυνσης από τη φτώχεια».¹⁰⁶

Εντούτοις, αυτό που δεν μας λένε οι γενικά αισιόδοξες εκτιμήσεις περί μείωσης της φτώχειας που αναφέρθηκαν παραπάνω, είναι ότι η ΠΤ έχει αλλάξει τη μέθοδο μέτρησης των φτωχών. Η ΠΤ άρχισε να χρησιμοποιεί τη γραμμή ακραίας φτώχειας του 1 \$ την ημέρα το 1990 και στηρίχθηκε στους Παγκόσμιους Πίνακες του Penn του 1985, που ποσοτικοποίησαν τις διεθνείς συγκρίσεις των τιμών προκειμένου να γίνουν οι υπολογισμοί της. Ωστόσο, το 1993 έγινε ένα νέο διεθνές πρόγραμμα συγκρίσεων και από το 2000/1 χρησιμοποιήθηκε αυτό ως η βασική μέτρηση της ακραίας φτώχειας. Συνεπώς, η ευνοϊκή σύγκριση μεταξύ του 1988 και των τελών της δεκαετίας του '90 είναι βασισμένη σε δύο διαφορετικές μετρήσεις, έτσι ώστε πολύ δύσκολα μπορούν να υπάρξουν επιχειρήματα υπέρ μιας αναμφισβήτητα σαφούς πτώσης στον αριθμό των ανθρώπων που ζουν σε ακραία φτώχεια.¹⁰⁷

Το παραπάνω δεν αποτελεί ένα σχολαστικό επιχείρημα, δεδομένου ότι όπως προαναφέρθηκε, ο πρώτος ΑΣΧ για τη μείωση της φτώχειας έχει τεθεί για το έτος 2015 και περιλαμβάνει τη μείωση κατά 50% του αριθμού των ανθρώπων που ζουν σε απόλυτη φτώχεια. Οι διαφορετικές μέθοδοι που χρησιμοποιούνται για τον

¹⁰³ Η απόλυτη φτώχεια ορίζεται από την ΠΤ ως ο αριθμός των ανθρώπων που ζουν με λιγότερο από 1 \$ ημερησίως. Αυτό το «δολάριο» ρυθμίζεται για να αποτελέσει την τοπική αγοραστική δύναμη, δεν ισοδυναμεί δηλαδή με ένα δολάριο ΗΠΑ, αλλά με ένα δολάριο ισότιμης αγοραστικής δύναμης (ΙΑΔ).

¹⁰⁴ World Bank (2001), σελ. 21.

¹⁰⁵ Ενώ η ΠΤ υποστήριζε το 2001 στο World Development Report 2000/2001: *Attacking Poverty* ότι ο αριθμός των ανθρώπων που ζουν με λιγότερο από 1 \$/ημέρα αυξήθηκε κατά 20 εκατομμύρια, δηλαδή από 1,18 δις το 1987 σε 1,2 δις το 1998, λιγότερο από δύο χρόνια μετά, η ΠΤ ισχυρίζονταν στο *Globalization, Growth and Poverty: Building an inclusive World Economy* (2002), ότι ο αριθμός των ανθρώπων που ζουν σε συνθήκες φτώχειας μειώθηκε κατά 200 εκατομμύρια στο χρονικό διάστημα 1990-1998. Εξαιτίας αυτής της διγλωσσίας τόσο ο Wade (2002), όσο και οι Reddy και Pogge (2005), ισχυρίζονται πως δεν μπορούμε να εμπιστευόμαστε τους αριθμούς που δίνει η ΠΤ. Βλέπε Wade (2002), σελ. 3 και Deaton (2002).

¹⁰⁶ Wolf (2001).

¹⁰⁷ Deaton (2001), Wade (2002).

υπολογισμό των φτωχών ασκούν επομένως επίδραση στα αποτελέσματα, και έτσι είναι κρίσιμο οι τρόποι μέτρησης των φτωχών να είναι σταθεροί, συνεπείς και όσο το δυνατόν πιο αξιόπιστοι. Η μετατόπιση από την μέτρηση του 1985 στην μέτρηση του 1993 είχε ως συνέπεια να χαμηλώσει το όριο φτώχειας σε 77 από τις 92 χώρες για τις οποίες υπήρχαν διαθέσιμα στοιχεία, και αυτές οι χώρες περιλάμβαναν το 82% του συνολικού πληθυσμού των 92 χωρών.¹⁰⁸ Επιπλέον, το πρόβλημα δεν έγκειται μόνο στις μεταβαλλόμενες μεθόδους μέτρησης των φτωχών, αλλά και στο ότι τόσο οι νέες όσο και οι παλιές μέθοδοι είναι ιδιαίτερα προβληματικές. Η ΙΑΔ είναι σε γενικές γραμμές ένας χρήσιμος τρόπος μέτρησης της φτώχειας μεταξύ των χωρών, επειδή λαμβάνει υπόψη τις διαφορές στην αγοραστική δύναμη μεταξύ των χωρών. Ωστόσο, το καλάθι των αγαθών που αποτελεί την ΙΑΔ δεν είναι κατάλληλο για τη μέτρηση της φτώχειας. Εάν θέλουμε να μετρηθεί σωστά η φτώχεια, τότε μια κρίσιμη ερώτηση είναι ισότιμη αγοραστική δύναμη **ποιών** προϊόντων; Αλλά, στη διαδικασία προσδιορισμού των προσαρμογών ως προς το κόστος ζωής που γίνονται για τις διάφορες χώρες, η ΠΤ στηρίζεται σε στοιχεία για όλα τα προϊόντα, πολλά από τα οποία δεν καταναλώνονται από τους φτωχούς¹⁰⁹. Η χρήση ΙΑΔ γενικής κατανάλωσης δεν είναι αρκετά σχετική ως μέθοδος μέτρησης της φτώχειας, δεδομένου ότι οι φτωχοί δεν καταναλώνουν αυτοκίνητα, αεροπορικά ταξίδια, τα περισσότερα ηλεκτρικά αγαθά, κτλ. Αυτή η μέθοδος μέτρησης είναι πιθανό να υποεκτιμήσει τον αριθμό των φτωχών, δεδομένου ότι τα τρόφιμα και η στέγαση -τα κύρια αγαθά κατανάλωσης των φτωχών- είναι σχετικά ακριβά, όταν μετρούνται ως ποσοστό του εισοδήματος των φτωχών. Γι'αυτό το λόγο, οι Pogge και Reddy (2008) χρησιμοποιούν το παράδειγμα των βασικών τροφίμων. Αυτά μπορεί να κοστίζουν περίπου τριάντα φορές περισσότερο σε ρουπίες στην Ινδία, απ'όσο κάνουν σε δολάρια στις ΗΠΑ. Από την άλλη πλευρά, οι υπηρεσίες όπως οι οδηγοί και οι μανικιουρίστες κοστίζουν τρεις φορές περισσότερο σε ρουπίες απ'όσο κάνουν σε δολάρια ΗΠΑ. Αυτό έχει ως συνέπεια την υποεκτίμηση των διαφορών των τιμών μεταξύ ρουπίων και δολαρίων και επομένως δολαρίων ΙΑΔ, επειδή οι φτηνότερες υπηρεσίες μετριούνται ως τμήμα της ΙΑΔ ακόμα κι αν γενικά δεν καταναλώνονται από τους φτωχούς.

Επιπλέον, σύμφωνα με τον Kiely (2005), αυτή η διαστρέβλωση είναι πιθανό να επιδεινωθεί με τη πάροδο του χρόνου, κάτι που οδηγεί την ΠΤ στο να κάνει

¹⁰⁸ Pogge και Reddy (2008), σελ.12.

¹⁰⁹ Pogge και Reddy (2008), Reddy και Pogge (2005).

αδικαιολόγητους ισχυρισμούς για τις μακροπρόθεσμες τάσεις στην μέτρηση της φτώχειας. Αυτό συμβαίνει επειδή η ΠΤ κάνει περιοδικές ρυθμίσεις από το έτος βάσης, οι οποίες βασίζονται σε νέα δεδομένα οικονομικής μεγέθυνσης. Εντούτοις, αυτό έχει ως συνέπεια την υποτίμηση της φτώχειας καθώς τα καταναλωτικά πρότυπα μετατοπίζονται με τη πάροδο του χρόνου από τα τρόφιμα υψηλότερων τιμών σε προϊόντα χαμηλότερων τιμών όπως οι υπηρεσίες. Το γεγονός ότι υπάρχει μια αυξανόμενη γενική μετατόπιση από αγαθά υψηλότερων τιμών σε αγαθά χαμηλότερων τιμών δεν μας λέει τίποτα για το τι καταναλώνουν οι φτωχοί, που δεδομένου ότι είναι φτωχοί, είναι πιθανό να συνεχίζουν να καταναλώνουν τα σχετικά ακριβότερα αγαθά.¹¹⁰ Έτσι, με την αυξανόμενη γενική ευημερία τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Ινδία, θα υπάρξει μια αυξανόμενη γενική μετατόπιση στα καταναλωτικά πρότυπα προς τις υπηρεσίες. Η επίδραση αυτής της μετατόπισης είναι ότι οι τιμές των υπηρεσιών θα έχουν μεγαλύτερη σημασία στο δεύτερο έτος σύγκρισης απ'ό,τι στο πρώτο, και έτσι η επίδραση θα είναι να χαμηλώσει η νέα γενικής-κατανάλωσης ΙΑΔ, και έτσι να μικρύνει ο αριθμός των φτωχών στην Ινδία, ακόμα και αν οι αναλογίες των τιμών για τα αγαθά που καταναλώνονται από τους φτωχούς παραμείνουν αμετάβλητες. Σε αυτή την περίπτωση τότε, υπάρχει μια προς τα κάτω μεροληψία στη μέτρηση της φτώχειας λόγω των άστοχων υποθέσεων για τα γενικά καταναλωτικά πρότυπα, τόσο σε σταθερή βάση όσο και για μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο.¹¹¹

Επιπλέον, ένα μεγάλο μέρος των «στοιχείων» για τη μειωμένη φτώχεια είναι αποτέλεσμα σημαντικών αλλαγών στην Ινδία και την Κίνα. Ωστόσο, όπως προαναφέρθηκε, η Κίνα αρνήθηκε να συμμετέχει στις διαδικασίες εύρεσης διεθνών τιμών αναφοράς (τιμών δηλαδή που να λειτουργούν ως μέτρο σύγκρισης) τόσο το 1985 όσο και το 1993, και η συναλλαγματική ισοτιμία ΙΑΔ υπολογίστηκε από τις εκτιμήσεις μερικών ερευνών τιμών που διεξήχθησαν σε μεγάλες πόλεις μαζί με κάποια προσαρμογή για τις περιφερειακές διαφορές τιμών. Η Ινδία δεν συμμετείχε στην διαδικασία του 1993 και οι αριθμοί της ΙΑΔ της βασίζονται στους αριθμούς του 1985 συν μερικές περαιτέρω έρευνες μετά από αυτή τη χρονιά.¹¹²

Τέλος, οι αριθμοί της ΠΤ βασίζονται σε οικογενειακές έρευνες, οι οποίες έχουν συνδεθεί με μερικές τεράστιες διαφορές στον υπολογισμό των φτωχών. Για παράδειγμα, βασισμένοι στις οικογενειακές έρευνες, το 16,5% του πληθυσμού του

¹¹⁰ Kiely (2005), σελ. 139.

¹¹¹ Kiely (2005), σελ. 139.

¹¹² Reddy και Pogge (2005).

Μάλι και το 48,5% του πληθυσμού της Τανζανίας ήταν φτωχοί το 1989. Το 1994, οι αριθμοί ήταν 72,3% για το Μάλι και 19,9% για την Τανζανία.¹¹³ Αυτές οι παράλογες αποκλίσεις μπορεί να μην είναι απολύτως αντιπροσωπευτικές, αλλά δείχνουν μερικά από τα προβλήματα της χρησιμοποίησης των ερευνών, οι οποίες αλλάζουν συχνά τις μεθόδους τους για τον υπολογισμό των φτωχών, τόσο από χρόνο σε χρόνο όσο και από χώρα σε χώρα. Γι'αυτό, η UNCTAD υποστηρίζει ότι οι εκτιμήσεις της φτώχειας είναι καλύτερο να γίνονται με τη χρησιμοποίηση δεδομένων από εθνικούς λογαριασμούς παρά από οικογενειακές έρευνες, καθώς οι εθνικοί λογαριασμοί έχουν την τάση να είναι πιο τυποποιημένοι, τόσο διαχρονικά όσο και μεταξύ των χωρών. Επιπλέον, οι οικογενειακές έρευνες τείνουν να αντιπροσωπεύουν ανεπαρκώς τους φτωχούς και να υπερεκτιμούν την αξία των οικιακών αγαθών που παράγονται από τις φτωχότερες οικογένειες και έτσι τα δεδομένα των εθνικών κεφαλαιουχικών λογαριασμών μπορεί να έχουν μεγαλύτερη χρησιμότητα για τις μετρήσεις των φτωχότερων χωρών.¹¹⁴ Χρησιμοποιώντας αυτήν την μέθοδο για τον υπολογισμό των φτωχών, και βασιζόμενοι σε στοιχεία για 39 από τις φτωχότερες λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, η UNCTAD υπολογίζει ότι η φτώχεια έχει αυξηθεί από 48% (1965-9) σε πάνω από 50% (1995-9) για το διεθνές όριο φτώχειας του 1 \$.¹¹⁵ Αυτό σημαίνει ότι ο αριθμός των ανθρώπων στις 39 αυτές χώρες που ζουν με λιγότερο από ένα δολάριο ημερησίως, έχει αυξηθεί από 125 εκατομμύρια σε 278,8 εκατομμύρια κατά την ίδια χρονική περίοδο.¹¹⁶

3.1.2 Οικονομική μεγέθυνση και Φτώχεια

Σύμφωνα με τον Kiely (2005), η ΠΤ υποστήριζε επίσης, ότι όχι μόνο η φτώχεια και η ανισότητα μειώνονται, αλλά ότι αυτό οφείλεται στις καλές πολιτικές, οι οποίες έχουν προωθήσει την οικονομική μεγέθυνση. Προπάντων, οι πολιτικές αυτές θεωρείται ότι είναι φιλικές προς την παγκοσμιοποίηση και ανοιχτές απέναντι στις δυνάμεις της αγοράς. Κατά συνέπεια, «η παγκοσμιοποίηση μειώνει γενικά την φτώχεια, επειδή οι περισσότεροι ενσωματωμένες (στην παγκόσμια αγορά)-ολοκληρωμένες οικονομίες τείνουν να αναπτύσσονται γρηγορότερα και η ανάπτυξη

¹¹³ UNCTAD (2002), σελ. 51.

¹¹⁴ UNCTAD (2002), σελ. 47.

¹¹⁵ UNCTAD (2002), σελ. 56.

¹¹⁶ UNCTAD (2002), σελ. 59.

αυτή συνήθως διαχέεται ευρύτατα». ¹¹⁷ Αυτό συμβαίνει επειδή «μια μείωση των παγκόσμιων εμπορικών φραγμών μπορεί να επιταχύνει την οικονομική μεγέθυνση, να παρέχει ερέθισμα σε νέες μορφές ειδίκευσης που ενισχύουν την παραγωγικότητα και να οδηγήσει σε έναν γρηγορότερο ρυθμό δημιουργίας θέσεων εργασίας και μείωσης της φτώχειας σε όλο τον κόσμο». ¹¹⁸ Το ΔΝΤ ήταν ακόμα πιο σαφές: «Οι χώρες που ευθυγραμμίζονται με τις δυνάμεις της παγκοσμιοποίησης και υιοθετούν τις μεταρρυθμίσεις που απαιτούνται για να το κάνουν αυτό, απελευθερώνοντας τις αγορές και επιδιώκοντας πειθαρχημένες μακροοικονομικές πολιτικές, είναι πιθανό να τεθούν σε μια πορεία σύγκλισης με τις προηγμένες οικονομίες, ακολουθώντας τις επιτυχημένες ασιατικές πρόσφατα εκβιομηχανισμένες οικονομίες (ΠΕΟ). Οι χώρες αυτές αναμένεται ότι θα ωφεληθούν από το εμπόριο, θα κερδίσουν μερίδιο στη παγκόσμια αγορά και θα ανταμείβονται όλο και περισσότερο με μεγαλύτερες ροές ιδιωτικών κεφαλαίων. Οι χώρες που δεν υιοθετούν τέτοιες πολιτικές, είναι πιθανό να αντιμετωπίσουν μειούμενα μερίδια στο παγκόσμιο εμπόριο και στις παγκόσμιες ροές ιδιωτικών κεφαλαίων και να υστερήσουν σε σχέση με άλλες χώρες». ¹¹⁹

Σύμφωνα με τον Kiely (2005), εάν πρόκειται να αντιμετωπίσουμε σοβαρά την άποψη αυτή, θα πρέπει να αφήσουμε πίσω μας την ερμηνεία του ΔΝΤ για την ραγδαία ανάπτυξη των ασιατικών χωρών, η οποία απορρίφθηκε γρήγορα από το ίδιο το ΔΝΤ την επόμενη χρονιά. Θα πρέπει επίσης να υποβαθμίσουμε τους ισχυρισμούς περί σύγκλισης και να αντιμετωπίσουμε τον ισχυρισμό περί μεριδίου της παγκόσμιας αγοράς με κάποια προσοχή. Προφανώς, δεδομένης της μείωσης των μεριδίων αγοράς των περισσότερων περιοχών του αναπτυσσόμενου κόσμου, η μείωση αυτή πρέπει να εξηγηθεί από την υιοθέτηση λανθασμένων πολιτικών. Ο ισχυρισμός αυτός γίνεται ρητά από την ΠΤ στο «Globalization, Growth and Poverty: Building an Inclusive World Economy» ¹²⁰ που είναι μία από τις πολυάριθμες προσπάθειες να αποδειχθεί μια αιτιακή σχέση μεταξύ των φιλικών προς την παγκοσμιοποίηση πολιτικών (συμπεριλαμβανομένης της διαρθρωτικής προσαρμογής) και της οικονομικής μεγέθυνσης και της μείωσης της φτώχειας. Δεδομένου ότι η παγκόσμια ανισότητα και η φτώχεια πιθανότατα δεν έχουν υποχωρήσει καθώς αυξήθηκε η παγκοσμιοποίηση, υπάρχει λόγος να αμφισβητηθεί αμέσως ο ισχυρισμός αυτός, αλλά και πάλι η ΠΤ προσπαθεί να καθιερώσει μια αιτιακή σχέση για συγκεκριμένες, «περισσότερο

¹¹⁷ World Bank (2002a), σελ. 1.

¹¹⁸ World Bank (2002b), σελ. xi.

¹¹⁹ IMF (1997), σελ. 72.

¹²⁰ World Bank (2002a).

διεθνοποιημένες» χώρες.¹²¹ Αυτή η διαφοροποίηση μεταξύ περισσότερο και λιγότερο διεθνοποιημένων χωρών, βασίζεται στη μέτρηση των μεταβολών του λόγου του εμπορίου προς το ΑΕγχΠ μεταξύ 1977 και 1997. Το ανώτερο ένα τρίτο των χωρών χαρακτηρίζεται περισσότερο διεθνοποιημένο και τα κατώτερα δύο τρίτα ως λιγότερο διεθνοποιημένα. Οι περισσότερο διεθνοποιημένες χώρες υποτίθεται ότι είχαν ταχύτερη οικονομική μεγέθυνση και μείωση της φτώχειας και της ανισότητας από τις λιγότερο διεθνοποιημένες.

Ωστόσο, σύμφωνα με τον Kiely (2005), η μέτρηση των μεταβολών του λόγου του εμπορίου προς το ΑΕγχΠ δεν είναι και πολύ χρήσιμος τρόπος για να μετριέται το πόσο ελεύθερο είναι το εμπόριο. Ο κατάλογος των περισσότερο διεθνοποιημένων χωρών περιλαμβάνει την Κίνα και την Ινδία, οι οποίες στην πραγματικότητα είναι λιγότερο ανοικτές από πολλές απ' τις λιγότερο διεθνοποιημένες χώρες. Οι περισσότερο διεθνοποιημένες χώρες είναι συνήθως εκείνες που είχαν έναν χαμηλό λόγο εμπορίου προς ΑΕγχΠ το 1977. Οι χώρες αυτές μπορεί να συνεχίζουν να έχουν χαμηλότερες αναλογίες εμπορίου/ΑΕγχΠ το 1997 από πολλές απ' τις λιγότερο διεθνοποιημένες χώρες, καθώς δεν μετριέται το πόσο ανοιχτή στο εμπόριο είναι μία χώρα, αλλά το ποσοστό αύξησής της απελευθέρωσης του εμπορίου.¹²² Αυτό αποκαλύπτει ξανά μια στατιστική μεροληψία, δεδομένου ότι αποκλείονται από την κατηγορία των «περισσότερο διεθνοποιημένων» οι χώρες με υψηλές αλλά όχι αυξανόμενες αναλογίες εμπορίου/ΑΕγχΠ. Στις αποκλειόμενες χώρες περιλαμβάνεται ένας μεγάλος αριθμός πολύ φτωχών χωρών, εξαρτημένων από την εξαγωγή μερικών πρώτων υλών και που είχαν πολύ χαμηλά και μερικές φορές αρνητικά ποσοστά οικονομικής μεγέθυνσης.¹²³ Το αποτέλεσμα του αποκλεισμού τέτοιων φτωχών, χαμηλής ανάπτυξης χωρών με υψηλούς αλλά σταθερούς λόγους εμπορίου/ΑΕγχΠ από την κατηγορία των περισσότερο διεθνοποιημένων χωρών, είναι η υποεκτίμηση του μεγέθους της κατηγορίας των υψηλά διεθνοποιημένων χωρών που έχουν χαμηλή οικονομική μεγέθυνση.¹²⁴

Όταν εξετάζονται αυστηρά τα στοιχεία για την Κίνα και την Ινδία, εμφανίζεται επίσης μια υπερβολή στη σχέση μεταξύ υψηλής οικονομικής μεγέθυνσης και αυξανόμενης απελευθέρωσης του εμπορίου.¹²⁵ Αντίθετα από την υπόθεση που κάνει

¹²¹ Kiely (2005), σελ. 143.

¹²² Rodrik (2001).

¹²³ UNCTAD (2002), Μέρος 2, Κεφάλαιο 3.

¹²⁴ Kiely (2005), σελ. 144.

¹²⁵ Kiely (2005), σελ. 144.

η ΠΤ περί ύπαρξης μιας αιτιακής σχέσης μεταξύ εμπορικής ελευθερίας και οικονομικής μεγέθυνσης, η ταχεία οικονομική μεγέθυνση αυτών των δύο χωρών προηγείται χρονικά της αυξανόμενης εμπορικής τους φιλελευθεροποίησης. Επιπλέον, παρά τη φιλελευθεροποίηση που συντελέστηκε στις δύο αυτές χώρες, όπως με την απομάκρυνση μερικών περιορισμών που αφορούσαν τις επενδύσεις ξένων κεφαλαίων, η Κίνα και η Ινδία απέχουν ακόμα πολύ από το να χαρακτηριστούν ως ανοικτές οικονομίες. Όπως έκανε και το πρώτο κύμα των πρόσφατα εκβιομηχανισμένων χωρών της Ανατολικής Ασίας, οι έλεγχοι επί των κεφαλαίων παραμένουν ισχυροί και συνεχίζεται η ύπαρξη τόσο των επιδοτήσεων, όσο και των σχετικά υψηλών δασμών σε επιλεγμένες εισαγωγές. Τα ποσοστά των δασμών παραμένουν εξαιρετικά υψηλά και απέχουν πολύ απ'το να είναι συμβατά με οποιαδήποτε αναγνωρισμένη πολιτική απελευθέρωσης του εμπορίου μέσα στο πλαίσιο των νεοφιλελεύθερων ιδεολογικών γραμμών.

Κατά συνέπεια, το επιχείρημα ότι η απελευθέρωση του εμπορίου οδηγεί αυτόματα στην οικονομική μεγέθυνση είναι στην πραγματικότητα μόνο μια υπόθεση.¹²⁶ Το επιχείρημα αυτό αποτυγχάνει να διευκρινίσει την ακριβή σχέση μεταξύ εμπορίου και οικονομικής μεγέθυνσης, δεν λέει τίποτα για τους τύπους των αγαθών που εμπορεύονται και αγνοεί την επίδραση του ελεύθερου εμπορίου σε χώρες που βρίσκονται σε διαφορετικά στάδια ανάπτυξης.¹²⁷ Το 1997-8, ο λόγος του εμπορίου προς το ΑΕγχΠ για τις 39 φτωχότερες, λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες υπολογίστηκε κατά μέσο όρο σε 43% και για 22 από αυτές τις 39 χώρες (βάσει των διαθέσιμων στοιχείων) ο λόγος αυτός ήταν περίπου ίδιος με τον παγκόσμιο μέσο όρο.¹²⁸ Στην περίοδο από το 1980 έως το 1999, το μερίδιο αυτών των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών στις παγκόσμιες εξαγωγές μειώθηκε κατά 47%, σε ένα συνολικό ποσό που το 1999 αποτελούσε μόνο το 0,42% των παγκόσμιων εξαγωγών.¹²⁹ Για να αποδείξουν η ΠΤ και το ΔΝΤ την ύπαρξη μιας αιτιακής σχέσης μεταξύ της διεθνούς ολοκλήρωσης και της επιβράδυνσης της οικονομικής μεγέθυνσης, θα έπρεπε να σημαίνει ότι οι χώρες αυτές υιοθετούσαν πολιτικές που περιόριζαν το άνοιγμα των οικονομιών τους. Αλλά αυτό σαφώς δεν ισχύει, και πράγματι, οι λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες έχουν προχωρήσει περισσότερο από τις άλλες αναπτυσσόμενες χώρες στην κατάργηση των

¹²⁶ Kiely (2005), σελ. 145.

¹²⁷ UNCTAD (2002), σελ. 102.

¹²⁸ UNCTAD (2002), σελ. 103.

¹²⁹ UNCTAD (2002), σελ. 112.

εμπορικών φραγμών.¹³⁰ Συνεπώς, δεν ισχύει ότι οι πολιτικές που περιορίζουν την ελεύθερη αγορά έχουν οδηγήσει σε μειούμενα μερίδια στη διεθνή αγορά για τις περισσότερες από τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες. Επίσης, το μέσο εισοδηματικό χάσμα (μετρημένο σε δολάρια ΙΑΔ του 1985 και σταθμισμένο ως προς τον πληθυσμό) μεταξύ των 20 πλουσιότερων χωρών και των 31 λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών (ΛΑΧ) έχει αυξηθεί από 11:1 το 1960 σε 19:1 το 1999.¹³¹

Η σχέση μεταξύ της διεθνούς ολοκλήρωσης και της μείωσης της φτώχειας είναι επίσης κάθε άλλο παρά απλή.¹³² Η ΠΤ υποστηρίζει ότι η απελευθέρωση του εμπορίου θα μειώσει τη φτώχεια, καθώς θα αυξήσει τη ζήτηση για ανειδίκευτη εργασία και επίσης θα αυξήσει την οικονομική μεγέθυνση και επομένως τα κρατικά έσοδα. Στην πραγματικότητα, η μείωση των δασμών στερεί τις αναπτυσσόμενες χώρες από μια σημαντική πηγή εισοδήματος, ιδιαίτερα δεδομένου ότι οι δασμοί είναι πολύ ευκολότερο να συλλεχθούν απ'ότι οι άλλοι φόροι, στην περίπτωση που η δημόσια διοίκηση είναι σχετικά υπανάπτυκτη. Επιπλέον, τα δεδομένα δείχνουν ότι η απελευθέρωση του εμπορίου δεν έχει τα αποτελέσματα που η ΠΤ αναμένει και ότι η φτώχεια έχει στην πραγματικότητα αυξηθεί μεταξύ των ΛΑΧ με τα πιο ελεύθερα εμπορικά καθεστώτα. Ωστόσο, έχει αυξηθεί επίσης κατά το ίδιο σχεδόν ποσό για εκείνες τις χώρες με τα πιο «κλειστά» εμπορικά καθεστώτα, κάτι που υπονομεύει οποιους απλοϊκούς ισχυρισμούς γίνονται εναντίον του εμπορίου και υπέρ της οικονομικής αυτάρκειας.¹³³ Δεν μπορεί επομένως να εξαχθεί κάποιο απλό συμπέρασμα, εκτός απ'το ότι η απελευθέρωση του εμπορίου δεν είναι σαφές ότι προκαλεί μια αύξηση ή μια μείωση της φτώχειας. Με βάση τα δεδομένα της UNCTAD,¹³⁴ γίνεται σαφές πως δεν υπάρχει κανένας σαφής συσχετισμός μεταξύ της φιλελευθεροποίησης και της μείωσης της φτώχειας, πόσο μάλλον αιτιώδεις συνδέσεις. Η αποτελεσματικότερη στρατηγική σύμφωνα με τον Kiely (2005), παραμένει τόσο η προώθηση της οικονομικής μεγέθυνσης όσο και οι περιοριστικές για την αγορά κεφαλαιακές ρυθμίσεις, συμπεριλαμβανομένης κάποιας δέσμευσης για τη μείωση της ανισότητας. Ο νεοφιλελευθερισμός αποτυγχάνει από όλες τις απόψεις. Ο Hanmer κ.ά. υποστηρίζουν ότι προκειμένου να εκπληρωθούν οι Στόχοι Χιλιετίας που έχουν τεθεί με ορίζοντα το 2015 για τη μείωση της φτώχειας, οι χώρες με υψηλή

¹³⁰ UNCTAD (2002), σελ. 114.

¹³¹ UNCTAD (2002), σελ. 122.

¹³² Kiely (2005), σελ. 145.

¹³³ UNCTAD (2002), σελ. 115-117.

¹³⁴ UNCTAD (2002), σελ. 119.

ανισότητα θα χρειαστούν διπλάσιους ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης από εκείνες που έχουν χαμηλή ανισότητα.¹³⁵

Αυτό που είναι σαφές κατά τον Kiely (2005), είναι ότι η παγκόσμια οικονομία δεν είναι μια απολύτως καλοκάγαθη δύναμη και ότι οι ισχυρισμοί που γίνονται υπερ των φιλικών προς την παγκοσμιοποίηση πολιτικών, δεν αντέχουν σε αυστηρή και κριτική διερεύνηση. Τα επιχειρήματα που υπερασπίζονται το ελεύθερο εμπόριο και το συγκριτικό πλεονέκτημα αποσπούν την προσοχή από τις άνισες δομές της παραγωγής και το χάσμα παραγωγικότητας μεταξύ των χωρών, καθώς επίσης και από την τρέχουσα κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου στην παγκόσμια οικονομία.¹³⁶ Όλοι συμφωνούν ότι, η γενική τάση κατά τη διάρκεια των τελευταίων είκοσι ετών ήταν προς τη κατεύθυνση μιας μεγαλύτερης διεθνούς ολοκλήρωσης. Ακόμα κι αν η σχετική ανισότητα ελαττώνεται (και αυτό παραμένει αμφισβητούμενο), δεν συμβαίνει το ίδιο με την απόλυτη ανισότητα. Ο ισχυρισμός του Wolf¹³⁷ ότι αυτό δεν έχει σημασία, εφ' όσον η απόλυτη φτώχεια και η σχετική ανισότητα μειώνονται, βασίζεται σ'έναν εκλεκτικό ενστερνισμό της παγκοσμιοποίησης. Γιατί η παγκοσμιοποίηση υποτίθεται ότι θα οδηγήσει σε κάποιο είδος σύγκλισης, είτε από την άποψη της προς τα επάνω κινητικότητας των χωρών για όσες χώρες διεθνοποιούνται «ισχυρά» ή σε μια μείωση του χάσματος μεταξύ των οικονομικών επιδόσεων των χωρών, καθώς το κεφάλαιο μετακινείται από τις περιοχές με περίσσεια κεφαλαίου στις περιοχές με έλλειψη κεφαλαίου. Τίποτα από όλα τα παραπάνω δεν έχει συμβεί σύμφωνα με τον Kiely (2005).

Σύμφωνα με τον Kiely (2005), ο λόγος για τον οποίο υπάρχει κατά τα τελευταία χρόνια όλη αυτή η αισιοδοξία για την οικονομική μεγέθυνση, την φτώχεια και την ανισότητα είναι κατά βάθος, οι αναπτυξιακές επιδόσεις της Κίνας και της Ινδίας. Αλλά υπάρχουν λόγοι για να εξεταστούν μερικά από τα δεδομένα για αυτές τις χώρες ειδικότερα, καθώς και εκείνα που μετρούν την φτώχεια και την ανισότητα γενικότερα. Ακόμα και αν δεν αμφισβητήσουμε τους αριθμούς, σε απόλυτους όρους το χάσμα μεταξύ πλούσιων και φτωχών διευρύνεται. Για μερικούς συγγραφείς, αυτό δεν αποτελεί πρόβλημα εφ' όσον μειώνεται ο αριθμός των ανθρώπων που ζουν σε απόλυτη φτώχεια.¹³⁸ Αλλά η επιχειρηματολογία υπέρ της παγκοσμιοποίησης στηρίζεται στην ιδέα ότι θα οδηγήσει σε κάποιο είδος σύγκλισης μεταξύ πλούσιων

¹³⁵ Hanmer κ.ά. (2000), σελ. 2 και επίσης UNDP (2002), κεφάλαιο 1.

¹³⁶ Kiely (2005), σελ. 147.

¹³⁷ Wade και Wolf (2002).

¹³⁸ Desai (2002), Wolf στο Wade και Wolf (2002).

και φτωχών, η οποία σύγκλιση σαφέστατα δεν έχει παρατηρηθεί. Επιπλέον, πρέπει να εξετάσουμε την άποψη ότι η ανισότητα δεν είναι σημαντική. Όπως είδαμε, η φτώχεια δεν είναι ανεξάρτητη από την ανισότητα και οι στόχοι μείωσης της φτώχειας είναι πιο πιθανό να εκπληρωθούν σε περιπτώσεις χωρών με χαμηλή ανισότητα. Ένα τελευταίο σημείο που πρέπει να επισημανθεί είναι ότι, εάν η φτώχεια έχει μειωθεί παγκοσμίως (κάτι που είναι πολύ αμφίβολο), τότε αυτό οφείλεται σε έναν μεγάλο βαθμό στην οικονομική μεγέθυνση της Κίνας και της Ινδίας.¹³⁹ Η ΠΤ έχει προσπαθήσει να υποστηρίξει ότι η Κίνα και η Ινδία είναι δύο παραδείγματα χωρών που έχουν ακολουθήσει πολιτικές υπέρ της παγκοσμιοποίησης. Αλλά όπως έκαναν πριν από την Κίνα και την Ινδία οι οικονομίες που αποτέλεσαν το θαύμα της Ανατολικής Ασίας, οι δύο αυτές χώρες δεν υιοθετούν ξεκάθαρα πολιτικές φιλικές προς τις αγορές και υπέρ της παγκοσμιοποίησης.¹⁴⁰

3.1.3 Νεότερες εξελίξεις

Μέχρι πρόσφατα, η Παγκόσμια Τράπεζα υποστήριζε ότι τα απόλυτα ποσοστά φτώχειας μειώθηκαν κατά τα προηγούμενα 20 έτη, λέγοντας ότι ποικίλες μελέτες, όπως αυτή των Chen και Ravallion (2004), έχουν επιβεβαιώσει αυτήν την τάση.¹⁴¹ Η ΠΤ (2006) υποστήριζε επίσης, πως το 2001 υπήρχαν συνολικά περίπου 400 εκατομμύρια λιγότεροι άνθρωποι που ζουν με λιγότερο από 1 \$ ημερησίως απ'ότι το 1981, και πως εάν συνεχιζόταν αυτή η τάση μείωσης της φτώχειας, ο Αναπτυξιακός Στόχος Χιλιετίας της μείωσης κατά 50% του ποσοστού των ανθρώπων που ζουν με λιγότερο από 1 \$ ημερησίως, θα επιτυγχανόταν. Πάντως, η ΠΤ (2006) αναγνώριζε ότι η υποτιθέμενη αυτή μείωση της φτώχειας, οφειλόταν στην πρόοδο που πραγματοποίησαν στην καταπολέμηση της ακραίας φτώχειας μερικές πολυπληθείς χώρες της Ασίας, όπως η Κίνα, η Ινδία, το Μπανγκλαντές και το Πακιστάν, μία παρατήρηση με ιδιαίτερη σημασία, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, η οποία επιβεβαίωνε την άποψη που παρουσιάσαμε προηγουμένως, ότι εάν η φτώχεια μειώθηκε παγκοσμίως, αυτό οφείλεται κυρίως στην εγχώρια πολιτική της Κίνας και της Ινδίας, και όχι στη διαδικασία της οικονομικής παγκοσμιοποίησης.

¹³⁹ Kiely (2005), σελ. 149.

¹⁴⁰ Kiely (1998), Κεφάλαια 7 και 8.

¹⁴¹ Βλέπε World Bank (2006), σελ. 66.

Η εικόνα αυτή άρχισε να ανατρέπεται από τον Αύγουστο του 2007 και μετά, καθώς ο Keidel (2007) ενίσχυσε το ενδεχόμενο η παγκόσμια φτώχεια να έχει αυξηθεί, υποστηρίζοντας πως βάσει ανακοίνωσης της Ασιατικής Τραπεζας Ανάπτυξης τον Ιούλιο του 2007, η οποία παρουσίαζε σημαντικές τροποποιήσεις στην ΙΑΔ της Κίνας και της Ινδίας και έδειχνε πως οι δύο αυτές οικονομίες είναι κατά 40% μικρότερες απ'όσο υπολογιζόταν μέχρι τότε, ο πραγματικός αριθμός των φτωχών στη Κίνα προσεγγίζει τα 300 εκατομμύρια (τριπλάσιος απ'ότι νομιζόταν) και ο αντίστοιχος αριθμός στην Ινδία είναι κοντά στα 800 εκατομμύρια (διπλάσιος απ'τις μέχρι τώρα εκτιμήσεις). Ο πραγματικός αριθμός δηλαδή των φτωχών μόνο στις δύο αυτές χώρες, υπολογίστηκε βάσει των στοιχείων της ΑΤΑ γύρω στο 1,1 δις άνθρωποι, δηλαδή κατά 600 εκ. μεγαλύτερος απ'τον υπολογιζόμενο μέχρι τότε αριθμό.

Την τεράστια αναθεώρηση των δεδομένων επεσήμανε από τις αρχές του έτους και ο επικεφαλής οικονομολόγος του ερευνητικού τμήματος της ΠΤ Branko Milanovic (2008), ο οποίος χαρακτήρισε ως «επανάσταση» το γεγονός της παρουσίασης των νέων εκτιμήσεων της ΙΑΔ, η οποία μετρήθηκε ως μέρος μιας μεγάλης διεθνούς προσπάθειας με τον τίτλο Διεθνές Πρόγραμμα Σύγκρισης (International Comparison Program). Σύμφωνα με τον Milanovic (2008), οι εκτιμήσεις αυτές που παρουσιάστηκαν στις 17/12/2007, μετέβαλλαν ξαφνικά τον τρόπο με τον οποίο κατανοούμε την παγκόσμια οικονομική κατάσταση, καθώς ξαφνικά ο κόσμος έχει περισσότερους φτωχούς. Τα εισοδήματα στις αναδυόμενες οικονομίες μειώθηκαν σύμφωνα με τις νέες αυτές εκτιμήσεις κατά 40% στην Κίνα και την Ινδία, κατά 17% στην Ινδονησία, κατά 41% στις Φιλιππίνες, κατά 32% στη Νότια Αφρική και κατά 24% στην Αργεντινή. Για την Ινδονησία, η μείωση ήταν πολύ χειρότερη από την ασιατική κρίση του 1997 και για την Κίνα και την Ινδία η πτώση ήταν χειρότερη από αυτή που βίωσε η Γερμανία κατά τη διάρκεια της μεγάλης οικονομικής κρίσης του 1929.¹⁴² Όπως τόνιζε ο Milanovic (2008), μέχρι τον Ιανουάριο του 2008, ο αριθμός των ανθρώπων που ζουν με λιγότερο από 1 \$ ΙΑΔ ανά ημέρα, υπολογιζόταν σε λιγότερο από ένα δισεκατομμύριο, καθώς η πρόσκληση για δράση που δημοσιεύθηκε στο Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ στο Davos της Ελβετίας μιλούσε ακόμα για «980 εκατομμύρια ανθρώπους που ζουν με λιγότερο από 1 δολάριο ημερησίως». Αλλά η αναφορά αυτή βασιζόταν στις παλιές εκτιμήσεις των επιπέδων των τιμών,

¹⁴² Milanovic (2008).

σύμφωνα με τον Milanovic (2008), ο οποίος επεσήμαινε πως τα επίπεδα των τιμών σε πολλές φτωχές χώρες είναι υψηλότερα και πως ο αριθμός των φτωχών θα αυξηθεί.

Πράγματι, στις 26 Αυγούστου 2008 συνέβη ένα γεγονός που χαρακτηρίστηκε ακόμα και ως «οικονομική καταστροφή»,¹⁴³ η οποία παρόλα αυτά ξεχάστηκε γρήγορα από τα ΜΜΕ: 430 εκατομμύρια επιπλέον άνθρωποι κατηγοριοποιήθηκαν μέσα σε μία μέρα ως απόλυτα φτωχοί. Η αιτία ήταν οι αναθεωρήσεις που έκαναν οι στατιστικοί της Παγκόσμιας Τράπεζας, οι οποίοι αναπροσάρμοσαν το διεθνές όριο φτώχειας από 1,08 σε 1,25 \$/ημέρα.¹⁴⁴ Αντίθετα από τη πασίγνωστη μείωση του μεγέθους της ακραίας φτώχειας σε λιγότερο από ένα δισεκατομμύριο ανθρώπους για πρώτη φορά στην ιστορία, την οποία υποστήριζε πέρυσι η ΠΤ, οι νέες μετρήσεις αποκάλυψαν μια πολύ λιγότερο αισιόδοξη προοπτική -έναν συνολικό αριθμό 1,4 δισεκατομμυρίων φτωχών κατά το 2005,¹⁴⁵ ο οποίος πριν αναθεωρηθεί ήταν 986 εκατομμύρια κατά το 2004.¹⁴⁶ Με άλλα λόγια, αποκαλύφθηκε ένα περιθώριο λάθους 42%, μέσω του οποίου προσδιορίστηκε ότι το ένα τέταρτο του πληθυσμού του αναπτυσσόμενου κόσμου διαβιώνει χωρίς επαρκή μέσα για να επιβιώσει.

Παρ'όλα αυτά, η ΠΤ τονίζει με έντονο τρόπο ότι η εξουδετέρωση της φτώχειας συνεχίζει να βελτιώνεται, όπως φαίνεται και από τον αντιφατικό τίτλο της έκθεσης: «Ο αναπτυσσόμενος κόσμος είναι φτωχότερος απ'όσο νομίζαμε, αλλά όχι λιγότερο επιτυχημένος στον αγώνα που δίνει ενάντια στη φτώχεια».¹⁴⁷ Αυτό σύμφωνα με την ΠΤ δεν σημαίνει ότι η δύσκολη θέση των φτωχών έχει επιδεινωθεί, αλλά μόνο ότι η δύσκολη αυτή θέση είναι τώρα καλύτερα κατανοητή.¹⁴⁸

Στην πραγματικότητα, κατά τον Parsons (2008), οι αναθεωρημένοι αριθμοί έχουν κρίσιμη σημασία όχι μόνο για τους σκοπούς της παγκόσμιας δικαιοσύνης, αλλά και για το πως κατανοούμε τον κόσμο κατά την περίοδο της παγκοσμιοποίησης. Η ΠΤ, ως ο σχεδόν αποκλειστικός προμηθευτής των αριθμών της παγκόσμιας φτώχειας, χρησιμοποιεί τις στατιστικές για να υποστηρίξει τις πολιτικές της απορρύθμισης-άρσης των ελέγχων, της ιδιωτικοποίησης, της απελευθέρωσης των αγορών και της αυξημένης οικονομικής μεγέθυνσης μέσω του ελεύθερου εμπορίου, ως τα κυρίαρχα μέσα για την καταπολέμηση της φτώχειας. Μπορεί η ΠΤ να αναγνωρίζει ότι η ανισότητα έχει αυξηθεί έντονα, εφόσον η παγκοσμιοποίηση και η τρέχουσα

¹⁴³ Parsons (2008).

¹⁴⁴ World Bank (2008b) και World Bank (2008c).

¹⁴⁵ Chen and Ravallion (2008).

¹⁴⁶ World Bank (2007).

¹⁴⁷ Chen and Ravallion (2008).

¹⁴⁸ The Economist (2008).

διατροφική κρίση θα είναι μακροχρόνιες, αλλά εφόσον η φτώχεια έχει καθοδική τάση και οι Αναπτυξιακοί Στόχοι Χιλιετίας παραμένουν εφικτοί, τότε μπορεί να δικαιολογήσει την συνεχή υπεράσπιση των νεοφιλελεύθερων πολιτικών.¹⁴⁹

Για αρκετά χρόνια ωστόσο, διάφοροι ακαδημαϊκοί έχουν αμφισβητήσει τη μεθοδολογία των στατιστικών της ΠΤ και έχουν ισχυριστεί ότι οι αριθμοί υποτιμώνται μέχρι και κατά 40% και ότι μπορεί να μην αποδεικνύουν ότι έχει μειωθεί η παγκόσμια φτώχεια.¹⁵⁰ Τα νέα δεδομένα για την φτώχεια, τα οποία, παρά τη θετική μεροληψία της ΠΤ, σε πολλές μετρήσεις αποκαλύπτουν μια αμελητέα μείωση της φτώχειας από το 1981, γεννούν εύλογα ερωτήματα για την υποτιθέμενη επιτυχία της παγκοσμιοποίησης.

Όπως αναφέρει ο Parsons (2008), σύμφωνα με το μέτρο του ενός δολαρίου/ημέρα, το 1981 ζούσαν σε απόλυτη φτώχεια 1,2 δισεκατομμύρια άνθρωποι -κάτι που σύμφωνα με τις νέες εκτιμήσεις αναθεωρήθηκε σε 1,9 δισεκατομμύρια άνθρωποι, ή αλλιώς ο μισός πληθυσμός του αναπτυσσόμενου κόσμου κατά το έτος εκείνο. Στα χρόνια που ακολούθησαν, οι Δείκτες Παγκόσμιας Ανάπτυξης που δημοσιεύονται περιοδικά από την ΠΤ, έχουν παρουσιάσει μία εμφανή μείωση τόσο του συνολικού αριθμού όσο και του ποσοστού των φτωχών ανθρώπων παγκοσμίως.¹⁵¹

Η διαμάχη ως προς τη μέτρηση της παγκόσμιας φτώχειας κορυφώθηκε το 2002, όταν οι Reddy και Pogge, υποστήριζαν ότι οι βασισμένοι στο εισόδημα υπολογισμοί της ΠΤ χρησιμοποίησαν τόσο ελαττωματική-ατελή μεθοδολογία, ώστε δεν μπορούμε να καταλήξουμε σε ακριβείς μετρήσεις. Στη δημοφιλή κριτική τους “How Not to Count the Poor”—«Πως να μην Μετράμε τους Φτωχούς», αναφέρουν τρία εννοιολογικά-θεμελιώδη λάθη.¹⁵² Πρώτον, η εισοδηματική φτώχεια είναι μόνο μια πτυχή της στέρησης και πρέπει να υπολογίζονται επίσης και άλλοι παράγοντες, όπως ο υποσιτισμός, η πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας και ένα ελάχιστο σύνολο βασικών αναγκών. Όπως έγραψαν, το να στηριζόμαστε μόνο στις εκτιμήσεις της εισοδηματικής φτώχειας, έχει ως αποτέλεσμα ένα «όριο φτώχειας χωρίς νόημα».

Κατά δεύτερον, οι στατιστικές ΙΑΔ της ΠΤ βασίζονται στις μέσες τιμές όλων των προϊόντων, συμπεριλαμβανομένων των ειδών πολυτελείας, που αποτυγχάνουν να απεικονίσουν τις πραγματικές αγορές των φτωχών ανθρώπων. Τέλος, οι δύο ακαδημαϊκοί εξέθεσαν λεπτομερώς και με ακρίβεια, τα περιορισμένα δεδομένα που

¹⁴⁹ Parsons (2008).

¹⁵⁰ Reddy and Pogge (2005).

¹⁵¹ Parsons (2008).

¹⁵² Reddy and Pogge (2002).

χρησιμοποιούνται και τις ασυνέπειες στις συγκρίσεις μεταξύ των χωρών, που μετέφεραν μια «ψεύτικη αίσθηση ακρίβειας» ότι η παγκόσμια φτώχεια μειώνεται. Υπογράμμισαν πόσο ανήσυχο ήταν με το γεγονός, ότι εξετάζοντας το μέγεθος αυτών των εννοιολογικών ελαττωμάτων, η χρηματομετρική ή βασισμένη στο εισόδημα προσέγγιση του καθορισμού της φτώχειας είχε αντέξει για 15 έτη.¹⁵³

Το 2008, έξι χρόνια μετά, οι αριθμοί της ΠΤ κατέχουν ακόμα ένα σχεδόν αδιαμφισβήτητο κύρος, με τις κυβερνήσεις, τις ΜΚΟ και τα δημοφιλή μέσα ενημέρωσης να αναφέρουν συχνά τις εκτιμήσεις αυτές, ως απόδειξη ότι οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές και η παγκοσμιοποίηση έχουν μειώσει τη παγκόσμια φτώχεια. Αυτό καθιστά εκπληκτικό το γεγονός, ότι η στροφή της ΠΤ στους νέους αριθμούς έχει γίνει τόσο εύκολα αποδεκτή και δεν έχει σχεδόν καθόλου αμφισβητηθεί.¹⁵⁴

Στην Αφρική, ο αριθμός των φτωχών ανθρώπων σχεδόν διπλασιάστηκε κατά την περίοδο της παγκοσμιοποίησης, από 200 εκατομμύρια το 1981, σε 380 εκατομμύρια το 2005, με το μισό πληθυσμό της υποσαχάριας Αφρικής να ζει ακόμα κάτω από το όριο φτώχειας. Στην Ινδία, τη χώρα με το μεγαλύτερο αριθμό ακραία φτωχών, περισσότεροι από 4 στους 10 Ινδούς -ή 41,6% ολόκληρου του πληθυσμού- επιζεί με λιγότερο από 1,25 \$ την ημέρα.¹⁵⁵ Όταν αυτό συγκρίνεται με την προηγούμενη εκτίμηση του 24% του πληθυσμού, σημαίνει ότι 200 εκατομμύρια άνθρωποι που ζουν σε απόλυτη φτώχεια, ουσιαστικά είχαν μείνει έξω από τη καταμέτρηση των φτωχών της ΠΤ. Οι αναθεωρήσεις στους αριθμούς της Κίνας ήταν εξίσου δραματικές, ανεβάζοντας τον αριθμό των ανθρώπων που ζουν σε ακραία φτώχεια σε 207 εκατομμύρια, από 130 εκατομμύρια που ήταν προηγουμένως.

Η περίπτωση της Κίνας, που ερμηνεύει σχεδόν όλη τη παγκόσμια μείωση της ακραίας φτώχειας σε απόλυτους όρους, παραμένει ένα θέμα διένεξης και με τους νέους αριθμούς.¹⁵⁶ Είναι αναμφίβολο ότι το «οικονομικό θαύμα» της Κίνας των πολύ μεγάλων ρυθμών μεγέθυνσης, οδήγησε σε έναν αξιοσημείωτο ρυθμό μείωσης της φτώχειας, αλλά απαιτείται να εξετάσουμε το ζήτημα από μια ορισμένη οπτική γωνία. Κατ'αρχήν, όπως έχουμε παρουσιάσει, η Ινδία και η Κίνα αρνήθηκαν να συμμετέχουν στις περισσότερες από τις προηγούμενες έρευνες τιμών βάσει ενός δείγματος αγαθών και υπηρεσιών. Η Κίνα αρνήθηκε να συμμετέχει σε οποιαδήποτε

¹⁵³ Reddy and Pogge (2005).

¹⁵⁴ Parsons (2008).

¹⁵⁵ Chen and Ravallion (2008), βλέπε τον πίνακα στη σελ. 31.

¹⁵⁶ Parsons (2008).

από αυτές τις έρευνες έως το 2005, κάτι που οδήγησε στην ύπαρξη ενός μεγάλου μέρους εικασιών στους προηγούμενους αριθμούς που αφορούσαν μια τόσο πολύ σημαντική οικονομία, και συνεπώς σ'ένα θόλωμα της παγκόσμιας εικόνας. Ακόμα κι αν οι αριθμοί προσεγγίσθηκαν με ακρίβεια, είναι αμφίβολο ότι θα μπορούσε να αποδοθεί οποιαδήποτε συμβολή στη ΠΤ για τον επηρεασμό των μεταρρυθμίσεων πολιτικής της Κίνας. Όπως αναγνώρισε και ο προηγούμενος επικεφαλής οικονομολόγος της ΠΤ, Joseph Stiglitz, κατά τη διάρκεια των συζητήσεων του 2003 για τη μέτρηση της φτώχειας, η μεγέθυνση της Κίνας και η μείωση της ανισότητας συζητούνται σ'όλο τον κόσμο -αλλά η Κίνα δεν έχει ακολουθήσει νεοφιλελεύθερες πολιτικές όπως αυτές που καθορίζονται από την ΠΤ.¹⁵⁷

Όταν επομένως αφαιρείται η Κίνα από την εξίσωση για να επιτύχουμε μια ακριβέστερη εικόνα, το καταδικαστικό συμπέρασμα των νέων αριθμών γίνεται σαφές: κατά τη διάρκεια της περιόδου της παγκοσμιοποίησης, μεταξύ 1981 και 2005, ο αριθμός των φτωχών στον αναπτυσσόμενο κόσμο έχει παραμείνει σχεδόν ο ίδιος, περίπου 1,2 δισεκατομμύρια.¹⁵⁸ Το γεγονός αυτό από μόνο του θέτει τον ισχυρισμό της ΠΤ περί μιας δραματικής μείωσης της φτώχειας κατά τα τελευταία 25 έτη, από 53% το 1981 σε 26% το 2005, υπό ένα διαφορετικό φως. Η πρόοδος στη μείωση της φτώχειας έξω από την Κίνα, όταν υπολογίζουμε τον συνολικό αριθμό των φτωχών, είναι στην πραγματικότητα αμελητέα. Τίθεται έτσι τουλάχιστον υπό αμφισβήτηση η αισιοδοξία της ΠΤ, η οποία δηλώνει ότι «έχει υπάρξει ισχυρή -αν και περιφερειακά άνιση- πρόοδος στη μείωση της συνολικής φτώχειας».¹⁵⁹ Επίσης, τονίζεται το γεγονός ότι η παγκοσμιοποίηση ήταν σε ένα μεγάλο βαθμό αναποτελεσματική τόσο ως προς τη μείωση των διευρυνόμενων τάξεων των φτωχών του κόσμου, όσο και ως προς την ενσωμάτωση αυτού του τεράστιου τμήματος του παγκόσμιου πληθυσμού στην επίσημη οικονομία.

Η ΠΤ έχει ήδη διεξάγει δύο αναθεωρήσεις του έτους αναφοράς για τον υπολογισμό των ΙΑΔ (από το 1985 στο 1993 και τώρα στο 2005), καταστρέφοντας κάθε φορά τις εκτιμήσεις της για το μέγεθος της φτώχειας. Χρησιμοποιώντας την συνολική καταμέτρηση ατόμων, οι προηγούμενες Εκθέσεις Παγκόσμιας Ανάπτυξης αποκάλυψαν ότι η παγκόσμια φτώχεια είχε αυξηθεί.¹⁶⁰ Μετά τη δημοσίευση από την Ασιατική Τράπεζα Ανάπτυξης-ΑΤΑ του νέου ορίου της για την φτώχεια, την επόμενη

¹⁵⁷ Burke (2003).

¹⁵⁸ World Bank (2008b).

¹⁵⁹ World Bank (2008c).

¹⁶⁰ Reddy and Minoiu (2007). Βλέπε πίνακα 8, σελ. 500.

ημέρα από τις νέες εκτιμήσεις της ΠΤ, το μέγεθος του σφάλματος της στατιστικής ανάλυσης εμφανίστηκε με έντονο τρόπο στη περίπτωση της Ινδίας. Σύμφωνα με την ΑΤΑ, ο αριθμός των φτωχών στην Ινδία είναι 622 εκατομμύρια για το 2004-05,¹⁶¹ αντίθετα από την εκτίμηση των 456 εκατομμυρίων της ΠΤ και την εθνική εκτίμηση των 301 εκατομμυρίων της επιτροπής προγραμματισμού της Ινδίας, για το ίδιο έτος αναφοράς.

Η υπόθεση ότι οι ΑΣΧ για την φτώχεια και την πείνα μπορούν ακόμα να επιτευχθούν, όπως τονίζεται από τους πιο πρόσφατους δείκτες ανάπτυξης, αντικρούεται πλέον από άλλες μελέτες που δημοσιεύονται από την ΠΤ.¹⁶² Μετά από την κρίση του πληθωρισμού τιμών των τροφίμων και της ενέργειας, ο Πρόεδρος της ΠΤ Robert Zoellick ανέφερε, ότι μπορεί να βυθιστούν βαθύτερα στη φτώχεια 100 εκατομμύρια επιπλέον άνθρωποι στις χαμηλού εισοδήματος χώρες¹⁶³ - μια ανθρωπιστική έκτακτη ανάγκη που όπως ανέφερε πρόσφατα η ΠΤ, θα συνεχιστεί και στο άμεσο μέλλον.¹⁶⁴ Αυτό σημαίνει ότι σε σχέση με τις προηγούμενες εκτιμήσεις, θεωρείται πλέον ότι αγωνίζονται να επιβιώσουν 530 εκατομμύρια επιπλέον άνθρωποι συνολικά. Με τις τρέχουσες τάσεις, τουλάχιστον 1 δισεκατομμύριο άνθρωποι θα ζουν ακόμα το 2015 κάτω από το όριο των 1,25 \$/ημέρα, συμπεριλαμβανομένου του ενός τρίτου των φτωχών παγκοσμίως που θα ζουν στην Αφρική.¹⁶⁵ Όπως παραδέχεται η ΠΤ, μόνο η Κίνα είναι προς το παρόν σε θέση να επιτύχει τους Στόχους, κάτι που δεν ισχύει για τον υπόλοιπο αναπτυσσόμενο κόσμο.¹⁶⁶ Σύμφωνα με άλλες εκτιμήσεις, αυτό είναι μια συγκρατημένη περιγραφή: χωρίς άμεση δράση, ο κόσμος μπορεί να βιώσει το 2015 το διπλασιασμό των πεινασμένων, αντί της μείωσης τους στο μισό.¹⁶⁷

Η ανάλυση αυτή των στατιστικών της ΠΤ γίνεται για να τονιστεί ένα προφανές και εντυπωσιακά παραμελημένο σημείο: ότι οι αριθμοί φτώχειας της ΠΤ δεν είναι πλέον ενδεικτικοί οποιασδήποτε πραγματικής βελτίωσης της δύσκολης θέσης των φτωχών. Όπως επεξηγούν παραστατικά οι πιο πρόσφατοι αριθμοί, σχεδόν ο μισός κόσμος - πάνω από 3 δισεκατομμύρια άνθρωποι- ζει με λιγότερο από 2,5 \$/ημέρα. Συνολικά, η ΠΤ δεν καταγράφει καμία αλλαγή στον αριθμό των ανθρώπων που ζουν κάτω από το όριο των 2 \$/ημέρα, οι οποίοι είναι περίπου 2,5 δισεκατομμύρια από το 1981 έως το

¹⁶¹ ADB (2008).

¹⁶² Parsons (2008).

¹⁶³ World Bank (2008a).

¹⁶⁴ Taylor (2008).

¹⁶⁵ Chen and Ravallion (2008).

¹⁶⁶ Chen and Ravallion (2008), σελ. 20.

¹⁶⁷ Eurodad (2008).

2005. Και προειδοποιεί ότι είναι απίθανο, ο αριθμός των απόλυτα φτωχών να μειωθεί κάτω από το 1 δισεκατομμύριο πριν από το 2015. Κατά τον Parsons (2008), η διάκριση μεταξύ πλούσιων και φτωχών δεν θα μπορούσε να είναι περισσότερο σαφής.

Εάν λάβουμε υπόψη την κριτική των Reddy και Pogge, η έκταση της ακραίας φτώχειας γίνεται ακόμα μεγαλύτερη. Οι νέοι Δείκτες Παγκόσμιας Ανάπτυξης της ΠΤ δεν είναι πιο αξιόπιστοι απ'ότι οι τελευταίες εκτιμήσεις, λέει ο Reddy, παρά τη διαβεβαίωση περί «μεθοδολογικών και λειτουργικών βελτιώσεων τους». Ο Reddy υποστηρίζει, πως το αναθεωρημένο διεθνές όριο φτώχειας των 1,25 \$ παραμένει πάρα πολύ χαμηλό για να καλύψει το κόστος αγοράς βασικών αναγκών και πως η χρήση των μετρήσεων ΙΑΔ της ΠΤ είναι ακατάλληλη, αφού υποτιμάται σημαντικά το σχετικό κόστος αγοράς των αγαθών που απαιτούνται για την αποφυγή της φτώχειας. Υποστηρίζει επίσης, ότι συνεχίζει να υπάρχει έλλειψη ενός σαφούς κριτηρίου για τον προσδιορισμό των φτωχών και ότι τα χαρακτηριστικά στοιχεία που υποθετικά συνιστούν βελτιώσεις στις εκτιμήσεις της ΠΤ, οδηγούν μόνο σε αυξημένη σύγχυση.

Ο Reddy καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι τεράστιες διακυμάνσεις στους αριθμούς φτώχειας της ΠΤ, κάτι που θα ήταν απαράδεκτο για τις περισσότερες οικονομικές στατιστικές, τους καθιστούν ακατάλληλους για χρήση.¹⁶⁸ Η νέα πραγματικότητα της φτώχειας όπως καθορίζεται επίσημα από την ΠΤ φαίνεται ήδη αβάσιμη, αλλά εάν οι Reddy και Pogge υποθέτουν σωστά, πως στη χειρότερη περίπτωση έχουμε μια υποτίμηση κατά 40% του αριθμού των φτωχών, τότε ένας αριθμός 2,2 δισεκατομμυρίων ανθρώπων -ή το ένα τρίτο του παγκόσμιου πληθυσμού να ζει σε απόλυτη φτώχεια- θα φαινόταν αδιανόητος. Κατά τον Parsons (2008), είναι δύσκολο να μην συμφωνήσει κάποιος με το συμπέρασμά που οι Reddy και Pogge εξήγαγαν το 2002, ότι αυτές οι βασικές παραλείψεις, που εξακολουθούν να υπάρχουν για πάνω από 18 χρόνια, είναι ενδεικτικές της χαμηλής προτεραιότητας που έχει έως τώρα αποδοθεί στο παγκόσμιο πρόβλημα της επίμονης ακραίας φτώχειας.

Η άσκηση κριτικής στο υπάρχον διεθνές όριο φτώχειας, δεν γίνεται για να υποστηριχθεί ότι ένα τέτοιο μέτρο πρέπει να καταργηθεί.¹⁶⁹ Τα ερωτήματα για το πόσοι φτωχοί υπάρχουν στον κόσμο, πόσο φτωχοί είναι, που ζουν και πώς αυτά τα γεγονότα αλλάζουν με την πάροδο του χρόνου, έχουν μεγάλη σημασία από οποιαδήποτε ηθική, κοινωνική ή οικονομική σκοπιά. Για το λόγο αυτό, οι Reddy και

¹⁶⁸ Reddy (2008).

¹⁶⁹ Parsons (2008).

Pogge έχουν τονίσει από καιρό την ανάγκη για μια εναλλακτική μεθοδολογία, η οποία θα σχετίζεται με την κατοχή επαρκών τοπικών πόρων για την επίτευξη βασικών ανθρώπινων αναγκών.¹⁷⁰

Η υποστήριξη μιας «προσέγγισης με βάση τις δυνατότητες» για τον προσδιορισμό της φτώχειας από τους Reddy και Pogge, περιλαμβάνει και άλλες σημαντικές πηγές πληροφοριών για το βιοτικό επίπεδο των ανθρώπων, όπως η κατάσταση της υγείας, οι εκπαιδευτικές επιτεύξεις, η προστασία από τα στοιχεία της φύσης και η ελάχιστη υγειονομική περίθαλψη. Ένας τέτοιος προσδιορισμός θα έδινε στο διεθνές όριο φτώχειας ένα σαφές και εύλογο νόημα, καθώς επίσης θα παρείχε και ένα ομοιόμορφο πρότυπο για τη ρύθμιση των εθνικών ορίων φτώχειας, τα οποία είναι συνεπή με το παγκόσμιο πρότυπο.¹⁷¹

Σύμφωνα με τον Parsons (2008), η ολιγωρία της ΠΤ ως προς τις βασικές ανεπάρκειες της στην ανάλυση της φτώχειας, δεν πρέπει να προκαλεί έκπληξη. Σε τελική ανάλυση, η ΠΤ δεν συγκαλύπτει την αδιάλλακτη πίστη της ότι η οικονομική μεγέθυνση μέσω των ελεύθερων αγορών αποτελεί το ισχυρότερο αντίδοτο για την φτώχεια, αγνοώντας όλα τα σημάδια από τη δεκαετία του '80 και μετά, ότι ο πλούτος έχει αποτύχει να διαχυθεί προς τους φτωχούς. Ωστόσο, περισσότερη έκπληξη προκαλεί στον Parsons (2008), η έλλειψη εξωτερικής ενδελεχούς διερεύνησης του τρόπου με τον οποίο διατυπώνονται και χρησιμοποιούνται από τα ιδρύματα του Bretton Woods οι αριθμοί της παγκόσμιας φτώχειας, καθώς και η έλλειψη κριτικής σε αυτό που οι αριθμοί αυτοί αποκαλύπτουν.

3.2 Παγκοσμιοποίηση και Εισοδηματική Ανισότητα

3.2.1 Έννοιες-μέθοδοι μέτρησης της εισοδηματικής ανισότητας ως προς την παγκοσμιοποίηση

Η Παγκόσμια Τράπεζα (ΠΤ) (2006) ισχυρίζεται ότι όσον αφορά την αύξηση της ευημερίας από την παγκοσμιοποίηση (κάτι που θα εξετάσουμε στη συνέχεια εάν όντως υφίσταται), οι δύο πλευρές της δημόσιας συζήτησης-διαμάχης ενώ εξετάζουν τα ίδια δεδομένα, κάνουν συχνά δηλώσεις που είναι διαμετρικά αντίθετες. Ενώ υπάρχουν μερικές διαφορές και προβλήματα με τα στοιχεία, η ευρεία απόκλιση στις

¹⁷⁰ Βλέπε Pogge (2008).

¹⁷¹ Βλέπε τα συμπεράσματα στο Pogge and Reddy (2003).

απόψεις σχετικά με το θέμα, φαίνεται να πηγάζει από το γεγονός ότι οι δύο πλευρές δεν μοιράζονται τις ίδιες αξίες για το τι αποτελεί μια δίκαιη διανομή των κερδών από την παγκοσμιοποίηση.¹⁷²

Στη συνέχεια της Έκθεσης για την Παγκόσμια Ανάπτυξη (2006), η ΠΤ εξετάζει τρεις διαφορετικές έννοιες της ανισότητας, βασιζόμενη στους Milanovic (2005) και Ravallion (2004), και επισημαίνει ότι τόσο οι δύο συγγραφείς, όσο και η συζήτηση περί παγκοσμιοποίησης γενικά, μπορεί να πραγματεύονται αυτές τις «ανταγωνιστικές έννοιες» στο πεδίο των εισοδημάτων, αλλά οι έννοιες αυτές θα μπορούσαν να επεκταθούν και σε άλλες διαστάσεις της ευημερίας, όπως η υγεία και η εκπαίδευση (ειδικά για την ανισότητα μεταξύ των χωρών). Η ΠΤ θεωρεί ότι τα συμπεράσματα που θα εξάγονταν για κάθε μία από τις διαστάσεις αυτές της ευημερίας, εξαρτώνται κατά συνέπεια από την έννοια της ανισότητας που υιοθετείται. Η ΠΤ θεωρεί επίσης, ότι είναι αδύνατο για τις δύο πλευρές της διαμάχης να επικοινωνήσουν, χωρίς πρώτα να καταστήσουν τις έννοιες αυτές σαφείς.

Σύμφωνα με την ΠΤ, για να μπορέσουμε να απαντήσουμε στο ερώτημα εάν η παγκόσμια εισοδηματική ανισότητα έχει αυξηθεί ή όχι, πρέπει να ορίσουμε τι εννοούμε με τον όρο **παγκόσμια ανισότητα** (global inequality) και πώς αυτή διαφέρει από αυτό που θα αποκαλέσουμε **διεθνή ανισότητα** (international inequality) και **διακρατική ανισότητα** (intercountry inequality)¹⁷³.

Παγκόσμια ανισότητα: δεν υπάρχουν σύνορα μεταξύ των χωρών, κάθε άτομο έχει το πραγματικό εισόδημα του.

Η ΠΤ ορίζει την παγκόσμια ανισότητα ως εξής: απλά ξεχνάμε τις χώρες, παρατάσσουμε σε μία σειρά όλους τους πολίτες του κόσμου και υπολογίζουμε την ανισότητα στη διανομή των πραγματικών τους εισοδημάτων, τα οποία ρυθμίζονται βάσει της ισοτιμίας της αγοραστικής τους δύναμης¹⁷⁴. Οι μέθοδοι μέτρησης της παγκόσμιας ανισότητας που ανήκουν στη κατηγορία των μέτρων γενικής εντροπίας, όπως η μέση λογαριθμική απόκλιση ή ο δείκτης του Theil, μπορούν με επιδέξιο τρόπο να διαχωριστούν στην ανισότητα που οφείλεται στις ανισότητες μεταξύ των

¹⁷² World Bank (2006), σελ. 57.

¹⁷³ World Bank (2006), σελ. 57.

¹⁷⁴ Η ΠΤ επισημαίνει ότι στην πράξη για να κάνουμε κάτι τέτοιο, απαιτούνται δεδομένα από οικογενειακές έρευνες και διάφορες ρυθμίσεις και υποθέσεις -κάθε άλλο παρά απλές- κάτι που εξηγεί γιατί πολλοί πραγματεύονται τη διεθνή ή τη διακρατική ανισότητα χρησιμοποιώντας τα δεδομένα των εθνικών λογαριασμών αντί της παγκόσμιας ανισότητας.

ατόμων μέσα σε κάθε χώρα και στις μέσες εισοδηματικές διαφορές μεταξύ των χωρών [Shorrocks (1980)].

Η **εντός της χώρας ανισότητα** (within-country inequality) είναι σύμφωνα με την ΠΤ (2006), η συνολική ανισότητα που θα υπήρχε στον κόσμο εάν δεν υπήρχε καμία διαφορά στη μέση κατανάλωση (ή εισόδημα) μεταξύ των χωρών, αλλά κάθε χώρα είχε το πραγματικό επίπεδο ανισότητάς της. Η **μεταξύ των χωρών ανισότητα** (between-country inequality) μπορεί να ερμηνευθεί ως μια μέτρηση του επιπέδου ανισότητας που θα υπήρχε παγκοσμίως, εάν ο καθένας μέσα σε κάθε χώρα είχε το ίδιο (όσο ο μέσος όρος της χώρας) επίπεδο κατανάλωσης. Η συνολική ανισότητα στον κόσμο είναι το άθροισμα αυτών των δύο μερών, και οι αναλογίες των αντίστοιχων μερών στη συνολική ανισότητα παρέχουν ένα μέτρο της ποσοστιαίας συμβολής της μεταξύ των χωρών ανισότητας και της εντός της χώρας ανισότητας στη συνολική ανισότητα.¹⁷⁵

Διεθνής ανισότητα: κάθε πρόσωπο έχει το μέσο εισόδημα της χώρας του

Η ΠΤ (2006) ονομάζει την **μεταξύ των χωρών ανισότητα** ως **διεθνή ανισότητα**, η οποία είναι η ανισότητα στη διανομή του εισοδήματος όλων των πολιτών του κόσμου, αλλά σε κάθε άτομο έχει αποδοθεί το μέσο εισόδημα της χώρας του αντί του πραγματικού του εισοδήματος. Η παγκόσμια ανισότητα υπολογίζεται προσθέτοντας απλά τη διεθνή ανισότητα στην εντός της χώρας ανισότητα.

Διακρατική ανισότητα: κάθε χώρα έχει έναν εκπρόσωπο με το μέσο εισόδημά της

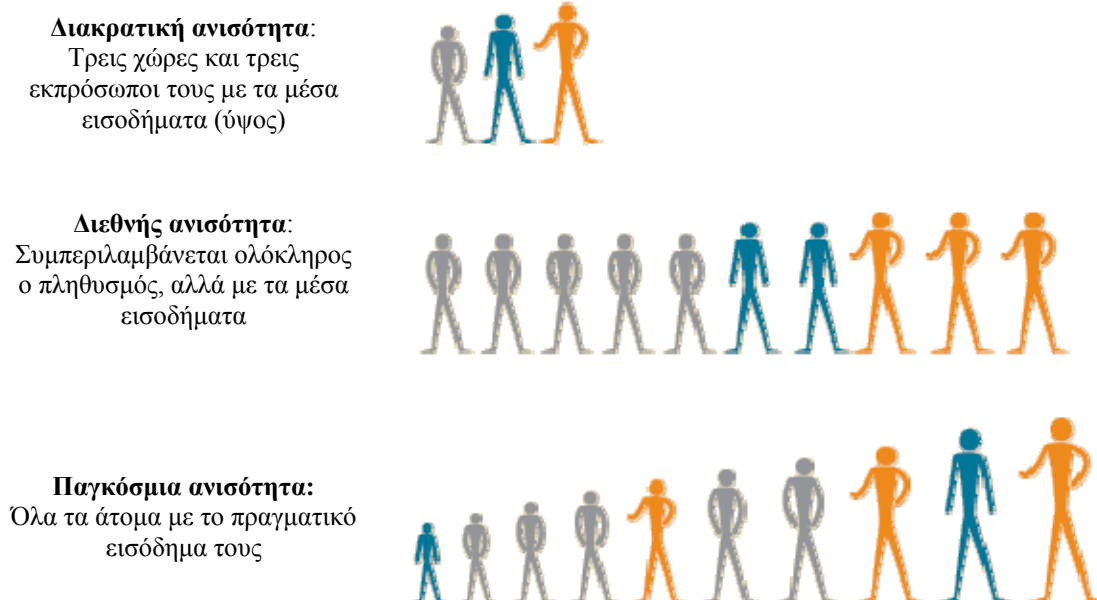
Οι δύο αυτές έννοιες εντούτοις, δεν είναι αρκετές κατά την ΠΤ (2006), για να διευθετήσουν τη συζήτηση. Ας εξετάσουμε την ακόλουθη δήλωση υπέρ του επιχειρήματος ότι η ανισότητα στον κόσμο έχει αυξηθεί: «Το κατά κεφαλήν ΑΕγχΠ της πλουσιότερης χώρας στον κόσμο ήταν περίπου 9 φορές μεγαλύτερο από αυτό της φτωχότερης χώρας γύρω στο 1870 έναντι 45 φορές το 1990».¹⁷⁶ Παρατηρούμε ότι ενώ αυτή η δήλωση φαίνεται να αναφέρεται σε κάτι συγγενές με τη διεθνή ανισότητα, υπάρχει μια λεπτή αλλά πολύ σημαντική διαφορά: το μέγεθος της πλουσιότερης ή της φτωχότερης χώρας δεν διαδραματίζει κανέναν ρόλο σε αυτήν την δήλωση. Η δήλωση

¹⁷⁵ World Bank (2006), σελ. 57.

¹⁷⁶ Pritchett (1997).

παραμένει η ίδια είτε η πλούσια χώρα είναι το Παλάου και η φτωχή χώρα η Τζαμάικα, είτε αυτές είναι η Κίνα και η Ινδία.¹⁷⁷

Για τον λόγο αυτό, σύμφωνα με την ΠΤ (2006) απαιτείται μια τρίτη έννοια. Σε αυτήν την έννοια, συγκεντρώνουμε όλες τις χώρες του κόσμου (αντί για όλους τους πολίτες), και σε κάθε μια από αυτές αποδίδεται το μέσο εισόδημά της. Η ΠΤ αποκαλεί την ανισότητα αυτή **διακρατική ανισότητα** διανομής (για περίπου 200 χώρες του κόσμου). Ο Milanovic (2005) αναφέρεται στη διακρατική, διεθνή και παγκόσμια έννοια της ανισότητάς ως Έννοια ανισότητας 1, Έννοια ανισότητας 2, και Έννοια ανισότητας 3, αντίστοιχα (βλέπε Διάγραμμα 5).

Διάγραμμα 5: Παρουσίαση των τριών εννοιών της ανισότητας

Πηγή: ΠΤ (2006), σελ. 57.

Γιατί να χρησιμοποιήσουμε την διακρατική ανισότητα

Η αξιακή κρίση που υποδηλώνεται στη χρησιμοποίηση της διακρατικής ανισότητας αντί της διεθνούς ανισότητας είναι κατά την ΠΤ (2006), ότι οι χώρες και όχι οι άνθρωποι, πρέπει να έχουν ίσο βάρος στην αξιολόγηση της δικαιοσύνης της κατανομής των κερδών από την παγκοσμιοποίηση. Τα μέτρα που αναφέρονται ευρύτατα από τους επικριτές της παγκοσμιοποίησης μεταχειρίζονται κάθε χώρα ως μια παρατήρηση, ενώ ο διαχωρισμός της παγκόσμιας ανισότητας στα συστατικά της

¹⁷⁷ World Bank (2006), σελ. 57.

(μεταξύ των χωρών και εντός της χώρας ανισότητα) που περιγράφηκαν παραπάνω δίνουν στους ανθρώπους ίσο βάρος, είτε ζουν στην Κίνα είτε στο Τσαντ.¹⁷⁸

Ας σημειωθεί ότι στη δημόσια διαμάχη για την παγκοσμιοποίηση, η επιλογή του μέτρου της ανισότητας μπορεί επίσης να εξαρτηθεί από την ερώτηση που κάποιος προσπαθεί να απαντήσει. Εάν κάποιος ενδιαφέρεται για τον αντίκτυπο μερικών «παγκοσμιοποιητικών» πολιτικών στην οικονομική μεγέθυνση ή στα διανεμητικά αποτελέσματα μιας χώρας, μπορεί να είναι προτιμότερο να χρησιμοποιηθεί ένα μέτρο της διακρατικής ανισότητας.¹⁷⁹

Γιατί να χρησιμοποιηθεί η διεθνής ανισότητα (όπως κάνει η ΠΤ στην ΕΠΑ-2006)

Εναλλακτικά, κατά την ΠΤ (2006), εάν προσπαθούμε να καθορίσουμε εάν η παγκόσμια φτώχεια ή η ανισότητα μειώθηκαν ως αποτέλεσμα των «παγκοσμιοποιητικών» πολιτικών, τότε μπορεί να τείνουμε περισσότερο να εξετάσουμε τα μέτρα της διεθνούς ανισότητας.

Δεν υπάρχει σωστή ή λανθασμένη επιλογή

Σύμφωνα με την ΠΤ (2006), μπορούν να προβληθούν επιχειρήματα υπέρ καθε μίας απ' τις δύο έννοιες κατά την αξιολόγηση των τάσεων της ανισότητας μεταξύ των χωρών. Αυτή η επιλογή δεν είναι θέμα του τί είναι σωστό ή λάθος. Όταν πρόκειται να εξετάσουμε την ανισότητα, πολλοί ευφυείς άνθρωποι μπορούν να διαφωνήσουν για το εάν πρέπει να σταθμίζονται ισότιμα οι χώρες ή οι άνθρωποι, ένα θέμα που πραγματεύεται λεπτομερώς ο Ravallion (2004).¹⁸⁰ Το ουσιαστικό ζήτημα κατά την ΠΤ (2006), είναι ότι οι κρίσεις (ή τα θέματα που παρουσιάζουν ενδιαφέρον) που επηρεάζουν την επιλογή της έννοιας της ανισότητας που χρησιμοποιείται από κάθε εμπειρική εργασία, έχουν μεγάλη σημασία για την αξιολόγηση που μπορεί κάποιος να κάνει για τη διανεμητική δικαιοσύνη των τρεχουσών διαδικασιών παγκοσμιοποίησης.

¹⁷⁸ World Bank (2006), σελ. 57.

¹⁷⁹ World Bank (2006), σελ. 57.

¹⁸⁰ World Bank (2006), σελ. 57.

3.2.2 Ανασκόπηση της διαμάχης

Μέχρι πρόσφατα, πολλοί ερευνητές θεωρούσαν ότι τα στοιχεία για την ανισότητα ήταν ασαφή¹⁸¹. Εάν χρησιμοποιήσουμε τις συναλλαγματικές ισοτιμίες αγοράς, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η ανισότητα έχει αυξηθεί. Σύμφωνα με τον Wade (2002), κατά το διάστημα 1960-1999, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ των αναπτυσσόμενων χωρών παρέμεινε σταθερά στο επίπεδο περίπου του 4,5% του κατά κεφαλήν ΑΕΠ των ανεπτυγμένων χωρών. Αυτό σημαίνει ότι δεν έχει υπάρξει καμία αλλαγή στο τεράστιο σχετικό εισοδηματικό χάσμα, αλλά έχει υπάρξει μια μεγάλη διεύρυνση του απόλυτου χάσματος.¹⁸² Συνεπώς, ο Wade επισημαίνει ότι η γρήγορη μεγέθυνση των χωρών με χαμηλό κατά κεφαλήν ΑΕΠ δεν σημαίνει απαραίτητως ότι υπάρχει σύγκλιση μεταξύ των χωρών.¹⁸³ Εάν μια χώρα έχει ένα κατά κεφαλήν εισόδημα 1.000 δολαρίων το χρόνο και αναπτύσσεται με 6% ετησίως, ενώ μια χώρα με ένα κατά κεφαλήν εισόδημα 30.000\$ ετησίως αυξάνεται με 1% ανά έτος, τότε το απόλυτο χάσμα συνεχίζει να διευρύνεται για σαράντα έτη πριν αρχίσει να ελαττώνεται. Οι επικριτές αυτής της προσέγγισης υποστηρίζουν ότι πρέπει να απορριφθεί για τρεις λόγους.¹⁸⁴ Πρώτον, είναι το σχετικό και όχι το απόλυτο χάσμα που είναι σημαντικό, καθώς το αυξανόμενο απόλυτο χάσμα είναι αναπόφευκτο βραχυπρόθεσμα. Δεύτερον, οι συναλλαγματικές ισοτιμίες αγοράς δεν είναι σχετικές με το εξεταζόμενο ζήτημα, εξαιτίας των διαφοροποιήσεων του τοπικού κόστους, και έτσι ο υπολογισμός με ΙΑΔ είναι καλύτερος. Τρίτον, σε σχέση με αυτό το ζήτημα, τα μέτρα των συναλλαγματικών ισοτιμιών αγοράς μπορούν να οδηγήσουν σε φρενήρεις διακυμάνσεις των τιμών της ανισότητας και της φτώχειας σε μια χώρα, εάν αυτή η συγκεκριμένη χώρα υποστεί ραγδαία νομισματική υποτίμηση. Αυτές οι κριτικές σύμφωνα με τον Kiely (2005) είναι σημαντικές, και οι γενικές επικρίσεις της αυξανόμενης ανισότητας συχνά βασίζονται σε αυτήν την μέθοδο, χωρίς κριτική σκέψη για τα προβλήματα που συνδέονται με αυτήν. Αφ' ετέρου, το επιχείρημα ότι οι συναλλαγματικές ισοτιμίες αγοράς είναι εντελώς μη σχετικές για τη μέτρηση της ανισότητας, είναι ακόμα πιο προβληματικό.¹⁸⁵ Ο Kiely (2005) θεωρεί πως για να

¹⁸¹ Kiely (2005), σελ. 140.

¹⁸² Wade (2002), σελ. 11-12.

¹⁸³ Wade and Wolf (2002), σελ. 2.

¹⁸⁴ Βλέπε τον Wolf στο Wade and Wolf (2002) και τους Dollar and Kraay (2001).

¹⁸⁵ Κατά τον Kiely (2005), ακόμα και κάποιοι από τους καλύτερους αναλυτές της παγκοσμιοποίησης είναι πολύ διστακτικοί στο να απορρίψουν τις συναλλαγματικές ισοτιμίες αγοράς ως βάση σύγκρισης. Βλέπε για παράδειγμα Sutcliffe (2001).

είναι συνεπείς οι υποστηρικτές μιας μεγαλύτερης παγκόσμιας ολοκλήρωσης, δεν μπορούν να απορρίψουν τις συναλλαγματικές ισοτιμίες αγοράς ως μέτρο σύγκρισης και αυτό γιατί οι συναλλαγματικές ισοτιμίες αγοράς πρέπει εν μέρει, να απεικονίζουν το γεγονός ενός όλο και περισσότερο διεθνοποιημένου-παγκοσμιοποιημένου κόσμου, και γι' αυτό επομένως τα νομίσματα μερικών χωρών έχουν τεράστια επίδραση σε άλλες χώρες. Αυτό μπορεί να απεικονιστεί με την ικανότητα των χωρών να αποπληρώνουν τα χρέη τους, να πληρώνουν τις εισαγωγές τους, συμπεριλαμβανομένων των κεφαλαιουχικών αγαθών, και να πληρώνουν για την επαρκή αντιπροσώπευση τους στις παγκόσμιες συνόδους κορυφής και στους διεθνείς οργανισμούς. Εάν η παγκοσμιοποίηση σημαίνει κάτι, τότε πρέπει να σημαίνει ότι οι χώρες πληρώνουν όχι μόνο για αγαθά και υπηρεσίες στη συγκεκριμένη τοποθεσία τους (κάτι που απεικονίζεται σε δολάρια ΙΑΔ), αλλά επίσης ότι επηρεάζονται έντονα από τις πληρωμές για «διεθνή» αγαθά και υπηρεσίες, όπου οι συναλλαγματικές ισοτιμίες αγοράς είναι περισσότερο σχετικές.¹⁸⁶

Οι επικριτές έχουν ακόμη ένα επιχείρημα για τους περιορισμούς της χρησιμοποίησης των συναλλαγματικών ισοτιμιών αγοράς και από μερικές (αν και όχι από όλες) πλευρές, οι συγκρίσεις ΙΑΔ έχουν μεγαλύτερη χρησιμότητα. Εάν οι μετρήσεις των χωρών είναι σταθμισμένες για να λάβουν υπόψη τον πληθυσμό, τότε τα δεδομένα δείχνουν ότι η ανισότητα (σε σχετικούς όρους) πέφτει.¹⁸⁷ Ο βασικός λόγος για αυτήν την πτώση είναι η ταχεία ανάπτυξη που έχει συμβεί στην Κίνα και την Ινδία τα τελευταία χρόνια. Αλλά αυτό αγνοεί μερικά από τα προβλήματα που υπάρχουν γενικά με την ΙΑΔ και ιδιαίτερα με την ΙΑΔ στην Κίνα και στην Ινδία τα οποία αναφέρθηκαν νωρίτερα, καθώς επίσης και την άνοδο της ανισότητας μέσα σε αυτές τις δύο χώρες και στις περισσότερες άλλες χώρες κατά τα τελευταία χρόνια.¹⁸⁸ Αγνοεί επίσης την αυξανόμενη διεθνή πόλωση μεταξύ των πλουσιότερων και των φτωχότερων χωρών και τη παγκόσμια πόλωση μεταξύ των ανθρώπων.¹⁸⁹ Επιπλέον, ο Kiely (2005) υποστηρίζει πως η οικονομική ανάπτυξη της Κίνας και της Ινδίας δεν έχει οδηγήσει σε μια σαφή μείωση της διεθνούς ανισότητας. Οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξής τους δεν έχουν οδηγήσει σε μια μείωση του απόλυτου χάσματος μεταξύ αυτών και των πλουσιότερων χωρών και θα χρειαστούν πολλά ακόμη έτη υψηλής

¹⁸⁶ Kiely (2005), σελ. 141.

¹⁸⁷ Βλέπε World Bank (2002a), Dollar and Kraay (2001), Giddens (2002), σελ. 72-75, Nolan (2004), κεφάλαιο 1. Παρατίθεται στο Kiely (2005), σελ. 141.

¹⁸⁸ Stewart και Berry (1999), Wade (2002), σελ. 17-18; Milanovic (2002).

¹⁸⁹ Milanovic (2002).

οικονομικής μεγέθυνσης για να συμβεί αυτό. Εκεί που υπάρχει μια μείωση τόσο στην απόλυτη όσο και στην σχετική ανισότητα είναι στη σμίκρυνση του απόλυτου χάσματος μεταξύ της Κίνας και της Ινδίας και των άλλων μεσαίου εισοδήματος κρατών όπως το Μεξικό, η Βραζιλία, η Ρωσία και η Αργεντινή.¹⁹⁰ Αυτό δεν σημαίνει ότι μειώνεται το χάσμα μεταξύ των πλουσιότερων και των φτωχότερων χωρών και ακόμα λιγότερο ότι μειώνεται το χάσμα μεταξύ των πλουσιότερων και των φτωχότερων ανθρώπων, αντίθετα, ο Wade (2002) υποστηρίζει ότι το απόλυτο χάσμα μεταξύ των χωρών αυξάνεται και θα συνεχίσει να αυξάνεται για αρκετές γενιές.

Ο Kiely (2005), κατέληγε στο συμπέρασμα ότι τα δεδομένα που δείχνουν ότι έχει υπάρξει είτε μια βελτίωση είτε μια επιδείνωση της ανισότητας, είναι στην καλύτερη περίπτωση διφορούμενα. Αυτό που πραγματικά γνωρίζουμε κατά τον Kiely (2005), είναι ότι η παγκόσμια ανισότητα παραμένει ιδιαίτερα άνιση, με το εισοδηματικά ανώτερο 20% του παγκόσμιου πληθυσμού να λαμβάνει το 85% του παγκόσμιου εισοδήματος (μετρημένο σε συναλλαγματικές ισοτιμίες αγοράς) και τα εισοδηματικά κατώτερο 60% να λαμβάνει μόνο το 6%.¹⁹¹ Είναι σαφές ότι τέτοιες ανισότητες είναι αδύνατον να δικαιολογηθούν και δεν συνάδουν με τις αισιόδοξες, φιλικές προς τη παγκοσμιοποίηση, πολιτικές συνταγές ή αποτελέσματα.¹⁹² Στη συνέχεια, θα δούμε ότι ακόμη και αυτά τα συμπεράσματα του Kiely ήταν πιο αισιόδοξα απ'ότι θα επέτρεπε η πραγματικότητα, καθώς ξεπεράστηκαν από πληθώρα νεότερων στοιχείων που προέκυψαν την τελευταία τριετία. Ο Wade (2004) παρουσίαζε πάντως ήδη από το 2004, τα εξής 6 ευρήματα για τη περίοδο της σύγχρονης παγκοσμιοποίησης:¹⁹³ 1) Η διανομή του παγκόσμιου εισοδήματος έχει γίνει πολύ πιο άνιση και μάλιστα με γρήγορο ρυθμό, όταν τα εισοδήματα μετριοούνται σε συναλλαγματικές ισοτιμίες αγοράς και εκφράζονται σε δολάρια ΗΠΑ. 2) Η παγκόσμια εισοδηματική πόλωση σε μονάδες ΙΑΔ έχει αυξηθεί, όταν μετράμε την πόλωση ως τον λόγο του εισοδήματος του πλουσιότερου 10 % προς το εισόδημα του φτωχότερου 10 %. 3) Η μεταξύ των χωρών διακρατική εισοδηματική ανισότητα σε μονάδες ΙΑΔ, έχει αυξηθεί τουλάχιστον από το 1980, χρησιμοποιώντας τα κατά κεφαλήν ΑΕγχΠ, σταθμίζοντας ισότιμα τις χώρες (Κίνα=Ουγκάντα) και χρησιμοποιώντας τον συντελεστή Gini. 4) Η μεταξύ των χωρών διεθνής εισοδηματική ανισότητα σε μονάδες ΙΑΔ, είναι σταθερή ή μειώνεται περίπου από το 1980, με τις χώρες να σταθμίζονται βάσει του πληθυσμού

¹⁹⁰ Wade (2002), σελ. 21.

¹⁹¹ Wade (2002), σελ. 20.

¹⁹² Caney (2001), Pogge (2002), Παρατίθεται στο Kiely (2005), σελ.142.

¹⁹³ Wade (2004), σελ.575-577.

τους. Αποκλείοντας ωστόσο την Κίνα, το μέτρο αυτό δείχνει επίσης διεύρυνση της ανισότητας, ενώ αν αποκλεισθεί και η Ινδία, τότε η επιδείνωση είναι έντονη. 5) Διάφορες σοβαρές μελέτες βρίσκουν ότι η παγκόσμια εισοδηματική ανισότητα σε μονάδες ΙΑΔ, έχει αυξηθεί κατά τη διάρκεια των 2-3 προηγούμενων δεκαετιών, λαμβάνοντας υπόψη τις διανομές εισοδήματος τόσο μεταξύ, όσο και εντός των χωρών.¹⁹⁴ 6) Η μισθολογική ανισότητα εντός των χωρών είναι σταθερή ή μειώνεται από τις αρχές της δεκαετίας του '60 έως το 1980–1982, ενώ κατόπιν αυξάνεται απότομα και συνεχώς έως σήμερα. Η περίοδος 1980–82 αποτελεί σημείο καμπής στη κατεύθυνση προς μεγαλύτερη ανισότητα στους μισθούς του βιομηχανικού τομέα παγκοσμίως.

3.2.3 Νεότερες εξελίξεις

Σε μία πρόσφατη έκθεση της, η Ασιατική Τράπεζα Ανάπτυξης-ΑΤΑ (2007) εξετάζει εάν η αυξημένη οικονομική ανισότητα (ανισότητα εισοδήματος ή κατανάλωσης) που παρατηρείται κατά την τελευταία δεκαετία σε πολλές αναπτυσσόμενες ασιατικές χώρες, ερμηνεύεται από τρεις παράγοντες-διαστάσεις εφαρμοζόμενης πολιτικής.¹⁹⁵ Τα αποτελέσματα επιβεβαιώνουν την διασύνδεση της αυξημένης οικονομικής ανισότητας με τους τρεις αυτούς παράγοντες. Οι παράγοντες αυτοί είναι: 1) Η παραμέληση του αγροτικού τομέα από τα κράτη, ένας τομέας από τον οποίο εξαρτώνται οι περισσότεροι φτωχοί της αναπτυσσόμενης Ασίας, 2) Η μετάβαση πολλών χωρών της Ασίας από τον «σοσιαλισμό» στην ελεύθερη αγορά και 3) Οι προσανατολισμένες προς την αγορά μεταρρυθμίσεις και η διεθνής ολοκλήρωση. Παρακάτω, θα εξετάσουμε αναλυτικότερα τους δύο τελευταίους παράγοντες (και ιδιαίτερα τον τρίτο), οι οποίοι σχετίζονται με το θέμα της εργασίας μας.

Όσον αφορά τον δεύτερο παράγοντα, η ΑΤΑ (2007) επισημαίνει ότι ένα σημαντικό χαρακτηριστικό στοιχείο του οικονομικού πλαισίου πολλών χωρών της Ασίας κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80 και του '90, ήταν μια δραματική μετακίνηση από τον σοσιαλισμό και την ισχυρή επιρροή του δημόσιου τομέα προς μια μεγαλύτερη εξάρτηση από τις αγορές. Σε διάφορες αναπτυσσόμενες ασιατικές χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Κίνας, του Βιετνάμ και των δημοκρατιών της Κεντρικής

¹⁹⁴ Βλέπε Dowrick and Akmal (2001), Milanovic (2002a) και (2002b) και Dikhanov and Ward (2003).

¹⁹⁵ Μάλιστα, η απόλυτη οικονομική ανισότητα (χάσμα του κατά κεφαλήν εισοδήματος/κατανάλωσης μεταξύ του ανώτερου 20% και του κατώτερου 20%) εμφανίζεται αυξημένη σε όλες τις αναπτυσσόμενες χώρες της Ασίας. Βλέπε Asian Development Bank (2007), σελ. 71 και 75-76.

Ασίας (και ακόμη και σε μερικές μη σοσιαλιστικές χώρες, όπως η Ινδία), παρατηρήθηκε ιδιωτικοποίηση των δημόσιων επιχειρήσεων, απελευθέρωση του εμπορίου, άρση των ελέγχων-απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων και διάλυση του μηχανισμού των τιμών που καθορίζονταν από την κεντρική διοίκηση. Δεν πρέπει να προκαλεί έκπληξη, ότι η καθαρή επίδραση όλων αυτών ήταν να ασκηθεί ανοδική πίεση στην ανισότητα σε πολλές από τις χώρες που υποβλήθηκαν σε αυτή την μετάβαση.¹⁹⁶

Όσον αφορά τον τρίτο παράγοντα, ο οποίος αποτελεί και το κατ'εξοχήν αντικείμενο της παρούσας μελέτης, η ΑΤΑ (2007) υποστηρίζει πως σε γενικές γραμμές, όλες ουσιαστικά οι ασιατικές οικονομίες έχουν υποστεί μια ποικιλία από προσανατολισμένες προς την αγορά μεταρρυθμίσεις και έχουν ενσωματωθεί περισσότερο στη διεθνή οικονομία. Η διαδικασία κατά την οποία, η ρύθμιση των μισθών μετατοπίστηκε από την καθοδήγηση του κεντρικού σχεδιασμού στη ρύθμιση από τις δυνάμεις της αγοράς, συνετέλεσε προφανώς κατά την ΑΤΑ (2007), στην άνιση αύξηση των εισοδημάτων μεταξύ των οικογενειών. Ωστόσο, πέρα από αυτό, οι διαδικασίες είναι πιο περίπλοκες.¹⁹⁷ Σύμφωνα με την ΑΤΑ (2007), οι προσανατολισμένες προς την αγορά μεταρρυθμίσεις συνεπάγονται μια μετατόπιση της λήψης των οικονομικών αποφάσεων από τον δημόσιο τομέα στον ιδιωτικό τομέα και επενεργούν μέσω της απορρύθμισης των εγχώριων βιομηχανικών πολιτικών, των ιδιωτικοποιήσεων κλπ. Οι προσανατολισμένες προς την αγορά μεταρρυθμίσεις μπορεί επίσης να περιλαμβάνουν την απελευθέρωση του εμπορίου και των επενδύσεων, καθώς επίσης και την απελευθέρωση του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Η απελευθέρωση του εμπορίου και των επενδύσεων ήταν ιδιαίτερα σημαντική για την ενσωμάτωση των αναπτυσσόμενων ασιατικών χωρών στη παγκόσμια οικονομία.¹⁹⁸ Η απελευθέρωση των επενδυτικών καθεστώτων έχει συνήθως συνοδεύσει την απελευθέρωση του εμπορίου και σε κάθε περίπτωση, η γενική πίεση αυτών των αλλαγών πολιτικής είναι αρκετά παρόμοια. Η ΑΤΑ (2007)

¹⁹⁶ Asian Development Bank (2007), σελ. 76.

¹⁹⁷ Asian Development Bank (2007), σελ. 76.

¹⁹⁸ Η απελευθέρωση των χρηματοπιστωτικών αγορών ήταν περισσότερο ανόμοια μεταξύ των χωρών αυτών και μετά τη χρηματοπιστωτική κρίση του 1997-98 που έπληξε πολλές ασιατικές χώρες, επανεξετάστηκε η ορθότητα της απελευθέρωσης των ροών χρηματιστικού κεφαλαίου και εφαρμόστηκε ένας ασθενής κρατικός έλεγχος και ρύθμιση του χρηματοπιστωτικού τομέα. Όσον αφορά τα αποτελέσματα της χρηματοπιστωτικής απελευθέρωσης, η ΑΤΑ (2007) επισημαίνει ότι αρκετοί ερευνητές, όπως οι Cornia και Court (2001), έχουν συνδέσει την χρηματοπιστωτική απελευθέρωση με αυξανόμενη ανισότητα και μια τάση δημιουργίας κρίσεων. Βλέπε Asian Development Bank (2007), σελ. 77.

θεωρεί, πως αυτές οι μεταβολές πολιτικής επηρέασαν την ανισότητα μέσω της περιφερειακής ανισότητας και των διαφορετικών αποδοχών που επιφέρουν οι εκπαιδευτικές και επαγγελματικές διαφορές-ανισότητες.

Σύμφωνα λοιπόν με την ΑΤΑ (2007) η άνιση ανάπτυξη μεταξύ περιφερειών ή πολιτειών εντός των χωρών, συντελεί σημαντικά στην αύξηση της ανισότητας σε μερικές χώρες. Η αλληλεπίδραση μεταξύ των προσανατολισμένων προς την αγορά μεταρρυθμίσεων, της διεθνούς ολοκλήρωσης και των διαρθρωτικών χαρακτηριστικών όπως η γεωγραφία, οι οικονομίες συσσώρευσης (με τις οποίες οι εταιρίες αποκομίζουν οφέλη από την χωροθέτηση κοντά σε άλλες εταιρίες) και η ιστορία (ειδικά μια άνιση αρχική διανομή των υποδομών) είναι πιθανώς κατά την ΑΤΑ (2007), σημαντικές αιτίες της άνισης ανάπτυξης μεταξύ περιφερειών ή πολιτειών.

Γενικότερα, η αλληλεπίδραση μεταξύ των προσανατολισμένων προς την αγορά μεταρρυθμίσεων και των οικονομιών συσσώρευσης φαίνεται ότι έχει δώσει σε ορισμένες περιφέρειες εντός των χωρών ένα πλεονέκτημα όσον αφορά την οικονομική μεγέθυνση. Πράγματι, σύμφωνα με τους Gill και Kharas (2007), αυτή η αλληλεπίδραση συνδέθηκε πρόσφατα με την αυξανόμενη ανισότητα στις μεσαίου εισοδήματος χώρες της Νοτιοανατολικής και Ανατολικής Ασίας.¹⁹⁹

Όσον αφορά τις διαφορετικές αποδοχές που επιφέρουν οι εκπαιδευτικές και επαγγελματικές ανισότητες, πρόκειται σύμφωνα με την ΑΤΑ (2007), για μία από τις σημαντικότερες αιτίες της ανισότητας και των μεταβολών αυτής. Παρακάτω, εξετάζεται ο ρόλος των προσανατολισμένων προς την αγορά μεταρρυθμίσεων και της διεθνούς ολοκλήρωσης στην αύξηση των διαφορών αυτών.

Η καθιερωμένη άποψη υποστηρίζει ότι η φιλελευθεροποίηση θα ωφελήσει τον πλεονάζοντα συντελεστή παραγωγής μιας χώρας. Πιο συγκεκριμένα, λαμβάνοντας υπόψη το πλεόνασμα εργασίας σε πολλά μέρη της αναπτυσσόμενης Ασίας, η διεθνής ολοκλήρωση ή παγκοσμιοποίηση όπως είναι πιο γνωστή, αναμένετο να αυξήσει την σχετική αμοιβή της εργασίας και με τον τρόπο αυτό να μειώσει την ανισότητα. Κατά τον Wood (1997), η καθιερωμένη άποψη φαίνεται να έχει εξαντληθεί κατ'αυτόν τον τρόπο στις περιπτώσεις των πρόσφατα εκβιομηχανισμένων οικονομιών της περιόδου

¹⁹⁹ Παράτιθεται στο Asian Development Bank (2007), σελ. 77.

από τα μέσα της δεκαετίας του '60 έως τα μέσα της δεκαετίας του '70, όταν οι οικονομίες αυτές ανοίχθηκαν στο εξωτερικό εμπόριο.²⁰⁰

Ωστόσο, από τη δεκαετία του '80, τα στοιχεία σύμφωνα με την ΑΤΑ (2007) έχουν δείξει μια ταυτόχρονη αύξηση στα μέτρα της παγκοσμιοποίησης και της ανισότητας σε όλο τον αναπτυσσόμενο κόσμο. Όντως, όπως σημειώνουν οι Goldberg και Pavcnik (2007) στην πρόσφατη έρευνά τους για τις διανεμητικές επιδράσεις της παγκοσμιοποίησης στις αναπτυσσόμενες χώρες, δύο σαφείς τάσεις προκύπτουν από τα διαθέσιμα δεδομένα. Κατ'αρχάς, η έκθεση των αναπτυσσόμενων χωρών στις διεθνείς αγορές, από την άποψη είτε των μέτρων προστασίας, είτε του μεριδίου του εμπορίου στο ΑΕγχΠ, είτε της ξένης άμεσης επένδυσης, κλπ., έχει αυξηθεί εντυπωσιακά τα τελευταία χρόνια. Δεύτερον, η γενική κίνηση των διάφορων διαθέσιμων μέτρων της ανισότητας έχει ανοδική κατεύθυνση. Ενώ είναι δύσκολο να αποδειχθεί ύπαρξη αιτιότητας μεταξύ των δύο τάσεων, τα διαθέσιμα στοιχεία «έχουν παράσχει μικρή υποστήριξη για τη καθιερωμένη άποψη ότι η εμπορική ελευθερία στις αναπτυσσόμενες χώρες θα ευνοούσε τους λιγότερο ευνοημένους (τουλάχιστον σε σχετικούς όρους)» [Goldberg και Pavcnik (2007)].²⁰¹ Στο ερώτημα γιατί η μεγαλύτερη εμπορική ελευθερία έχει οδηγήσει σε μεγαλύτερη ανισότητα, η ΑΤΑ (2007) υποστηρίζει πως πρέπει να τονιστούν δύο ειδικοί παράγοντες, η διαπραγματευτική δύναμη της εργασίας και η νέα τεχνολογία.

Όσον αφορά τη διαπραγματευτική δύναμη της εργασίας, μερικοί έχουν υποστηρίξει ότι η μεγαλύτερη εμπορική ελευθερία μπορεί να αυξήσει την ανισότητα μέσω της μείωσης της διαπραγματευτικής δύναμης της εργασίας [βλ., για παράδειγμα, Rodrik (1997)]. Καθώς η μεγαλύτερη εμπορική ελευθερία καθιστά ευκολότερη την εισαγωγή όλων των ειδών των αγαθών -κεφαλαιουχικές εισροές, τελικά και ενδιάμεσα αγαθά-, μπορεί να καθιστά ευκολότερη την αντικατάσταση των υπηρεσιών των εγχώριων εργαζομένων μέσω της εισαγωγής κεφαλαιουχικών εισροών ή των προϊόντων που αυτοί παρήγαγαν. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η απελευθέρωση του εμπορίου μπορεί να διαβρώσει τη διαπραγματευτική δύναμη των εργαζομένων έναντι των ιδιοκτητών του κεφαλαίου ως προς τη διανομή των κερδών.²⁰² Διαχωρίζοντας περαιτέρω τους

²⁰⁰ Παρατίθεται στο Asian Development Bank (2007), σελ. 77. Εντούτοις, ο τρόπος με τον οποίο οι οικονομίες αυτές ανοίχθηκαν στο εξωτερικό εμπόριο, αμφισβητείται από διάφορους ερευνητές. Βλέπε Wade (2002).

²⁰¹ Παρατίθεται στο Asian Development Bank (2007), σελ. 78.

²⁰² Οι Hasan, Mitra και Ramaswamy (2007) χρησιμοποιούν δεδομένα πινάκων σε επίπεδο βιομηχανίας από τον επίσημο κατασκευαστικό τομέα της Ινδίας, μαζί με πληροφορίες για συγκεκριμένες βιομηχανίες, που αφορούν τα μέσα ποσοστά δασμών και τις μη δασμολογικών εμποδίων (ΜΔΕ)

εργαζομένους σε ειδικευμένους και ανειδίκευτους, βρίσκουμε ότι είναι οι ανειδίκευτοι που αναμένεται ότι θα υποστούν το κύριο βάρος της μείωσης της διαπραγματευτικής δύναμης.

Όσον αφορά τον δεύτερο ειδικό παράγοντα, οι διασυνδέσεις μεταξύ μεγαλύτερης εμπορικής ελευθερίας και νέας τεχνολογίας έχουν επίσης τύχει ιδιαίτερης διερεύνησης, από την άποψη της ερμηνείας της σχέσης μεταξύ εμπορικής ελευθερίας και διευρυνόμενης ανισότητας. Δύο διαδικασίες-κανάλια που στηρίζονται σε αυτές τις διασυνδέσεις, βασίζονται στις ακόλουθες παρατηρήσεις.²⁰³ Κατά πρώτον, η πιό στενή ολοκλήρωση με τις παγκόσμιες αγορές έχει οδηγήσει τις αναπτυσσόμενες χώρες να έχουν μεγαλύτερες τεχνολογικές εισροές (που είναι για παράδειγμα, ενσωματωμένες σε εισαγόμενα κεφαλαιουχικά αγαθά) από τις βιομηχανικές χώρες. Εάν η νέα τεχνολογία έχει σχεδιαστεί για να χρησιμοποιείται από ειδικευμένους ή με ανώτερη μόρφωση εργαζόμενους (κάτι που είναι απόλυτα λογικό δεδομένων των συνθηκών στις βιομηχανικές χώρες, όπου οι νέες τεχνολογίες αναπτύσσονται σε σταθερή βάση -π.χ. συνθήκες σχετικής αφθονίας ειδικευμένων εργαζόμενων), τότε η μεγαλύτερη εμπορική ελευθερία θα μπορούσε κάλλιστα να συνδεθεί με αυξανόμενες αμοιβές για τους ειδικευμένους ή με ανώτερη μόρφωση εργαζομένων και ως εκ τούτου, με τη διευρυνόμενη ανισότητα.

Δεύτερον, ένα σημαντικό μέρος του εμπορίου έχει ως αντικείμενο τα ενδιάμεσα προϊόντα, ένα φαινόμενο που μερικές φορές αποκαλείται ως μοίρασμα της παγκόσμιας παραγωγής ή μεταφορά δραστηριοτήτων στο εξωτερικό (outsourcing). Έχει υποστηριχθεί επίσης, ότι η μεταφορά δραστηριοτήτων στο εξωτερικό αυξάνει τις αμοιβές της ειδικευμένης εργασίας τόσο στις βιομηχανικές, όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες (Feenstra και Hanson 1996, 2003). Και αυτό, επειδή πριν από οποιαδήποτε μεταφορά δραστηριοτήτων στο εξωτερικό, οι βιομηχανικές χώρες ειδικεύονται γενικά σε προϊόντα ή εργασίες που είναι έντασης δεξιοτήτων και οι

αναλογίες κάλυψης, για να εξετάσουν εάν η απελευθέρωση του εμπορίου της χώρας, που ξεκίνησε με σοβαρού όρους το 1991, έχει καταστήσει τη ζήτηση για εργασία ελαστικότερη. Οι Hasan κ.ά. (2007) βρίσκουν ότι οι εκτιμήσεις της ελαστικότητας της ζήτησης εργασίας είναι μεγαλύτερες μετά από το 1991 και είναι μεγαλύτερες στις βιομηχανίες με χαμηλότερα ποσοστά δασμών ή αναλογίες κάλυψης ΜΔΕ. Βρίσκουν επίσης, ότι το μερίδιο των μισθών τόσο στη συνολική παραγωγή όσο και στην προστιθέμενη αξία, είναι χαμηλότερο μετά το 1991 και τη δημιουργία του πιο ελεύθερου εμπορικού περιβάλλοντος και είναι επίσης χαμηλότερο, στους τομείς της παραγωγής όπου απομακρύνθηκαν τα εμπορικά εμπόδια. Π.χ. εξετάζοντας τη βιομηχανία και τη χωροθέτηση της (μέσω της εισαγωγής σταθερών επιδράσεων βιομηχανικής χωροθέτησης), οι εκτιμήσεις των Hasan κ.ά. (2007) υποδεικνύουν ότι τα μερίδια εργασίας θα μειώνονταν κατά περίπου 4% (ως μερίδιο της συνολικής παραγωγής) και 5% (ως μερίδιο της προστιθέμενης αξίας) για μια μείωση των δασμών από 150% σε 40%.

²⁰³ Asian Development Bank (2007), σελ. 78.

αναπτυσσόμενες χώρες σε προϊόντα ή εργασίες που είναι σε λιγότερο βαθμό έντασης δεξιοτήτων. Για μια εταιρία μίας βιομηχανικής χώρας που σκέφτεται τη μεταφορά δραστηριοτήτων στο εξωτερικό, θα έχει συνήθως περισσότερο νόημα να μεταφέρει στο εξωτερικό προϊόντα ή εργασίες, που είναι σε μικρότερο βαθμό έντασης δεξιοτήτων. Είναι επομένως αρκετά εύκολο να φανεί ότι η μεταφορά δραστηριοτήτων στο εξωτερικό θα αυξήσει τη σχετική ζήτηση για ειδικευμένους εργαζόμενους στις βιομηχανικές χώρες. Ωστόσο, η μεταφορά δραστηριοτήτων στο εξωτερικό θα αυξήσει και τη σχετική ζήτηση για ειδικευμένους εργαζόμενους στην αναπτυσσόμενη χώρα. Αυτό θα συμβεί όταν το προϊόν ή η εργασία που μεταφέρονται στο εξωτερικό είναι καθ'εαυτό περισσότερο έντασης δεξιοτήτων από το μέσο προϊόν ή εργασία που παράγεται ή εκτελείται στις αναπτυσσόμενες χώρες. Μέσα από κάθε διαδικασία-κανάλι, η μεγαλύτερη εμπορική ελευθερία συνδέεται με αυξανόμενη ανισότητα.²⁰⁴

Στον βαθμό που τα υψηλότερα εκπαιδευτικά προσόντα-επιτεύγματα μπορούν να αντιπροσωπεύσουν τα υψηλά επίπεδα δεξιοτήτων, το εύρημα ότι οι αμοιβές που αποφέρει η τριτοβάθμια εκπαίδευση έχουν αυξηθεί σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες της Ασίας, κατά τη διάρκεια μιας περιόδου στην οποία το εμπόριο έχει επίσης αποτελέσει ένα σταθερά αυξανόμενο μερίδιο του ΑΕγχΠ, είναι σύμφωνο με τις διασυνδέσεις εμπορίου/τεχνολογίας και ανισότητας που περιγράφηκαν προηγουμένως.²⁰⁵

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και ένα πρόσφατο άρθρο του Falk (2008), το οποίο συνοψίζει τις πρόσφατες εξελίξεις και τη τροπή που έχει πάρει τώρα τελευταία η διαμάχη σε σχέση με το εάν η παγκοσμιοποίηση αυξάνει ή όχι την ανισοκατανομή του εισοδήματος. Ο Falk (2008) υποστηρίζει πως μέχρι τώρα, μόνο μια μικρή μειονότητα ατόμων με υψηλό εισόδημα έχει ωφεληθεί από την παγκόσμια οικονομική ολοκλήρωση και πως ακόμη και οι συντηρητικοί οικονομολόγοι έχουν αρχίσει να διατυπώνουν ανησυχίες σχετικά με την κοινωνική ενσωμάτωση και την αποτελεσματική αναδιανομή του εισοδήματος. Όπως υποστηρίζουν πολλοί από τους οικονομολόγους αυτούς, είναι καλύτερο να μοιραστεί πιο δίκαια η «πίτα», για να αποτραπούν οι προστατευτικές τάσεις που θα περιόριζαν τα συνολικά οφέλη της παγκοσμιοποίησης. Ο Falk (2008) παραθέτει χαρακτηριστικά τις απόψεις των Wallerstein (2008) και Roach (2007), οι οποίοι παρότι τοποθετούνται ιδεολογικά σε

²⁰⁴ Asian Development Bank (2007), σελ. 78.

²⁰⁵ Asian Development Bank (2007), σελ. 78.

εντελώς διαφορετικά στρατόπεδα, συμφωνούν σ'ένα πράγμα: μετά από τρεις δεκαετίες εκδηλώσεων ευφορίας για την παγκοσμιοποίηση, η κοινή γνώμη έχει αρχίσει να μεταστρέφεται.

Όπως γράφει χαρακτηριστικά ο διεθνολόγος αναλυτής Immanuel Wallerstein (2008), «η πολιτική ισορροπία μεταστρέφεται» και συμπληρώνει υποστηρίζοντας πως η «νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση θα συζητείται σε περίπου δέκα έτη από τώρα, ως μια κυκλική πορεία-παλινδρόμηση στην ιστορία της καπιταλιστικής παγκόσμιας οικονομίας. Η πραγματική ερώτηση δεν είναι εάν αυτή η φάση έχει τελειώσει, αλλά εάν η παλινδρόμηση, θα είναι σε θέση όπως στο παρελθόν, να αποκαταστήσει μια κατάσταση σχετικής ισορροπίας στο παγκόσμιο σύστημα». Εκεί που ο Wallerstein βλέπει το τέλος της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, ο πρόεδρος της Morgan Stanley στην Ασία, Stephen Roach (2007), βλέπει μια πλήρη μεταστροφή: «Αυτό που υποψιάζομαι είναι ότι μια μερική οπισθοδρόμηση πιθανώς είναι τώρα κοντά, καθώς τα συλλογικά συμφέροντα της παγκοσμιοποίησης υποκύπτουν στα ιδιοτελή συμφέροντα του τοπικισμού. Μια εποχή τοπικισμού θα έχει αναμφισβήτητα μερικά πολύ διαφορετικά χαρακτηριστικά από τις τάσεις του πρόσφατου παρελθόντος. Το προφανέστερο: Οι μισθοί θα μπορούσαν να ανεβούν και τα εταιρικά κέρδη θα μπορούσαν να υποστούν πιέσεις».

Κατά τον Falk (2008), παραμένει να φανεί εάν «ο τοπικισμός» είναι ή όχι ο κατάλληλος όρος για να περιγραφούν οι τρέχουσες τάσεις. Αλλά είναι αναμφισβήτητο ότι όλο και περισσότεροι άνθρωποι αμφισβητούν ότι η παγκοσμιοποίηση έχει υλοποιήσει τις υποσχέσεις της και έχει δώσει τα οφέλη που υπόσχονταν. Σε μια πρόσφατη έρευνα, το 57% των ανθρώπων που ερωτήθηκαν στις χώρες των G-7 είπαν ότι η παγκοσμιοποίηση έχει προχωρήσει πάρα πολύ γρήγορα τα τελευταία χρόνια (Washington Post, 2 Φεβρουαρίου 2008).²⁰⁶ Από εκείνους που ερωτήθηκαν σε 27 άλλες χώρες, το 64% πιστεύει ότι τα οφέλη και τα βάρη της παγκοσμιοποίησης έχουν κατανεμηθεί άδιστα. Μόνο σε μερικές χώρες (σε 10 από 34) θεωρεί η πλειοψηφία των ανθρώπων την παγκοσμιοποίηση ως ένα θετικό παράγοντα για την τοπική οικονομική ανάπτυξη. Στις χώρες αυτές ενδεικτικά περιλαμβάνονταν, ραγδαία αναπτυσσόμενες οικονομίες που ανέκτησαν χαμένο έδαφος, όπως η Κίνα και η Ρωσία, τους δικαιούχους των πολύ υψηλών τιμών του πετρελαίου όπως τα

²⁰⁶ Παρατίθεται στο Falk (2008).

Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα ή ειδικές περιπτώσεις εντός του ΟΟΣΑ όπως ο Καναδάς και η Αυστραλία.

Τα αποτελέσματα μιας δημοσκόπησης είναι πάντα εύκολο να αμφισβητηθούν. Αλλά σε αυτήν την περίπτωση, ταιριάζουν με τις πρόσφατες τάσεις της συζήτησης-διαμάχης μεταξύ των οικονομολόγων και των διεθνών αναπτυξιακών οργανισμών.²⁰⁷ Η συζήτηση αυτή περιστρέφεται γύρω από το σε ποιο βαθμό η ανισότητα -εντός και μεταξύ των εθνών- συνδέεται με την παγκοσμιοποίηση και τη διεθνή οικονομική ολοκλήρωση. Σύμφωνα με τον Falk (2008), στους κόλπους των ορθόδοξων οικονομολόγων είναι διάχυτη η ανησυχία για την αυξανόμενη ανισότητα, η οποία πυροδοτεί ισχυρές αντιδράσεις ενάντια στη παγκόσμια ολοκλήρωση. Πρωτίτερα, συνήθιζαν να συζητούν μόνο για τα οφέλη της παγκοσμιοποίησης.

Δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι οικονομολόγοι Scheve και Slaughter. Ο τελευταίος υπηρέτησε στο Συμβούλιο των οικονομικών συμβούλων του Πρόεδρου των ΗΠΑ George Bush από το 2005 έως το 2007. Σε μία έκθεση τους στο περιοδικό Foreign Affairs πέρυσι,²⁰⁸ και οι δύο συντάκτες απαίτησαν ένα «New Deal» για την παγκοσμιοποίηση, βασισμένο σε νέες, από επάνω προς τα κάτω πολιτικές αναδιανομής, προκειμένου να παρασχεθεί στη μεγάλη πλειοψηφία ένα μερίδιο από τα οφέλη της παγκοσμιοποίησης. Είναι αξιοσημείωτο ότι αυτή η συζήτηση δεν διεξάγεται έχοντας μόνο υπόψη της την παραδοσιακή διαίρεση Βορρά-Νότου, αλλά περισσότερο δίνει έμφαση στις τάσεις που επικρατούν στο εσωτερικό των πλούσιων εθνών.

Οι πρώτοι που παρατήρησαν τα προβλήματα ήταν οι φορείς που χαράζουν την αναπτυξιακή πολιτική.²⁰⁹ Πριν από τρία χρόνια, τρεις εκθέσεις από τα πολυεθνικά αυτά ιδρύματα εστίασαν ταυτόχρονα στην αυξανόμενη κοινωνική ανισότητα τόσο στο εσωτερικό όσο και μεταξύ των εθνών του κόσμου. Ο τίτλος της Έκθεσης της ΠΤ για την Παγκόσμια Ανάπτυξη για το 2006, ήταν «Δικαιοσύνη και Ανάπτυξη». Σε αυτήν, η ΠΤ αναγνώρισε ότι η αναδιανομή του εισοδήματος, όπως και η οικονομική μεγέθυνση, είναι απαραίτητη για να μειωθεί η παγκόσμια φτώχεια.²¹⁰ Ας σημειωθεί ότι στην Έκθεση αυτή η ΠΤ κατέληγε στα εξής συμπεράσματα²¹¹: 1) η διακρατική

²⁰⁷ Falk (2008).

²⁰⁸ Scheve and Slaughter (2007).

²⁰⁹ Falk (2008).

²¹⁰ World Bank (2006).

²¹¹ Βλέπε World Bank (2006), σελ. 45-46 και 62-64. Ας σημειωθεί επίσης ότι όπως φαίνεται στη σελ.63 της Έκθεσης αυτής, στη προ-παγκοσμιοποίησης περίοδο, δηλαδή κατά την περίοδο 1950-1980,

ανισότητα αυξήθηκε απότομα από το 1980 έως το 2000, 2) η διεθνής ανισότητα μειώθηκε κατά την ίδια περίοδο (αν και παρουσίαζε τάση μείωσης ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '60), αλλά αυτό οφείλεται αποκλειστικά και μόνο στην αύξηση του μέσου κατα κεφαλήν εισοδήματος της Κίνας και της Ινδίας, που επηρεάζουν λόγω του μεγάλου πληθυσμού τους τη συνολική τάση. Χωρίς τη Κίνα και την Ινδία, η διεθνής ανισότητα ακολουθεί ακριβώς την ίδια πορεία με τη διακρατική, αυξάνεται δηλαδή από το 1980 και μετά, 3) η εντός των χωρών ανισότητα αυξήθηκε σταθερά κατά τις τελευταίες 3 δεκαετίες στις περισσότερες χώρες και μάλιστα πολύ απότομα, όπως π.χ. το Μπανγκλαντές, η Κίνα, οι ΗΠΑ και η Μ. Βρετανία, 4) τα μέτρα της απόλυτης διεθνούς ανισότητας, όπως ο απόλυτος συντελεστής Gini και οι δείκτες του Kolm, παρουσιάζουν σταθερή και έντονη αύξηση από το 1970 έως το 2000, δηλαδή το απόλυτο εισοδηματικό χάσμα μεταξύ των χωρών διευρύνεται συνεχώς και 5) η ΠΤ θεωρεί πως στο διάστημα 1988-2000 η παγκόσμια ανισότητα έμεινε σταθερή, αν και ή πιο πρόσφατη έρευνα απ'όσες αναφέρει,²¹² υποστηρίζει πως η παγκόσμια ανισότητα αυξήθηκε ελαφρά κατά το ίδιο διάστημα. Όπως και να 'χει το εξεταζόμενο διάστημα (1988-2000) δεν είναι αρκετά μεγάλο για να βγουν ασφαλή συμπεράσματα, ούτε καλύπτει πλήρως την περίοδο της σύγχρονης παγκοσμιοποίησης. Ταυτόχρονα, η έκθεση του ΟΗΕ σχετικά με την παγκόσμια κοινωνική κατάσταση και η Έκθεση Ανθρώπινης Ανάπτυξης του ΑΠΗΕ τόνισαν τη σημασία των ζητημάτων διανομής για την επίτευξη των ΑΣΧ.

Το ΔΝΤ και ο ΟΟΣΑ έχουν επίσης ανακαλύψει πάλι το θέμα της ανισότητας. Στις πρόβλεψεις του για την παγκόσμια οικονομία πέρυσι τον Οκτώβριο,²¹³ το ΔΝΤ μελέτησε τη σχέση μεταξύ παγκοσμιοποίησης και εισοδηματικής ανισότητας. Οι περυσινές προβλέψεις του ΟΟΣΑ για την απασχόληση²¹⁴ κατέληγαν στο συμπέρασμα, ότι η τάση της εξαγωγής δραστηριοτήτων και θέσεων εργασίας (outsourcing) και της μεταφοράς της εταιρικής έδρας σε υπεράκτιους προορισμούς (offshoring) αυξάνει την ευπάθεια των θέσεων εργασίας και των μισθών σε πολλά ανεπτυγμένα έθνη. Στο πλαίσιο της διαίρεσης Βορρά-Νότου, η συζήτηση περιστρεφόταν προηγουμένως γύρω από το θέμα εάν αυξάνεται μόνο η ανισότητα ή εάν αυξάνεται επίσης και η φτώχεια. Τα επίπεδα της φτώχειας μπορούν στην

η διεθνής ανισότητα χωρίς τη Κίνα και την Ινδία είχε μειωθεί και η διακρατική ανισότητα είχε αυξηθεί, αλλά πολύ λιγότερο απ'ότι μετά το 1980.

²¹² Milanovic (2005a).

²¹³ IMF (2007).

²¹⁴ OECD (2007).

πραγματικότητα να μειωθούν παρά την διεύρυνση της ανισότητας, εάν για παράδειγμα αυξάνονται όλα τα εισοδήματα, αλλά τα υψηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια αυξάνονται γρηγορότερα απ'ότι τα χαμηλότερα. Εάν κάτι τέτοιο συνέβαινε, τότε σύμφωνα με τον Falk (2008), η αυξανόμενη ανισότητα θα ήταν συμβατή με τους ΑΣΧ, κάτι εκ πρώτης όψεως παράδοξο, αλλά τελικά καθόλου παράδοξο, εάν αναλογιστούμε όσα αναφέρθηκαν σε προηγούμενες ενότητες για την μονόπλευρη εστίαση στη φτώχεια.

Η πρόσφατη αναθεώρηση των ισοτιμιών αγοραστικής δύναμης-ΙΑΔ από την Παγκόσμια Τράπεζα, θα δώσει ωστόσο, καινούρια ώθηση σ'αυτή τη συζήτηση. Τα δεδομένα δείχνουν ότι η παγκόσμια ανισότητα όπως και η παγκόσμια φτώχεια, είναι πάρα πολύ μεγαλύτερες απ'όσο θεωρούνταν προηγουμένως.²¹⁵ Ο Milanovic (2008) αναφέρει ότι οι επιπτώσεις των νέων δεδομένων στις εκτιμήσεις της παγκόσμιας ανισότητας και της φτώχειας είναι τεράστιες. Τα νέα στοιχεία παρουσιάζουν την παγκόσμια ανισότητα σημαντικά μεγαλύτερη από όσο νόμιζαν ακόμα και οι πιο απαισιόδοξοι συγγραφείς. Μέχρι τον Ιανουάριο του 2008 η παγκόσμια ανισότητα, δηλαδή η διαφορά στα πραγματικά εισοδήματα μεταξύ όλων των ανθρώπων του πλανήτη, υπολογιζόταν περίπου σε 0,65 βαθμούς του συντελεστή Gini, ένα επίπεδο ανισότητας κάπως πιο υψηλό από αυτό της Νότιας Αφρικής. Αλλά οι νέοι αριθμοί παρουσιάζουν την παγκόσμια ανισότητα να είναι 0,7 βαθμοί του συντελεστή Gini, ένα επίπεδο ανισότητας που δεν είχε καταγραφεί ποτέ πιο πριν και σε καμία χώρα.²¹⁶

Σύμφωνα με τον Falk (2008), είναι δύσκολο να αποδειχθεί η ύπαρξη αιτιώδους σχέσης μεταξύ της παγκοσμιοποίησης από τη μία πλευρά, και της ανεργίας και της εισοδηματικής ανισότητας από την άλλη. Πολλές από τις προσεγγίσεις που χρησιμοποιούνται για να κάνουν κάτι τέτοιο είναι αμφισβητούμενες. Για παράδειγμα, το ΔΝΤ (2007) προσπάθησε να εξακριβώσει τι επίδραση είχαν στην εισοδηματική ανισότητα η τεχνολογική πρόοδος, η χρηματοπιστωτική παγκοσμιοποίηση και το διεθνές εμπόριο αγαθών. Το ΔΝΤ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι κατά την περίοδο 1981-2003, η τεχνολογία και η χρηματοπιστωτική παγκοσμιοποίηση (στην οποία περιλαμβάνει και τις ξένες άμεσες επενδύσεις-ΞΑΕ) αυξήσαν την ανισότητα, ενώ το διεθνές εμπόριο βοήθησε να μειωθεί η ανισότητα. Ήταν πάντως η πρώτη φορά που ένας οργανισμός που έχει υποστηρίξει λυσσαλέα την εφαρμογή φιλικών προς την παγκοσμιοποίηση πολιτικών, όπως το ΔΝΤ [κάτι που έχει καταγράψει διεξοδικά ο

²¹⁵ Milanovic (2008).

²¹⁶ Milanovic (2008).

Στίγκλιτζ (2003)], παραδεχόταν ότι η συνολική επίδραση όλων των πλευρών της παγκοσμιοποίησης, (χρηματοπιστωτική συν εμπορική) ήταν αρνητική επί της διανομής του εισοδήματος,²¹⁷ αν και χαρακτηρίζει μικρή την επίδραση αυτή της παγκοσμιοποίησης, αποδίδοντας την ευθύνη για την μέση ετήσια άνοδο κατά 0,45% του συντελεστή Gini για όλες τις χώρες του πλανήτη, κατά την περίοδο 1981-2003, στη τεχνολογική πρόοδο, κάτι όμως που είναι εξαιρετικά προβληματικό, όπως παραδέχεται και το ίδιο το ΔΝΤ,²¹⁸ καθώς είναι εξαιρετικά δύσκολο να διαχωριστεί η επίδραση της τεχνολογίας από εκείνη της χρηματοπιστωτικής παγκοσμιοποίησης, καθώς και οι δύο αυξάνουν τη ζήτηση για ειδικευμένη εργασία. Εξάλλου, ως γνωστό, πολλές φορές οι ΞΑΕ μεταφέρουν και διαχέουν νέα τεχνολογία στο εσωτερικό της χώρας όπου πραγματοποιούνται.

Επίσης, κατά τον Falk (2008), είναι σχεδόν αδύνατο να αξιολογηθούν αυτοί οι παράγοντες χωριστά. Δεν μπορεί δηλαδή να νοηθεί εμπορική παγκοσμιοποίηση χωρίς τεχνολογική πρόοδο, ενώ ισχύει και το αντίστροφο. Η τεχνολογική μεταβολή εκφράζεται με νέες μορφές εμπορίου -όπως η δημιουργία αλυσίδων παγκόσμιας αξίας ή η παροχή υπηρεσιών από παγκόσμια τηλεφωνικά κέντρα. Παρ'όλα αυτά, πολλοί ερευνητές, παρά τις έρευνες που δείχνουν το αντίθετο,²¹⁹ εξακολουθούν να υποστηρίζουν ότι το ελεύθερο εμπόριο, ένας από τους κεντρικούς στυλοβάτες-πυλώνες της παγκοσμιοποίησης, μπορεί να κατηγορηθεί μόνο σε έναν ελάχιστο βαθμό για την ανισότητα και την ανεργία. Για παράδειγμα, ο Lawrence (2008) υποστηρίζει ότι ενώ η αύξηση του εμπορίου με τις αναπτυσσόμενες χώρες προκάλεσε μεγαλύτερη ανισότητα στις ΗΠΑ κατά τη δεκαετία του '80, ο αντίκτυπός της αύξησης αυτής ήταν αμελητέος κατά τη διάρκεια των προηγούμενων δέκα ετών.

Σύμφωνα με τον Lawrence (2008), η αυξανόμενη ανισότητα και η αργή αύξηση (ή ακόμα και πτώση) των μισθών, οφείλονται στην εντυπωσιακή διόγκωση των κερδών και των σχετικών οφελών για το ανώτερο 1% όσων λαμβάνουν εισόδημα στις ΗΠΑ. Οποιαδήποτε πολιτική που εστιάζει μόνο στη ρύθμιση του εμπορίου, θα ήταν

²¹⁷ Βλέπε IMF (2007), σελ. 153-154.

²¹⁸ Βλέπε IMF (2007), σελ. 135.

²¹⁹ Όπως η έρευνα των Goldberg και Pavcnik (2007) που παρουσιάσαμε, και του Milanovic (2005c), ο οποίος καταλήγει στο συμπέρασμα ότι φαίνεται ότι σε σχετικούς όρους, η θέση των φτωχότερων εισοδηματικών τάξεων των φτωχών χωρών -οι οποίες τάξεις, έπρεπε σύμφωνα τόσο με την οικονομική θεωρία, όσο και με τις συνταγές πολιτικής των διεθνών οργανισμών να ευνοούνται από το αυξημένο εμπόριο- επιδεινώθηκε. Η υπόθεση ότι το εμπόριο μπορεί να λειτουργήσει ως μηχανή αύξησης του εισοδήματος των φτωχών, κατά τον Milanovic (2005c) δεν μπορεί να στηριχθεί βάσει μιας υποτιθέμενης ευνοϊκής ή ουδέτερης επίδρασης του εμπορίου στη διανομή του εισοδήματος, αλλά μόνο στη βάση της επίδρασης του εμπορίου επί του μέσου εισοδήματος, η οποία εάν είναι ικανή, ίσως ανυψώσει και τα εισοδήματα των φτωχών παράλληλα με τα εισοδήματα των πλουσίων.

επομένως πολύ περιοριστική και με μικρή πιθανότητα επιτυχίας. Αντίθετα, ο Lawrence κάνει έκκληση για μια αλλαγή του φορολογικού καθεστώτος και τη παροχή κρατικής βοήθειας σε εκείνους που χρειάζεται να προσαρμοστούν στις διαρθρωτικές αλλαγές. Ωστόσο, ο Krugman (2007) εφιστά την προσοχή στην υποτίμηση της σχετικής με το εμπόριο πίεσης, που ασκείται προς την κατεύθυνση της επιδείνωσης των μισθών και των εργασιακών σχέσεων στις ΗΠΑ. Ο Krugman επισημαίνει ότι οι ΗΠΑ συνήθιζαν να εισάγουν πετρέλαιο και άλλες πρώτες ύλες από τον Τρίτο Κόσμο και βιομηχανικά μεταποιημένα αγαθά από άλλες εκβιομηχανισμένες περιοχές όπως ο Καναδάς, η Ευρώπη και η Ιαπωνία. Σήμερα, ωστόσο, οι ΗΠΑ εισάγουν περισσότερα βιομηχανικά μεταποιημένα αγαθά από τα φτωχά έθνη απ'ότι απ'τα πλούσια.

Ο ίδιος ο Krugman συνήθιζε να εφιστά την προσοχή στους υπερβολικούς φόβους για την παγκοσμιοποίηση.²²⁰ Στις αρχές της δεκαετίας του '90, επεσήμαινε ότι οι εισαγωγές των τελικών προϊόντων από τον Τρίτο Κόσμο αποτελούσαν ένα σχετικά μέτριο μερίδιο του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (ΑΕγχΠ) των ΗΠΑ. Σήμερα, υποστηρίζει ότι η πίεση που ασκείται στις θέσεις εργασίας και τους μισθούς, πιθανότατα δεν είναι τόσο μέτρια όσο ήταν. Ο Krugman υπολογίζει ότι το ποσό των βιομηχανικά μεταποιημένων αγαθών που εισάγονται από τον Τρίτο Κόσμο έχει αυξηθεί εντυπωσιακά από μόνο 2,5% του ΑΕγχΠ των ΗΠΑ το 1990, σε 6% το 2006. Τη μεγαλύτερη ενίσχυση στις εξαγωγές τους, την κατέγραψαν χώρες με πολύ χαμηλούς μισθούς. Όπως εξηγεί ο Krugman, στη Νότια Κορέα, στη Ταϊβάν, στο Χονγκ Κονγκ και στη Σιγκαπούρη, οι οποίες αποτελούν τις πρώτες «πρόσφατα-εκβιομηχανισμένες χώρες», οι μισθοί το 1990 ανέρχονταν σε περίπου 25% του επιπέδου των ΗΠΑ. Από τότε όμως, οι εισαγωγές των ΗΠΑ πηγάζουν όλο και περισσότερο από το Μεξικό, όπου οι μισθοί βρίσκονται περίπου στο 11% του επιπέδου των ΗΠΑ, και την Κίνα, όπου αποτελούν μόνο το 3 ή 4 % του αμερικάνικου επιπέδου. Σύμφωνα με τον Krugman, μόνο μια μειονότητα αμερικανών εργαζομένων με ανώτερη μόρφωση έχει ωφεληθεί από το αυξανόμενο εμπόριο με τις οικονομίες του Τρίτου Κόσμου, οι οποίοι είναι πάρα πολύ λιγότεροι από όσους ζημιώθηκαν.

Η μεγάλη πλειοψηφία δεν ωφελείται

Αυτό το τελευταίο ζήτημα είναι κρίσιμο, καθώς σύμφωνα με τον Falk (2008), όχι απλά έχουμε μικρές μειονότητες οι οποίες δεν έχουν κανένα μερίδιο από τα οφέλη

²²⁰ Falk (2008).

της παγκοσμιοποίησης, αλλά αντίθετα, η μεγάλη πλειοψηφία των ανθρώπων δεν ωφελείται από την παγκοσμιοποίηση. Κατά τον Falk (2008), κανένας σοβαρός παρατηρητής δεν θα υποστηρίξει ότι η παγκοσμιοποίηση, το εμπόριο και οι διεθνείς επενδύσεις δεν είναι καλές για αυτές καθ'εαυτές τις εθνικές οικονομίες. Ωστόσο, ακόμη και στο συντηρητικό στρατόπεδο, συσσωρεύονται φόβοι ότι μόνο μια μικροσκοπική ομάδα στην κορυφή της κοινωνίας δρέπει τα οφέλη. Συμπτωματικά, αυτό ισχύει εξίσου για τις προηγμένες χώρες και για πολλές αναπτυσσόμενες χώρες, αν και οι λεπτομέρειες φυσικά διαφέρουν. Σε κάθε περίπτωση, το θέμα των κατάλληλων αντισταθμιστικών στρατηγικών και διορθωτικών παρεμβάσεων γίνεται επείγον. Η παροχή βοήθειας προσαρμογής για εκείνους που επηρεάζονται δυσμενώς από την παγκοσμιοποίηση θεωρείται μάλλον συμβατική διορθωτική παρέμβαση στον πλούσιο κόσμο. Η εστίαση μπορεί να γίνει στη μεταρρύθμιση του εργατικού δικαίου, στη βελτίωση των συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας ή στη λήψη νέων μέτρων για την επανακατάρτιση και την εκπαίδευση. Τέτοια προγράμματα συνήθως προβάλλονται ως «βοηθώντας τους ανθρώπους να προσαρμοστούν στην παγκοσμιοποίηση», αν και τα μέτρα που συνήθως χρησιμοποιούνται έχουν μόνο έναν χαρακτήρα παρακολούθησης-επιτήρησης, χωρίς να αντιμετωπίζονται οι ρίζες της ανεργίας και της φτώχειας.²²¹

Γι'αυτόν ακριβώς τον λόγο, οι Scheve και Slaughter (2007) ζητούν να γίνει δραστική αναδιανομή προς όφελος των κατώτερων εισοδηματικών τάξεων. Στο προαναφερθέν άρθρο τους, προτείνουν να καταργηθεί όλος ο φόρος εισοδήματος για τους εργαζομένους που κερδίζουν λιγότερο από το μέσο εθνικό εισόδημα, και να αυξηθεί δραστικά το φορολογικό ποσοστό για τους υψηλά αμειβόμενους. Ο Summers, πρώην διευθυντής οικονομολόγος της ΠΤ και πρώην γραμματέας του Υπουργείου Οικονομικών των ΗΠΑ, υποστήριξε το κάλεσμα των Scheve και Slaughter, με τη δήλωση του στους Financial Times ότι για να αποτραπούν οι προστατευτικές τάσεις, που θα περιόριζαν τα συνολικά οφέλη της παγκοσμιοποίησης, θα ήταν καλύτερα να μοιραστεί η «πίτα» πιά δίκαια.²²²

²²¹ Falk (2008).

²²² Falk (2008).

3.3 Επίδραση της Παγκοσμιοποίησης στην Εντός της Χώρας Ανισότητα (within-country inequality)

Ο Glyn (2006) υποστηρίζει πως η απελευθέρωση των αγορών τείνει να προκαλεί μεγαλύτερη ανισότητα. Στο ένα άκρο της κατανομής του εισοδήματος, αίρονται οι περιορισμοί που αφορούσαν τους υψηλούς μισθούς και τις αμοιβές των ανώτερων διοικητικών υπαλλήλων (μάνατζερ) και τα μερίσματα των μετοχών αυξάνονται υπό την επίδραση των χρηματιστικών αγορών, ενώ στο άλλο άκρο της κατανομής, οι μισθοί μπορεί να υποχρεωθούν να γίνουν πιο ευέλικτοι στο όνομα της δημιουργίας περισσότερων θέσεων εργασίας²²³. Επίσης, ο Glyn (2006) αναφέρει πως μια ανασκόπηση των διεθνών μελετών επί της διανομής του εισοδήματος υποδεικνύει πως στην πλειοψηφία των χωρών του ΟΟΣΑ από το 1979 και μετά έλαβαν χώρα σημαντικές αυξήσεις της ανισότητας²²⁴. Η Ισπανία αποτελεί μια εξαίρεση με μια ισχυρή μείωση της ανισότητας από τα μέσα της δεκαετίας του '80, ενώ σε μια σειρά χωρών, συμπεριλαμβανομένης της Δανίας και της Γαλλίας, οι μεταβολές ήταν μάλλον μικρές. Η δεκαετία 1985-1995 φαίνεται να έχει παράξει το ισχυρότερο κύμα αύξησης της ανισότητας, με κάποια ελάττωση στα τέλη της δεκαετίας του '90. Η αύξηση στη Μεγάλη Βρετανία ήταν ισχυρότερη τη δεκαετία του '80 κατά τη περίοδο διακυβέρνησης της Θάτσερ. Η Νέα Ζηλανδία, πασίγνωστη επίσης για το βαθμό απορύθμισης της οικονομίας της, βίωσε μία εξίσου μεγάλη αύξηση στην ανισότητα της με εκείνη της Μεγάλης Βρετανίας²²⁵. Η Σουηδία, με μια πολύ εξισωτική (κοντά στην ισότητα) αφετηρία, βίωσε επίσης μία ουσιαστική αύξηση στην ανισότητα της στις δεκαετίες του 1980 και 1990. Οι ΗΠΑ διατήρησαν τη θέση τους ως η χώρα με την μεγαλύτερη ανισότητα, με την ανισότητα να αυξάνεται και στις δύο δεκαετίες (βλ. τον Πίνακα 1).

²²³ Glyn (2006), σελ. 167-168.

²²⁴ Όπως αναφέρει ο Glyn (2006), οι διάφορες μελέτες κάθε άλλο παρά συμφωνούν μεταξύ τους, βλέπε Atkinson (2003) και Smeeding (2002) και (2004). Τα δεδομένα για τα έτη αναφοράς για διάφορες χώρες παρουσιάζονται στους Forster και Mira d'Ercole (2005) και στην ιστοσελίδα Ερευνών Εισοδήματος του Λουξεμβούργου και τα δεδομένα αυτά χρησιμοποιούνται στον Πίνακα 1.

²²⁵ Οι Forster και Mira d'Ercole (2005) αναφέρουν επίσης, μια εκπληκτική αύξηση στην Ιαπωνία του λόγου του εισοδήματος του εισοδηματικά ανώτερου 10% προς το εισόδημα του κατώτερου 10%, από 3,9 σε 4,9 για το διάστημα 1985-1994. Παρατίθεται στο Glyn (2006).

Πίνακας 1: Εισοδηματική Ανισότητα στις χώρες του ΟΟΣΑ, 1980-2000		
Αναλογία του εισοδήματος μετά φόρων του ανώτερου 10% της διανομής προς το εισόδημα του κατώτερου 10% της διανομής	1980	2000
Γαλλία	3,5	3,4
Γερμανία	3,1	3,3
Δανία	2,8	2,7
Σουηδία	2,4	3,0
Μεγάλη Βρετανία	3,5	4,6
ΗΠΑ	4,7	5,4
Μέσος Όρος ΟΟΣΑ	3,4	3,7
Τυπική Απόκλιση ΟΟΣΑ	0,8	0,8
Βόρεια Ευρώπη	2,9	3,1
Φιλελεύθερες Οικονομίες	3,9	4,5

Πηγή: Έρευνα Εισοδήματος Λουξεμβούργου. Παρατίθεται στο Glyn (2006), σελ. 169.

Ο Πίνακας 1 δείχνει επίσης, ότι υπάρχουν ακόμα πολύ μεγάλες διαφορές μεταξύ των χωρών. Η αναλογία του ανώτερου 10% των εισοδημάτων προς το κατώτερο 10% της διανομής είναι σχεδόν δύο φορές υψηλότερη στις ΗΠΑ σε σχέση με τις πιο κοντά στην ισότητα Σκανδιναβικές χώρες. Η ίδια αναλογία είναι επίσης δύο φορές υψηλότερη στο Μεξικό απ'ότι στις ΗΠΑ. Έτσι, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η διαφορά στην εισοδηματική ανισότητα μεταξύ των ΗΠΑ και της Σκανδιναβίας είναι γενικά συγκρίσιμη με τη διαφορά μεταξύ του Μεξικού και των ΗΠΑ. Δεδομένου ότι οι περισσότεροι άνθρωποι θα θεωρούσαν το Μεξικό ως μια χώρα με πολύ μεγαλύτερη ανισότητα από τις ΗΠΑ, το γεγονός ότι η διαφορά αυτή είναι συγκρίσιμη με τη διαφορά μεταξύ των ΗΠΑ και της Σκανδιναβίας, υπογραμμίζει ότι ακόμη και μεταξύ των πλούσιων χωρών οι διαφορές στην ανισότητα είναι όντως πολύ μεγάλες²²⁶.

Σύμφωνα με την αντίληψη του «αγώνα δρόμου προς τα κάτω», οι χώρες εκείνες που βρίσκονται στην κορυφή της διανεμητικής δικαιοσύνης τείνουν να μειώνουν γρηγορότερα την σχετική ισότητα που έχουν επιτύχει, καθώς έχουν περισσότερο

²²⁶ Η πηγή για τις συγκρίσεις αυτές είναι ο Smeeding (2002). Εάν η απόλυτη διαφορά στην αναλογία εισοδήματος του ανώτερου προς το κατώτερο 10% θεωρηθεί ως καλύτερος δείκτης, τότε η διαφορά μεταξύ των ΗΠΑ και των Σκανδιναβικών χωρών (μια διαφορά περίπου 2,5 στην αναλογία αυτή) είναι παρόμοια με τη διαφορά μεταξύ ΗΠΑ και Ρωσίας. Παρατίθεται στο Glyn (2006).

δρόμο να διανύσουν προς τα κάτω. Ωστόσο, κατά τον Glyn (2006), η αύξηση της ανισότητας είναι αξιοσημείωτα μεγαλύτερη στις φιλελεύθερες οικονομίες που αντιτίθενται στη διανεμητική ισότητα (ή δικαιοσύνη) απ'ό,τι στη Βόρεια Ευρώπη. Κατά συνέπεια, παρόλο που οι πιο αναδιανεμητικές χώρες ήταν πάντα ανίκανες να διατηρήσουν τα μάλλον χαμηλά επίπεδα εισοδηματικής ανισότητας που πέτυχαν κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1970, η επακόλουθη άνοδος υπήρξε σε γενικές γραμμές αρκετά μέτρια και οι διαφορές μεταξύ των χωρών είναι το ίδιο μεγάλες όπως πριν.²²⁷

Ως αιτίες για την παρατηρούμενη αύξηση της εντός των χωρών εισοδηματικής ανισότητας, ο Glyn (2006) αναφέρει:

- 1) Την αύξηση της μισθολογικής ανισότητας, ιδιαίτερα στο ανώτερο μισό της μισθολογικής διανομής.
- 2) Το ποσοστό των εργαζομένων με χαμηλό μισθό, το οποίο θεωρεί ότι επηρεάζει σημαντικά την ανισότητα, καθώς επιδρά στο κατώτατο τμήμα της διανομής. Στα μέσα της δεκαετίας του '90, το 20-25% των εργαζομένων στη Μεγάλη Βρετανία, στον Καναδά και στις ΗΠΑ κέρδιζαν λιγότερο από το 65% του διάμεσου μισθού, ενώ στις Σκανδιναβικές χώρες και στο Βέλγιο, το ποσοστό ήταν 5-8%. Οι διαφορές αυτές κατά τον Glyn (2006), σχετίζονται συστηματικά με τους θεσμούς των αγορών εργασίας. Υπάρχει ένας ισχυρός συσχετισμός μεταξύ της μισθολογικής ανισότητας και της μείωσης των συλλογικών μισθολογικών διαπραγματεύσεων.²²⁸
- 3) Την έλλειψη εργασίας η οποία ήταν προφανώς, μία ακόμα αιτία φτώχειας. Υπάρχει μια μάλλον στενή σχέση μεταξύ του ποσοστού του εργασιακά ενεργού πληθυσμού που δεν έχει εργασία και του ποσοστού των φτωχών σε όρους εισοδήματος αγοράς. Τα σχετικά γενναιόδωρα επιδόματα ανεργίας αντισταθμίζουν την επίδραση αυτή.²²⁹
- 4) Ένας άλλος παράγοντας που κατά τον Glyn (2006), συνέβαλλε στην αυξανόμενη ανισότητα ήταν η άνοδος της σημασίας του εισοδήματος ιδιοκτησίας υπό τη μορφή μερισμάτων και τόκων. Η άνοδος των επιτοκίων στις αρχές της δεκαετίας του '80, η έντονη άνοδος των μερισμάτων τη δεκαετία του '90 καθώς οι επιχειρήσεις βρίσκονταν υπό αυξανόμενη πίεση να διανείμουν μεγαλύτερο μέρος από τα εισοδήματά τους στους μετόχους και τέλος, η αυξημένη κερδοφορία σε μία σειρά από χώρες, συνδυάστηκαν ώστε να καταστήσουν αρκετά ανοδικά τα εισοδήματα ιδιοκτησίας στις περισσότερες χώρες, με την Ιαπωνία να αποτελεί μια αξιοσημείωτη

²²⁷ Glyn (2006), σελ. 169.

²²⁸ Smeeding (2004), Σχήμα 10 και OECD (2004a), Πίνακας 3.7.

²²⁹ Glyn (2006), σελ.170.

εξαίρεση. Το ποσοστό του εισοδήματος ιδιοκτησίας (μερίσματα, τόκοι και ενοίκια) στο εισόδημα εργασίας (μισθοί και εισόδημα αυτοαπασχόλησης) αυξήθηκε από περίπου 15% στις ΗΠΑ το 1979, σε 18% το 2002 και από 7% σε 12% στη Γαλλία. Οι Σκανδιναβικές χώρες έχουν χαμηλά ποσοστά εισοδημάτων ιδιοκτησίας (περίπου 8% στη Νορβηγία και στη Φινλανδία). Η πραγματική άνοδος σύμφωνα με τον Glyn (2006), ήταν σίγουρα μεγαλύτερη απ'ότι υποδεικνύεται από αυτές τις στατιστικές, επειδή ο πληθωρισμός ήταν πολύ υψηλότερος το 1979. Συνεπώς, ένα μεγάλο μέρος του χρηματικού τόκου που περιλαμβάνεται στους αριθμούς αυτούς δεν ήταν πραγματικός τόκος το 1979, από την άποψη μιας πραγματικής απόδοσης πάνω από τον πληθωρισμό. Μέχρι το 2002 ο πληθωρισμός ήταν πολύ χαμηλός και οι περισσότερες αποπληρωμές τόκων αντιπροσώπευαν μια πραγματική απόδοση.²³⁰

Ακόμα και αν τα εισοδήματα ιδιοκτησίας είναι ευρύτερα διαδεδομένα στον πληθυσμό των πλούσιων χωρών απ'ότι πριν από κάποια χρόνια, κατέχονται ακόμα σε δυσανάλογο βαθμό από τις ανώτερες εισοδηματικές τάξεις. Κατά τον Glyn (2006), στις πλούσιες χώρες του ΟΟΣΑ το εισοδηματικά ανώτερο ένα πέμπτο του πληθυσμού έλαβε κατά μέσον όρο, το 53% του εισοδήματος ιδιοκτησίας έναντι του 40% των μισθολογικών αποδοχών. Κατά συνέπεια, η αύξηση στο μερίδιο των εισοδημάτων ιδιοκτησίας συνέβαλε στην αυξανόμενη εισοδηματική ανισότητα.²³¹

3.3.1 Νεότερες εξελίξεις

Αρχικά, θα παρουσιάσουμε τα κύρια συμπεράσματα μιας πολύ πρόσφατης έκθεσης του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας- ΔΟΕ²³², ως προς την εξέλιξη της εισοδηματικής ανισότητας παγκοσμίως:

1) Η τρέχουσα παγκόσμια οικονομική επιβράδυνση επηρεάζει δυσανάλογα τις ομάδες χαμηλού εισοδήματος. Αυτή η εξέλιξη έρχεται έπειτα από μια μακροχρόνια φάση επέκτασης-μεγέθυνσης, όπου η εισοδηματική ανισότητα βρισκόταν ήδη σε άνοδο στην πλειοψηφία των χωρών.

2) Μεταξύ του 1990 και του 2005, περίπου τα δύο τρίτα των χωρών βίωσαν μια αύξηση στην εισοδηματική ανισότητα τους (όπως αυτή μετριέται από τη μεταβολή του συντελεστή Gini). Με άλλα λόγια, τα εισοδήματα των πλουσιότερων

²³⁰ Glyn (2006), σελ.170.

²³¹ Forster και Mira d'Ercole (2005), Πίνακας Παραρτήματος Α.4.

²³² ILO (2008), World of Work Report 2008, εκδόθηκε στις 16 Οκτωβρίου του 2008.

νοικοκυριών έχουν αυξηθεί σε σχέση με εκείνα των φτωχότερων νοικοκυριών. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου, το εισοδηματικό χάσμα μεταξύ του ανώτερου 10% και του κατώτερου 10% των μισθωτών αυξήθηκε στο 70% των χωρών για τις οποίες υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία.

3) Το χάσμα στην εισοδηματική ανισότητα διευρύνεται επίσης -με έναν αυξανόμενο ρυθμό- μεταξύ των ανώτερων διεθντικών υπαλλήλων των εταιρειών και του μέσου υπαλλήλου. Για παράδειγμα, το 2007 στις ΗΠΑ, οι διευθύνοντες σύμβουλοι (chief executive officers-CEOs) των 15 μεγαλύτερων επιχειρήσεων κέρδισαν 500 φορές μεγαλύτερο εισόδημα απ'ότι ο μέσος εργαζόμενος, ενώ το 2003 κέρδισαν 360 φορές παραπάνω εισόδημα. Ακόμη και στο Χονγκ Κονγκ και στη Νότια Αφρική όπου οι ανώτεροι διοικητικοί υπάλληλοι πληρώνονται πολύ λιγότερο απ'ότι οι ομόλογοι τους στις ΗΠΑ, η αμοιβή των CEO είναι παρ'όλα αυτά 160 και 104 φορές αντίστοιχα μεγαλύτερη, από την αμοιβή του μέσου εργαζομένου.

4) Οι προοπτικές για το μέλλον τείνουν σε μια συνέχιση της αύξησης της εισοδηματικής ανισότητας κατά τη διάρκεια της παρούσας οικονομικής επιβράδυνσης και των πρόσφατων εξελίξεων, όπως της χρηματοπιστωτικής κρίσης και της απότομης ανόδου των τιμών των τροφίμων. Όπως η έκθεση του ΔΟΕ παρουσιάζει, η άνοδος των τιμών των τροφίμων έχει ήδη επηρεάσει δυσανάλογα τις φτωχότερες οικογένειες.

5) Η υψηλότερη ανισότητα μπορεί επίσης να βαθύνει τη μακροοικονομική αστάθεια, υπό την έννοια ότι οι χαμηλού εισοδήματος οικογένειες μπορεί να προσαρμοστούν πιο αργά στους οικονομικούς κραδασμούς. Επιπλέον, υπάρχουν περιπτώσεις όπου οι πλουσιότερες ομάδες μπορούν να εξασφαλίσουν οικονομικά αναποτελεσματικά πλεονεκτήματα, όπως οι στρεβλοί φόροι ή μια κατανομή των δημόσιων κεφαλαίων που είναι αντίθετη με το γενικό οικονομικό συμφέρον μιας χώρας.

Παρακάτω, παρουσιάζουμε τα κύρια συμπεράσματα της έκθεσης του ΔΟΕ για τον ρόλο της χρηματοπιστωτικής παγκοσμιοποίησης²³³:

1) Η χρηματοπιστωτική παγκοσμιοποίηση έχει επιταχυνθεί από τις αρχές της δεκαετίας του '90, με τις προηγμένες χώρες να έχουν επενδύσεις σε χρηματιστηριακά περιουσιακά στοιχεία στις διεθνείς αγορές, το ύψος των οποίων ανέρχεται αρκετές φορές πάνω από το ΑΕγχΠ τους. Ωστόσο, παρά τις σημαντικές αυτές ροές κεφαλαίου σε όλο τον πλανήτη, η χρηματοπιστωτική παγκοσμιοποίηση έχει αποτύχει να

²³³ ILO (2008), σελ. 39.

βελτιώσει τη παγκόσμια παραγωγικότητα ή την παγκόσμια αύξηση της απασχόλησης, κάτι που βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση με τα οφέλη που παρουσιάζει η εγχώρια χρηματοπιστωτική ανάπτυξη.

2) Εν μέρει λόγω της έλλειψης κατάλληλης ρύθμισης ή ενός επαρκούς εποπτικού πλαισίου, η συχνότητα των χρηματιστηριακών κρίσεων έχει αυξηθεί τόσο στις αναπτυγμένες όσο και στις αναπτυσσόμενες οικονομίες, ως συνέπεια της χρηματοπιστωτικής παγκοσμιοποίησης. Σε παγκόσμιο επίπεδο, στη διάρκεια της δεκαετίας του '90 οι συστημικές τραπεζικές κρίσεις είχαν 10 φορές μεγαλύτερη πιθανότητα να συμβούν απ'ότι κατά τα τέλη της δεκαετίας του '70, η οποία κάθε άλλο παρά ήταν μία περίοδος ήρεμης οικονομικής δραστηριότητας. Αυτή η αυξανόμενη αστάθεια έχει προκαλέσει ραγδαία επιδείνωση της ανισότητας, καθώς οι χαμηλού εισοδήματος οικογένειες έχουν επηρεαστεί ιδιαίτερα από τους επαναλαμβανόμενους κύκλους ραγδαίας ανάπτυξης-χρεωκοπίας. Υπάρχουν επίσης στοιχεία ότι η χρηματοπιστωτική παγκοσμιοποίηση συνδέεται με υψηλότερη ανεργία.

3) Η χρηματοπιστωτική παγκοσμιοποίηση έχει οδηγήσει επίσης σε μια συμπίεση του μεριδίου των μισθών στο ΑΕγχΠ, ενισχύοντας την καθοδική τάση που καταγράφεται στις περισσότερες χώρες. Αυτή η επίδραση είναι επιπρόσθετη οποιασδήποτε τάσης μείωσης του μεριδίου των μισθών που μπορεί να έχει προκύψει από τομεακές μετατοπίσεις, από αυξανόμενες ελαστικότητες ζήτησης εργασίας, από την απελευθέρωση των εμπορικών συναλλαγών ή από τις αλλαγές στις ρυθμίσεις και τους θεσμούς της αγοράς εργασίας. Υπάρχουν δηλαδή εμπειρικά στοιχεία ότι η χρηματοπιστωτική παγκοσμιοποίηση έχει οδηγήσει σε μια αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας, που οφείλεται τόσο σε μια τάση αύξησης των χρηματιστηριακών περιουσιακών στοιχείων (ως προς το ΑΕγχΠ), όσο και σε μια αυξανόμενη συχνότητα εμφάνισης των κρίσεων.

3.4 Παγκοσμιοποίηση και Λειτουργική Διανομή του Εισοδήματος

Πολύ χρήσιμα στοιχεία για την εξέλιξη της λειτουργικής διανομής του εισοδήματος κατά τα χρόνια της παγκοσμιοποίησης μας παρέχει ο Glyn (2006), σύμφωνα με τον οποίο, παρότι το μερίδιο της εργασίας έχει θεωρηθεί ευρέως από τους οικονομολόγους ως μία από τις μεγάλες σταθερές της οικονομικής ανάπτυξης, αυτό είναι μάλλον κάτι παραπλανητικό, γιατί το μερίδιο της εργασίας έχει λειτουργήσει πάντα ως δείκτης της κυμαινόμενης θέσης της εργασίας στη διανεμητική πάλη με

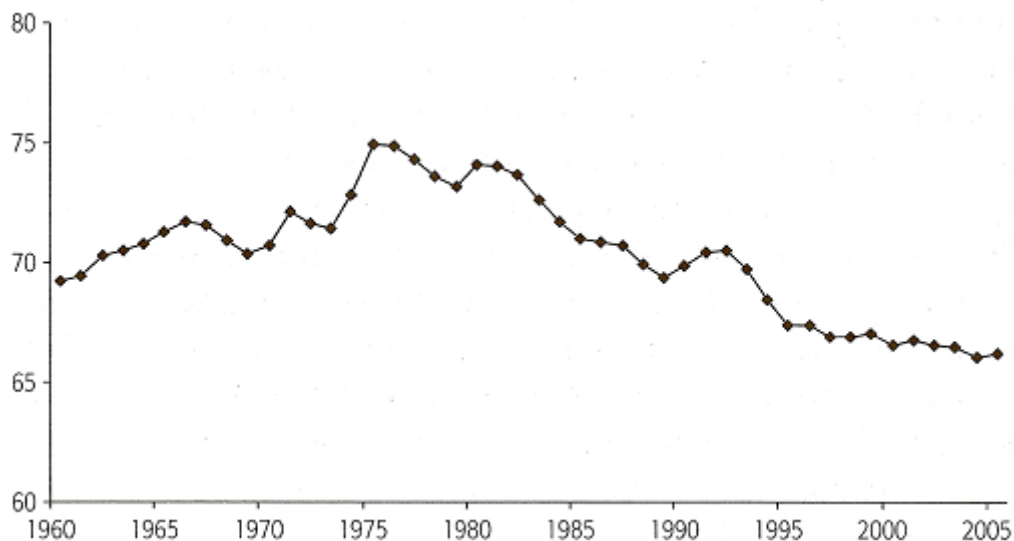
τους εργοδότες. Στον αιώνα που μεσολάβησε από τη δημοσίευση του Κεφαλαίου του Μαρξ μέχρι τη δεκαετία του 1970, το μερίδιο της εργασίας στη Μεγάλη Βρετανία παρουσίασε μία έντονη ανοδική τάση²³⁴. Αναπόφευκτα, υπάρχουν πολλά αμφισβητούμενα-επίμαχα ζητήματα στο πώς το μερίδιο της εργασίας πρέπει να μετριέται, αλλά το Σχήμα 2 παρέχει ένα γενικό-χονδρικό μέτρο υπολογισμένο ως ένας μέσος όρος για 16 χώρες του ΟΟΣΑ κατά τη διάρκεια των προηγούμενων 45 ετών.

Το Σχήμα 2 δείχνει με έναν μάλλον δραματικό τρόπο πώς η αντιστροφή της μοίρας της εργασίας έχει απεικονιστεί σε μια συνεχή μείωση στο μερίδιο της στο ΑΕγχΠ. Μια πτώση από περίπου 75% στο 66% μπορεί να μην ηχεί δραματική, αλλά αντιπροσωπεύει μια αύξηση περισσότερο από ένα τρίτο στο μερίδιο των εισοδημάτων που συσσωρεύονται από το κεφάλαιο (κέρδη και ενοίκια). Πίσω από αυτή τη πτώση δεν βρίσκεται μόνο η οργανωτική και πολιτική αποδυνάμωση της εργασίας και η απειλή που αντιπροσωπεύεται από τα υψηλά επίπεδα ανεργίας, αλλά και η αργή ανάπτυξη των επενδύσεων στις χώρες του Βορρά καθώς και η απειλή της μετεγκατάστασης των επιχειρήσεων σε οικονομίες με χαμηλούς μισθούς²³⁵.

Παρατηρούμε στο Διάγραμμα 6, ότι κατά τα χρόνια που εντάθηκαν οι οικονομικές διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης, δηλαδή από το 1975 και μετά, έχουμε μια συνεχή μείωση του μεριδίου της εργασίας ως ποσοστό του ΑΕγχΠ, ενώ κατά τα προηγούμενα έτη (1960-1975) παρατηρούνταν αύξηση του μεριδίου αυτού.

²³⁴ Matthews κ.ά. 1982. Παρατίθεται στο Glyn (2006).

²³⁵ Βλέπε Glyn (2006), σελ. 190-191.

Διάγραμμα 6: Μέσος όρος του μεριδίου της Εργασίας για 16 χώρες του ΟΟΣΑ κατά τα έτη 1960-2005 (αμοιβή εργαζόμενων προσαρμοσμένη για την αυτοαπασχόληση ως % του ΑΕγχΠ)²³⁶.

Πηγή: Υπολογίστηκε από Βάση Δεδομένων των Οικονομικών Προβλέψεων του ΟΟΣΑ, Glyn (2006).

3.5 Παγκοσμιοποίηση και Διανομή του Πλούτου

Στις 5/12/2006 πρωτοδημοσιεύθηκε μια πρωτοπόρα μελέτη από το Παγκόσμιο Ίδρυμα για την Έρευνα των Οικονομικών της Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου των Ηνωμένων Εθνών (UNU-WIDER) το οποίο εδρεύει στο Ελσίνκι και η οποία είχε ως θέμα της την παγκόσμια διανομή του πλούτου που κατέχουν τα νοικοκυριά.²³⁷ Σύμφωνα με την ανακοίνωση των UNU-WIDER, η μελέτη αυτή ήταν η πρώτη του είδους της που κάλυψε όλες τις χώρες του κόσμου και όλα τα σημαντικά συστατικά στοιχεία του πλούτου που κατέχεται από τα νοικοκυριά, συμπεριλαμβανομένων των χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων και των χρεών, της έγχειας

²³⁶ Υπολογίστηκε ως αμοιβή των εργαζομένων (μισθοί, ημερομίσθια και εισφορές των εργοδοτών για συντάξεις και κοινωνική ασφάλιση) ως ποσοστό του ΑΕγχΠ σε βασικές τιμές (κάτι που αποκλείει όλους τους έμμεσους φόρους και τις προσεγγίσεις του ΑεγχΠ ως κόστη συντελεστών παραγωγής). Στο μερίδιο της Εργασίας περιλαμβάνεται ένας μέσος μισθός που αποδίδεται στους αυτοαπασχολούμενους, για να αντιπροσωπευθεί το συστατικό της εργασίας τους στα εισοδήματά τους. Περιλαμβάνονται επίσης οι δημόσιοι υπάλληλοι. Το διάγραμμα δείχνει το μέσο νούμερο για 16 χώρες του ΟΟΣΑ (Η Νορβηγία αποκλείστηκε επειδή τα πετρελαϊκά έσοδα προκάλεσαν μια τεράστια μείωση στο μερίδιο της εργασίας και συνεπώς αποτελεί ειδική περίπτωση). Βλέπε Glyn (2006), σελ. 200-201.

²³⁷ Βλέπε την ανακοίνωση των UNU-WIDER στην ιστοσελίδα www.wider.unu.edu. Όπως επισημαίνουν οι συντάκτες της μελέτης Davies, Shorrocks, Sandstrom και Wolff, ο όρος «πλούτος» χρησιμοποιήθηκε με την καθιερωμένη από παλιά έννοια της καθαρής αξίας: η αξία των υλικών και χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων μείον τα χρέη. Από αυτή την άποψη, ο πλούτος αντιπροσωπεύει την ιδιοκτησία κεφαλαίου. Σύμφωνα με τους συντάκτες, αν και το κεφάλαιο είναι μόνο ένα μέρος των ατομικών πόρων, θεωρείται ευρέως ότι ασκεί δυσανάλογη επίδραση στην οικογενειακή ευημερία και στην οικονομική επιτυχία και γενικότερα, στην οικονομική ανάπτυξη και στην μεγέθυνση. Βλέπε UNU-WIDER (2006).

ιδιοκτησίας, των κτιρίων και της υπόλοιπης υλικής περιουσίας και χαρακτηρίζεται ως η πιο πλήρης μελέτη του ατομικού πλούτου που διεξήχθη ποτέ. Σύμφωνα με την πιο πρόσφατη έκδοση της μελέτης αυτής,²³⁸ το 2000 το πλουσιότερο 2% των ενηλίκων ατόμων παγκοσμίως κατείχε περισσότερο από το 50% του παγκόσμιου πλούτου, ενώ κατά το ίδιο έτος, μόνο το πλουσιότερο 1% κατείχε το 40% των παγκόσμιων περιουσιακών στοιχείων. Επίσης, το πλουσιότερο 5% και 10% των ενηλίκων κατείχαν αντίστοιχα, το 71% και το 85% του παγκόσμιου πλούτου. Αντίθετα, το φτωχότερο 50% του παγκόσμιου ενήλικου πληθυσμού κατείχε μόλις το 1% του παγκόσμιου πλούτου. Όσοι ανήκουν στο πλουσιότερο 10% είναι κατά μέσο όρο σχεδόν 400 φορές πλουσιότεροι από το φτωχότερο 50%, ενώ οι ανήκοντες στο πλουσιότερο 1% είναι σχεδόν 2.000 φορές πλουσιότεροι.

Σύμφωνα με τους Davies κ.ά. (2008) είναι εμφανές ότι η παγκόσμια διανομή του πλούτου είναι ιδιαίτερα άνιση, περισσότερο άνιση απ'ότι είναι η παγκόσμια διανομή του εισοδήματος ή η διανομή του πλούτου στο εσωτερικό σχεδόν όλων των χωρών. Ενώ το μερίδιο του πλουσιότερου 10% των κατόχων πλούτου εντός μιας χώρας είναι συνήθως περίπου 50% και η διάμεση τιμή του συντελεστή Gini γύρω στο 0,7,²³⁹ αν χρησιμοποιήσουμε τις επίσημες συναλλαγματικές ισοτιμίες, τότε οι αριθμοί για το έτος 2000 υποδεικνύουν ότι σε παγκόσμιο επίπεδο, το μερίδιο του πλουσιότερου 10% ήταν 85% και ο συντελεστής Gini ήταν ίσος με 0,892.²⁴⁰ Για λόγους σύγκρισης, ο Milanovic (2005) υπολογίζει ότι ο συντελεστής Gini για το παγκόσμιο εισόδημα ήταν 0,795 το 1998.²⁴¹ Κατά τον Davies κ.ά. (2008), ενώ η συγκέντρωση του πλούτου (και του εισοδήματος) είναι κάπως μικρότερη όταν οι εκτιμήσεις γίνονται βάσει των ΙΑΔ, η μετατροπή στις επίσημες συναλλαγματικές ισοτιμίες είναι προτιμότερη για πολλούς λόγους όταν εξετάζουμε τον πλούτο, δεδομένου του μεγάλου μεριδίου του πλούτου που κατέχεται από ανθρώπους που μπορούν εύκολα να ταξιδεψουν και να επενδύσουν διεθνώς.

²³⁸ Βλέπε Davies κ.ά. (2008), σελ. 7.

²³⁹ Η συγκέντρωση του πλούτου εντός των χωρών ποικίλλει σημαντικά, αλλά είναι γενικά υψηλή. Το μερίδιο του πλουσιότερου 10% κυμαίνεται από περίπου 41,5% στην Κίνα έως 70% στις ΗΠΑ, και ακόμα υψηλότερα σε άλλες χώρες. Davies κ.ά. (2008), σελ. 4.

²⁴⁰ Davies κ.ά. (2008), σελ. 21. Η τιμή αυτή (0,892) ισοδυναμεί με την τιμή του Gini που θα λαμβάνονταν για έναν πληθυσμό 100 ατόμων, στον οποίο ένα άτομο λαμβάνει 900\$ και οι υπόλοιποι 99 άνθρωποι λαμβάνουν 1\$. Επίσης, η τιμή αυτή είναι μεγαλύτερη από τις τιμές του συντελεστή Gini για τον πλούτο εντός των χωρών, που κυμαίνονται από 0,547 για την Ιαπωνία έως 0,801 για τις ΗΠΑ και 0,803 για την Ελβετία. Βλέπε Davies κ.ά. (2008), σελ. 7. Αντίθετα, ο εισοδηματικός συντελεστής Gini κυμαίνεται για τις περισσότερες χώρες μεταξύ 0,35 και 0,45. Βλέπε UNU-WIDER (2006).

²⁴¹ Παρατίθεται στο Davies κ.ά. (2008), σελ. 22.

Ο πλούτος είναι σημαντικός για την παροχή ασφάλειας και ευκαιριών, ιδιαίτερα στις φτωχότερες χώρες που στερούνται ολοκληρωμένα δίκτυα κοινωνικής ασφάλειας και επαρκείς πιστωτικές διευκολύνσεις. Ωστόσο, οι Davies κ.ά. (2008) βρίσκουν ότι είναι ακριβώς στις χώρες αυτές όπου ο πλούτος που κατέχουν τα νοικοκυριά είναι χαμηλότερος, τόσο σε απόλυτους όσο και σε σχετικούς όρους. Παγκοσμίως, ο πλούτος είναι πιο συγκεντρωμένος απ'ότι το εισόδημα, τόσο σε ατομικό όσο και σε εθνικό επίπεδο. Η Βόρεια Αμερική κατέχει το 34% του παγκόσμιου πλούτου, η Ευρώπη το 30% και οι πλούσιες χώρες της Ασίας-Ειρηνικού το 24%. Στις περιοχές αυτές κατοικεί το 97% όλων όσων ανήκουν στο πλουσιότερο 1% του πλανήτη.²⁴² Εάν οι τρέχουσες τάσεις οικονομικής μεγέθυνσης συνεχιστούν, τότε σύμφωνα με τους Davies κ.ά. (2008), ο πλούτος μπορεί να συνεχίσει να είναι χαμηλότερος στις περιοχές όπου είναι περισσότερο απαραίτητος.

3.5.1 Διαχρονικές τάσεις

Οι εκτιμήσεις των Davies κ.ά. (2008) αποτελούν ένα χρονικό στιγμιότυπο, καθώς δεν υπάρχουν χρονικές σειρές δεδομένων για την ανισότητα του παγκόσμιου πλούτου. Ωστόσο, υπάρχουν διαχρονικές εκτιμήσεις της ανισότητας πλούτου για διάφορες χώρες, από τις οποίες όμως, σύμφωνα με τους Davies κ.ά. (2008), είναι επικίνδυνο να εξάγουμε συμπεράσματα για την τάση της ανισότητας του παγκόσμιου πλούτου, επειδή τα στοιχεία είναι περιορισμένα.

Για τη Δανία, τη Γαλλία, τη Νορβηγία, τη Σουηδία, την Ελβετία, τις ΗΠΑ και τη Μ. Βρετανία είναι διαθέσιμες μακροχρόνιες χρονικές σειρές εκτιμήσεων της ανισότητας πλούτου.²⁴³ Από τις αρχές του εικοστού αιώνα μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '70, η ανισότητα πλούτου μειώθηκε εντυπωσιακά σε όλες αυτές τις χώρες, με εξαίρεση την Ελβετία, κάτι που αντιστοιχεί με την μείωση της εισοδηματικής ανισότητας που παρατηρείται κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου.²⁴⁴ Αντίθετα, ο πλούτος και η εισοδηματική ανισότητα έχουν συμπεριφερθεί κάπως διαφορετικά κατά τη διάρκεια των τελευταίων τριών δεκαετιών στις ανεπτυγμένες χώρες. Οι αυξήσεις στην εισοδηματική ανισότητα ήταν ισχυρές στις ΗΠΑ και στη Μ. Βρετανία και έχουν παρατηρηθεί στις περισσότερες χώρες του ΟΟΣΑ κατά τη

²⁴² Davies κ.ά. (2008), σελ.22.

²⁴³ Βλέπε Ohlsson κ.ά. (2008). Παρατίθεται στο Davies κ.ά. (2008), σελ.19.

²⁴⁴ Davies κ.ά. (2008), σελ.19.

διάρκεια αυτής της περιόδου. Ενώ και το μερίδιο του πλούτου του πλουσιότερου 1% αυξήθηκε στις περισσότερες χώρες κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου,²⁴⁵ η αύξηση στην ανισότητα πλούτου φαίνεται ότι γενικά ήταν πιο αδύναμη από την αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας.

Ένα μέρος της εξήγησης για την πιο αδύναμη αύξηση της ανισότητας πλούτου απ'ότι της εισοδηματικής ανισότητας σε επίπεδο χώρας, υποδεικνύεται σύμφωνα με τους Davies κ.ά. (2008) από τα συμπεράσματα των Piketty και Saez (2003), οι οποίοι δείχνουν ότι η άνοδος των ανώτερων εισοδηματικών μεριδίων στις ΗΠΑ κατά τις πρόσφατες δεκαετίες, οφείλεται κυρίως στην αυξημένη διασπορά των αποδοχών-μισθών παρά στο αυξημένο κεφαλαιουχικό εισόδημα της κορυφής της διανομής. Με άλλα λόγια, οι αυξημένες αποδοχές των ανώτερων διοικητικών στελεχών και όχι τα υψηλότερα έσοδα των εισοδηματιών, είναι που προκαλούν την υψηλότερη εισοδηματική ανισότητα μεταξύ των πλούσιων και των πολύ πλούσιων. Αυτό είναι συνεπές με την παρατήρηση μιας σταθερής ή αργά αυξανόμενης ανισότητας πλούτου, κατά την ίδια χρονική περίοδο που η εισοδηματική ανισότητα αυξανόταν έντονα. Ένα επιπλέον στοιχείο της εξήγησης, βρίσκεται πιθανώς στις μεγάλες αυξήσεις των τιμών των κατοικιών στη Μ. Βρετανία, στις ΗΠΑ και σε διάφορες άλλες χώρες τα τελευταία 10-15 χρόνια. Η κατοικία είναι ένα «λαϊκό» περιουσιακό στοιχείο. Είναι σχετικά σημαντικότερη για τη μεσαία τάξη απ'ότι για τους φτωχούς ή τους πλούσιους. Κατά συνέπεια, οι αυξήσεις των τιμών των κατοικιών τείνουν να μειώσουν τα ανώτερα μερίδια-κλιμάκια πλούτου και τα άλλα μέτρα της ανισότητας πλούτου, και συνεπώς αντιστέκονται στην τάση προς την υψηλότερη ανισότητα πλούτου που προέρχεται από πηγές όπως οι υψηλότερες τιμές των μετοχών.²⁴⁶

Μεταξύ των αναπτυσσόμενων χωρών, μόνο η Κίνα και η Ινδία προσφέρουν τη δυνατότητα διαχρονικών συγκρίσεων. Στην Ινδία δεν υπάρχει κάποια εμφανής ανοδική ή καθοδική τάση στην ανισότητα πλούτου, για την οποία είναι διαθέσιμα τα αποτελέσματα από μια μεγάλη έρευνα περιουσιακών στοιχείων και χρεών για δεκαετή διαστήματα από το 1981-82.²⁴⁷ Αφ' ετέρου, η ανισότητα πλούτου αυξάνεται

²⁴⁵ Βλέπε Ohlsson κ.ά. (2008). Παρατίθεται στο Davies κ.ά. (2008), σελ.19.

²⁴⁶ Οφείλουμε όμως να παρατηρήσουμε ότι εντός του 2008 η τάση αυτή αντιστράφηκε, καθώς ως γνωστόν «έσκασε η φούσκα» των ακινήτων στις ΗΠΑ αλλά και στη Μ. Βρετανία, με αποτέλεσμα τόσο να μειωθούν κατακόρυφα οι τιμές των ακινήτων, αλλά και τμήμα της μεσαίας τάξης να απωλέσει τα ακίνητα που είχε αποκτήσει μέσω δανεισμού. Συνεπώς, εντός του 2008 η ανισότητα πλούτου στο εσωτερικό των ΗΠΑ αλλά και της Μ. Βρετανίας, πρέπει να αυξήθηκε σημαντικά. Η μελέτη των Davies κ.ά. (2008) δημοσιεύθηκε τον Φεβρουάριο του 2008 και δεν περιλαμβάνει τις πολύ πρόσφατες αυτές εξελίξεις.

²⁴⁷ Βλέπε Subramanian και Jayaraj (2006). Παρατίθεται στο Davies κ.ά. (2008), σελ. 20.

με γρήγορο ρυθμό στην Κίνα, κάτι που αντιστοιχεί με την αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας στη χώρα αυτή. Μεταξύ του 1995 και του 2002, ο συντελεστής Gini για τον πλούτο σύμφωνα με ερευνητικά στοιχεία, ανήλθε από 0,40 σε 0,55. Η αρνητική επίδραση στη διανομή του παγκόσμιου πλούτου αντισταθμίζεται εντούτοις, από την άνοδο του μέσου πλούτου στην Κίνα, η οποία μειώνει την μεταξύ των χωρών ανισότητα πλούτου. Συνεπώς, η καθαρή επίδραση που έχουν οι τάσεις του πλούτου στην Κίνα επί της παγκόσμιας ανισότητας πλούτου, είναι ασαφής.²⁴⁸

Η Ρωσία και οι ευρωπαϊκές χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ, παρέχουν επίσης αποδείξεις για τη σύνδεση μεταξύ της αυξανόμενης ανισότητας πλούτου και της μετατόπισης από την περιορισμένη ατομική ιδιοκτησία υπό το σοσιαλισμό, σε ένα σύστημα ελεύθερης αγοράς.²⁴⁹ Ωστόσο, η αύξηση στην ανισότητα του πλούτου στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη ήταν πολύ λιγότερο ακραία απ'ότι στη Ρωσία. Δεδομένου ότι οι χώρες αυτές, έχουν κατά μέσο όρο βιώσει μια λογική οικονομική μεγέθυνση κατά τα τελευταία έτη, ο μέσος πλούτος τους, που ξεκίνησε από ένα χαμηλό επίπεδο, μπόρεσε αρκετά γρήγορα να αντισταθμίσει ένα μεγάλο μέρος της επίδρασης της υψηλότερης διασποράς του πλούτου τους επί της παγκόσμιας ανισότητας. Ωστόσο, αυτή η αντιστάθμιση σχεδόν σίγουρα δεν έχει πραγματοποιηθεί στη Ρωσία, καθώς η αύξησή στην ανισότητα πλούτου στη Ρωσία ήταν ακραία,²⁵⁰ και οι αναπτυξιακές επιδόσεις της ήταν σχετικά κακές.

Παρ'ότι είναι αρκετά δύσκολο λόγω της έλλειψης επαρκών δεδομένων να βγάλουμε κάποια γενικότερα συμπεράσματα για την επίδραση της παγκοσμιοποίησης επί της παγκόσμιας ανισότητας πλούτου, μπορούμε να κάνουμε τις εξής δύο παρατηρήσεις: 1) Η παγκόσμια ανισότητα πλούτου είναι ιδιαίτερα ακραία, σε τέτοιο βαθμό ώστε είναι πολύ δύσκολο να υποθέσει κάποιος ότι η κατάσταση βελτιώθηκε κατά τα τελευταία 30-35 έτη, δηλαδή κατά την σύγχρονη περίοδο της παγκοσμιοποίησης και 2) Όσον αφορά την εξέλιξη της ανισότητας πλούτου στο εσωτερικό των χωρών, υπάρχουν όπως είδαμε δεδομένα που δείχνουν αύξηση της ανισότητας πλούτου κατά τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, τόσο στις περισσότερες ανεπτυγμένες χώρες που εξετάζουν οι Ohlsson κ.ά. (2008) (και ειδικά στις ΗΠΑ και στη Μ. Βρετανία), όσο και στη Κίνα, στη Ρωσία και στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης.

²⁴⁸ Davies κ.ά. (2008), σελ.20.

²⁴⁹ Βλέπε Guriev και Rachinsky (2008) και Yemtsov (2008). Παρατίθεται στο Davies κ.ά. (2008), σελ. 20.

²⁵⁰ Βλέπε Guriev και Rachinsky (2008). Παρατίθεται στο Davies κ.ά. (2008), σελ. 20.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΩΝ

4.1 ΗΠΑ

Ιδιαίτερη σημασία στα πλαίσια της παρούσας εργασίας έχει η εξέταση της φτώχειας και της οικονομικής ανισότητας στις ΗΠΑ, οι οποίες ως η πιο ανεπτυγμένη καπιταλιστική χώρα του πλανήτη αποτελούν την καρδιά της παγκόσμιας οικονομίας. Σύμφωνα με τον Yates (2005), τα στοιχεία για την κατάσταση της εργατικής τάξης των ΗΠΑ βασικά μας δείχνουν ότι, με εξαίρεση την περίοδο από το 1995 ως το 2000, οι εργαζόμενοι στις ΗΠΑ δέχτηκαν συνεχή χτυπήματα κατά τα προηγούμενα τριάντα έτη, κατά την ίδια περίοδο δηλαδή που συντελέστηκε το πιο πρόσφατο «κύμα» της οικονομικής παγκοσμιοποίησης. Από το 1995 ως το 2000, οι μισθοί (με τον όρο μισθούς εννοούμε τους πραγματικούς μισθούς, ένα μέτρο της αγοραστικής δύναμης των μισθών) άρχισαν να αυξάνονται σημαντικά μετά από δύο δεκαετίες στασιμότητας, ειδικά για τους εργαζομένους στο κατώτερο τμήμα της μισθολογικής διανομής, ενώ και το ποσοστό φτώχειας μειώθηκε. Εντούτοις, αυτή η ανάκαμψη σε μερικούς από τους πιο βασικούς δείκτες της ευημερίας της εργατικής τάξης τελείωσε με την αρχή της ύφεσης τον Μάρτιο του 2001 και την έναρξη τον Νοέμβριο του ίδιου έτους του φαινομένου που έχει περιγραφεί ως «άνεργη ανάκαμψη». Κατά τη διάρκεια της ύφεσης και της ανάκαμψης διαβρώθηκαν τα ωφέλη που κατέκτησαν όσοι βρίσκονταν στο κατώτερο τμήμα της εισοδηματικής διανομής. Το μεγαλύτερο μέρος από την αύξηση του συνολικού εισοδήματος κατέληξε στους ιδιοκτήτες κεφαλαίου, ενώ πολύ μικρό μέρος έφτασε στα χέρια των εργαζομένων²⁵¹.

4.1.1 Μισθολογικές Μεταβολές

Οι Mishel κ.ά.(2005) τονίζουν ότι όταν η ανεργία είναι πολύ χαμηλή, οι εργαζόμενοι έχουν μεγάλο όφελος και περισσότερο ωφελούνται εκείνοι που

²⁵¹ Όπως αναφέρουν οι Mishel κ.ά. (2005), στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας το (προσαρμοσμένο στον πληθωρισμό) κεφαλαιακό εισόδημα αυξήθηκε κατά 32,2% κατά την ύφεση και την άνεργη ανάκαμψη, ενώ η πραγματική μισθολογική αποζημίωση (μισθοί και επιδόματα) μόνο κατά 1,2%. Κατά συνέπεια, η μεγάλη πλειοψηφία (84,6%) της αύξησης του πραγματικού εισοδήματος του ιδιωτικού τομέα από το πρώτο τρίμηνο του 2001 και έπειτα, συσσωρεύθηκε στο κεφαλαιακό εισόδημα, ένα σημαντικά δυσανάλογο μερίδιο καθώς το κεφαλαιακό εισόδημα αποτελούσε μόνο το 16,6% του συνολικού ιδιωτικού εισοδήματος όταν άρχισε η ύφεση στις αρχές του 2001.

βρίσκονται στο κατώτερο τμήμα της εισοδηματικής διανομής. Ο συσχετισμός μεταξύ των χαμηλών ποσοστών ανεργίας και των ποσοστών αύξησης των μισθών παρουσιάζεται στον Πίνακα 2. Οι εργαζόμενοι που περιλαμβάνονται στον Πίνακα αποτελούν αυτό που θεωρούμε συνήθως ως εργατική τάξη, εκτός από τους δημόσιους υπαλλήλους. Βλέπουμε από αυτά τα στοιχεία πώς οι πραγματικοί μισθοί αυξήθηκαν εντυπωσιακά μεταξύ 1947 και 1973, κατόπιν μειώθηκαν κατά τη διάρκεια των επόμενων είκοσι δύο ετών πριν να αυξηθούν πάλι μεταξύ 1995 και 2003. Το ετήσιο ποσοστό αύξησης μεταξύ 1995 και 2000 ήταν το υψηλότερο από τη μεταπολεμική «χρυσή εποχή», η οποία καθόλου συμπτωματικά ήταν η περίοδος με τα χαμηλότερα ποσοστά ανεργίας. Μετά από το 1995-2000, η αύξηση των μισθών επιβραδύνθηκε, καθώς η οικονομία εισήλθε σε ύφεση και σε άνεργη ανάκαμψη, ενώ το 2004 ο πραγματικός μισθός μειώθηκε, κάτι ασυνήθιστο σε μία εποχή όπου υποθετικά η οικονομία των ΗΠΑ «θερμαινόταν».

Πίνακας 2: Πραγματικά ποσοστά αύξησης των ωριαίων αμοιβών των εργαζόμενων του ιδιωτικού τομέα που δεν ασκούν καθήκοντα επίβλεψης, 1947–2004 (σε δολάρια 2003)

Year	Πραγματικές μέσες ωριαίες αποδοχές
1947	8.47\$
1967	13.30
1973	14.85
1979	14.86
1982	14.34
1989	14.04
1995	13.95
2000	14.95
2003	15.35
2004	15.27
Επιχειρηματικός κύκλος	Μέσο ποσοστό αύξησης
1947–67	2.3%
1967–73	1.8
1995–2000	0.0
1979–89	-0.6
1989–2000	0.6
1989–95	-0.1
1973–79	1.4
2000–03	0.9
1979–2003	0.1

Πηγή: Yates (2005).

4.1.2 Μισθολογική Ανισότητα

Οι μισθοί στον Πίνακα 2 είναι μέσοι όροι για το σύνολο των εργαζομένων και δεν μας λένε τίποτα για την μισθολογική ανισότητα. Εάν εξετάσουμε προσεκτικότερα τα μισθολογικά δεδομένα θα διακρίνουμε ότι υπάρχει μεγάλη μισθολογική ανισότητα στις ΗΠΑ, και ότι η ανισότητα αυτή έχει αυξηθεί από τα τέλη της δεκαετίας του '70²⁵². Οι Mishel κ.ά. (2005) εξετάζουν τους υψηλόμισθους, μεσόμισθους και χαμηλόμισθους εργαζομένους. Ως υψηλόμισθοι θεωρούνται εκείνοι του 90ού εκατοστημρίου (μόνο το 10% των εργαζομένων αμοιβονται περισσότερο από αυτούς τους εργαζόμενους), οι μέσοι εργαζόμενοι είναι εκείνοι στο 50ό εκατοστημριο (ο εργαζόμενος με διάμεση τιμή μισθού) και οι χαμηλόμισθοι εργαζόμενοι είναι εκείνοι του 10ου εκατοστημρίου (μόνο το 10% των εργαζομένων αμοιβονται λιγότερο από αυτούς τους εργαζόμενους). Το χάσμα μεταξύ της κορυφής και της μέσης έχει αυξηθεί καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Εντούτοις, το χάσμα μεταξύ της μέσης και του κατώτερου τμήματος περιορίστηκε κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90 και έχει μείνει σταθερό από τότε. Δύο σημαντικές πτυχές της μισθολογικής ανισότητας είναι η πτώση της πραγματικής αξίας του βασικού μισθού και η ανεξέλεγκτη διόγκωση των αποδοχών των κορυφαίων εταιρικών ανώτερων υπαλλήλων. Από την άποψη της αγοραστικής δύναμης, ο ομοσπονδιακός βασικός μισθός των 5,15 \$ ανά ώρα αξίζει σχεδόν 25% λιγότερο σήμερα απ'ότι το 1967²⁵³. Από την άλλη πλευρά, οι απολαβές των ανώτατων διευθυντικών στελεχών έχουν αυξηθεί αλματωδώς. Εάν περιοριστούμε στην εξέταση μόνο στις αποδοχές και τα χρηματικά πριμ (μπόνους), οι αμοιβές των στελεχών αυτών υπερδιπλασιάστηκαν μεταξύ 1989 και 2003. Η αναλογία των αμοιβών τους προς τον μισθό του μέσου εργαζόμενου αυξήθηκε από το 24 το 1967 στο 300 το 2000²⁵⁴. Βεβαίως αυτή η αύξηση θέτει υπό αμφισβήτηση την υποτιθέμενη σύνδεση μεταξύ των αυξήσεων παραγωγικότητας και των μισθών, εκτός αν θεωρήσουμε ότι η παραγωγικότητα των ανώτατων διευθυντικών στελεχών αυξήθηκε περισσότερο από δέκα φορές γρηγορότερα από αυτή του μέσου εργαζόμενου κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου.

²⁵² Mishel κ.ά. (2005), σελ.120–27. Παρατίθεται στο Yates (2005).

²⁵³ Mishel κ.ά. (2005), σελ.200. Παρατίθεται στο Yates (2005).

²⁵⁴ Mishel κ.ά. (2005), σελ.212-216. Παρατίθεται στο Yates (2005).

4.1.3 Φτώχεια

Η φτώχεια, που ορίζεται ως εισόδημα κάτω από ένα ορισμένο κατώτατο όριο, είναι εκτεταμένη στις ΗΠΑ²⁵⁵. Το όριο φτώχειας είναι πολύ χαμηλό, τριπλάσιο από έναν ελάχιστο προϋπολογισμό τροφίμων που τίθεται από το Υπουργείο Γεωργίας. Το 2003, ήταν 18.660 \$, προ φόρων. Η συχνότητα εμφάνισης της φτώχειας το 2003 ήταν 12,5%, το οποίο αντιστοιχεί σε λίγο παραπάνω από 35.000.000 άτομα. Το γενικό ποσοστό για τα παιδιά κάτω από δεκαοχτώ ετών ήταν 19,8%. Όλα αυτά τα ποσοστά μετατοπίστηκαν εντυπωσιακά προς τα κάτω κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης του 1995 με 2000. Το γενικό ποσοστό φτώχειας ήταν 11,3% το 2000.²⁵⁶ Όσον αφορά τη διαχρονική εξέλιξη της φτώχειας, ο Hicks (2003) παρουσιάζει στοιχεία που δείχνουν ότι ενώ το ποσοστό φτώχειας μειωνόταν μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70, δεν συνέβη το ίδιο και για την χρονική περίοδο από τα μέσα της δεκαετίας του '70 έως το 2000. Φυσικά, σε οποιαδήποτε συζήτηση περί φτώχειας, πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι το επίσημο όριο φτώχειας είναι απολύτως ανεπαρκές ως μέτρο της οικονομικής δυσκολίας. Πολλοί οικονομολόγοι θεωρούν ότι ένα όριο διπλάσιο από το επίσημο θα παρουσίαζε καλύτερα πόσοι άνθρωποι αντιμετωπίζουν δύσκολες οικονομικές περιστάσεις. Εάν χρησιμοποιούσαμε ένα τέτοιο όριο, η συχνότητα εμφάνισης της φτώχειας θα αυξανόταν περίπου κατά 2,5 φορές και περισσότεροι από 88.000.000 άνθρωποι θα ταξινομούνταν ως φτωχοί.

4.1.4 Διανομή Εισοδήματος και Πλούτου

Τόσο το εισόδημα όσο και ο πλούτος είναι διανεμημένα με έναν φριχτά άνισο τρόπο²⁵⁷. Οι πλούσιοι γίνονται σίγουρα πλουσιότεροι, τόσο σε απόλυτους όσο και σε σχετικούς όρους, και οι φτωχοί επίσης γίνονται φτωχότεροι και από τις δύο απόψεις. Η οικονομική «πίτα» γίνεται σταθερά μεγαλύτερη, αλλά το μερίδιο που πηγαίνει σε όσους βρίσκονται στο κατώτερο τμήμα της διανομής έχει ουσιαστικά περιοριστεί, δεδομένου ότι τα περισσότερα από τα κέρδη της μεγαλύτερης παραγωγικότητας έχουν καταλήξει στους ιδιοκτήτες του κεφαλαίου. Οι οικογένειες ήταν σε θέση να

²⁵⁵ Mishel κ.ά. (2005), σελ. 309–20 και 324–28. Παρατίθεται στο Yates (2005).

²⁵⁶ O Glyn (2006), σελ. 171 παρουσιάζει ποσοστό φτώχειας 17% για το ίδιο έτος, προφανώς επειδή η μέτρηση που χρησιμοποιεί λαμβάνει ως όριο φτώχειας το οικογενειακό εισόδημα που είναι ίσο με το 50% του διάμεσου εισοδήματος.

²⁵⁷ Mishel κ.ά. (2005), σελ. 58–72 και 277–307. Παρατίθεται στο Yates (2005).

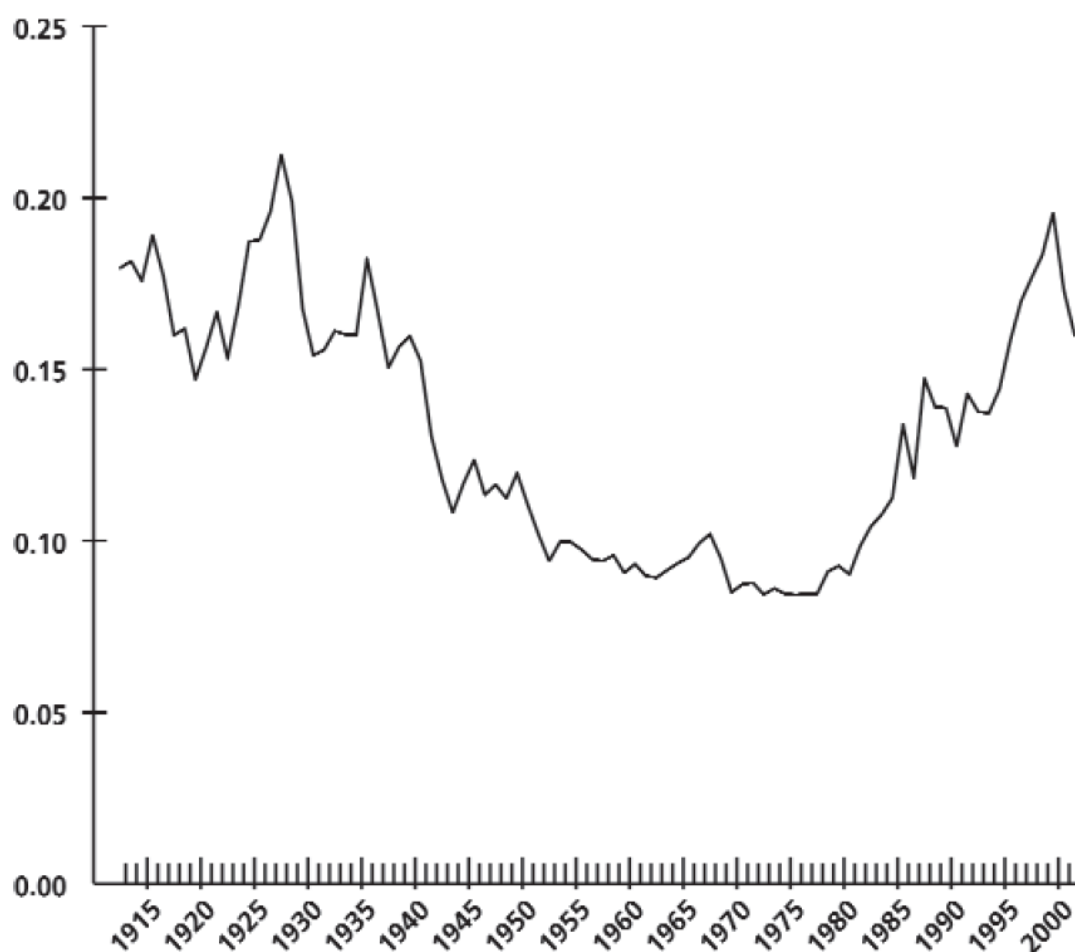
επιτυγχάνουν υψηλότερα εισοδήματα κάθε έτος, αλλά αυτό οφείλεται κυρίως στις περισσότερες ώρες εργασίας και στο ότι εργάζονται περισσότερα μέλη των οικογενειών. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της τελευταίας ύφεσης το διάμεσο οικογενειακό εισόδημα μειώθηκε και μπορεί πλέον να φθάνουμε στα όρια της δυνατότητας των οικογενειών να αυξάνουν τις ώρες εργασίας και να στέλνουν περισσότερα μέλη τους στον εργασιακό χώρο.

Για περισσότερο από τρεις δεκαετίες τα εισοδήματα γίνονται πιο άνισα, και ακόμη και η ταχεία ανάπτυξη της περιόδου 1995-2000, η οποία ωφέλησε τους εργαζόμενους με διάφορους τρόπους, απέτυχε να αντιστρέψει αυτήν την τάση. Ο Πίνακας 3 και το Διάγραμμα 7 παρέχουν μια πλήρη μαρτυρία της διευρυνόμενης ανισότητας. Ο Πίνακας 2 δείχνει πώς διανεμήθηκε η συνολική αύξηση του εισοδήματος την περίοδο 1979-2000, μεταξύ των διάφορων εισοδηματικών τάξεων. Το πλουσιότερο 1% των οικογενειών, των οποίων το εισόδημα προέρχεται κυρίως από το κεφάλαιο (ή κεφαλαιακό εισόδημα που φαίνεται ως μισθός), άρπαξε ένα εκπληκτικό 38,4% του εισοδήματος που παρήχθη κατά τη διάρκεια μιας περιόδου 31 ετών. Το φτωχότερο 20% των οικογενειών πήρε μόνο το 0,8% του συνολικού εισοδήματος. Το 2003 υπήρξαν 111.278.000 οικογένειες στις ΗΠΑ. Το 1% του αριθμού αυτού είναι 1.112.780 οικογένειες. Αυτές οι πολύ πλούσιες οικογένειες πήραν ένα μερίδιο της εισοδηματικής αύξησης 48 φορές υψηλότερο (38,4 δια 0,8) από τις 22.255.600 οικογένειες που αποτελούν το φτωχότερο 20% των οικογενειών.

Πίνακας 3: Διανομή της αύξησης του εισοδήματος κατά εισοδηματική ομάδα, 1979–2000

Εισοδηματική ομάδα (οικογένειες)	Μερίδιο εισοδηματικής αύξησης, 1979-2000
Φτωχότερο 20%	0.8%
Μεσαίο 20%	5.1
Πλουσιότερο 20%	74.0
80–95%	21.5
95–99%	14.1
Πλουσιότερο 1%	38.4

Πηγή: Mishel κ.ά. (2005), σελ.62.

Διάγραμμα 7: Εισοδηματικό μερίδιο του ανώτερου 1%.

Πηγή: Mishel κ.ά. (2005), σελ.59.

Το Διάγραμμα 7 παρουσιάζει το μερίδιο που είχε στο συνολικό οικογενειακό εισόδημα, το πλουσιότερο 1% των οικογενειών από το 1913 ως το 2002. Το Διάγραμμα 7 παρουσιάζει γραφικά τι συνέβη στις ΗΠΑ εκείνη την περίοδο. Στη δεκαετία του '20, το κεφάλαιο κατέστη κυρίαρχο και οι εργαζόμενοι βρίσκονταν σε άμυνα, υφιστάμενοι μια σειρά από ήττες και υποχωρήσεις από τις οποίες συνήθως προβλεπόταν ότι δεν θα ανέκαμπταν ποτέ. Ωστόσο ανέκτησαν κάποιο απ' το χαμένο έδαφος κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Οικονομικής Κρίσης του 1929, του Β' Παγκόσμιου Πολέμου και των ετών αμέσως μετά από τον πόλεμο. Αυτή η άνοδος αντιστοιχεί κατά προσέγγιση με την προς τα κάτω τάση του γραφήματος από την αρχή της κρίσης στα μέσα της δεκαετίας του '70. Η ανοδική μεταστροφή στο Διάγραμμα 7 σηματοδοτεί την επίθεση του κεφαλαίου στην εργασία που άρχισε στο τέλος της «χρυσής εποχής». Το γράφημα κλίνει προς τα κάτω όταν κατέρρευσε η χρηματιστηριακή φούσκα το 2001, αλλά βρίσκεται και πάλι σε ανοδική πορεία,

καθώς οι αγορές έχουν ανακάμψει και το κεφάλαιο συνεχίζει να σφετερίζεται τους καρπούς της εργασίας των εργαζομένων.

Επιπλέον, τόσο ο Glyn (2006), όσο και οι Piketty και Saez (2003) στηρίζουν με τα στοιχεία που παρουσιάζουν το γεγονός πως η εισοδηματική ανισότητα στις ΗΠΑ κατά τις τελευταίες τρεις δεκαετίες διευρύνεται συνεχώς. Όπως είδαμε και προηγουμένως, η αναλογία του εισοδήματος του ανώτερου 10% της διανομής προς το εισόδημα του κατώτερου 10%, αυξήθηκε στις ΗΠΑ από 4,7 το 1980 σε 5,4 το 2000.²⁵⁸ Οι Piketty και Saez (2003) καταγράφουν την ίδια αύξηση εισοδήματος για το ανώτερο 1% που καταγράφουν οι Mishel κ.ά. (2005) και ο Yates (2005) και επιπλέον, παρουσιάζουν στοιχεία που δείχνουν μία ανάλογη, αν και λιγότερο έντονη, αύξηση του εισοδηματικού μεριδίου του ανώτερου 10% κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες.

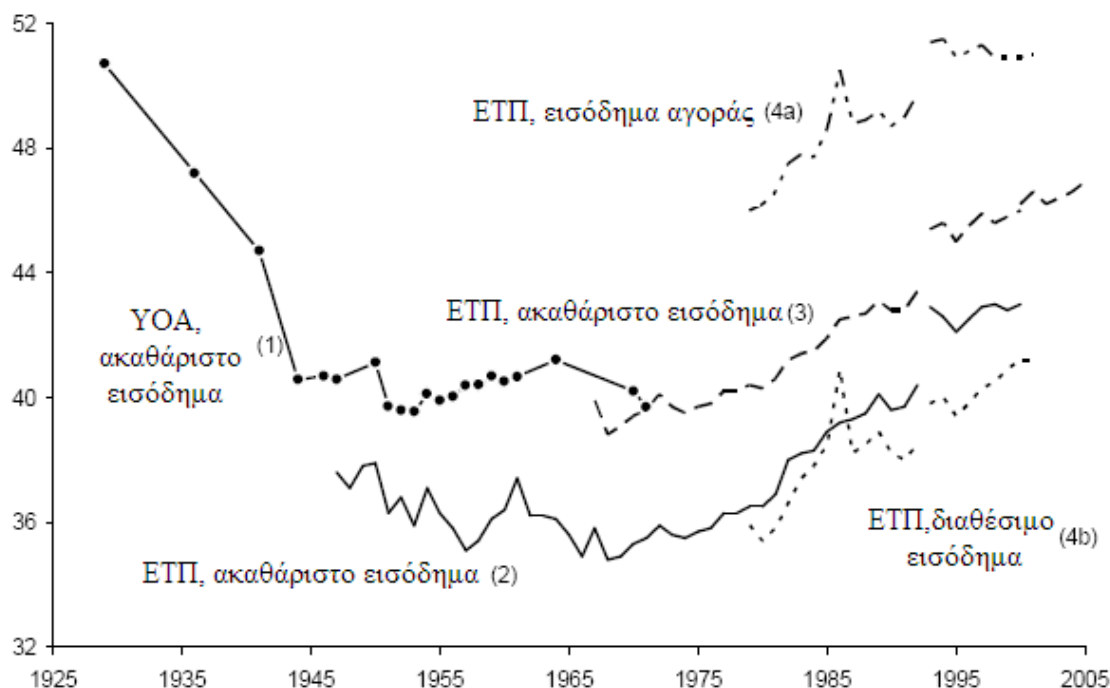
Επίσης, την αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας στις ΗΠΑ κατά τις τελευταίες τρεις δεκαετίες τεκμηριώνουν και οι Brandolini και Smeeding (2007), οι οποίοι παρουσιάζουν και αναλύουν την διαχρονική εξέλιξη του συντελεστή Gini (βλέπε Διάγραμμα 8). Σύμφωνα λοιπόν με την μελέτη των Brandolini και Smeeding (2007), η προ-φόρων ανισότητα στις ΗΠΑ παρουσιάζει μια πολύ απότομη πτώση μεταξύ 1929 και 1944, σύμφωνα με τις στατιστικές μετρήσεις της Υπηρεσίας Οικονομικής Ανάλυσης (YOA), ενώ στις επόμενες τρεις δεκαετίες, ο συντελεστής Gini παρουσίασε μερικές αυξομειώσεις γύρω από μια επίπεδη τάση σύμφωνα με τα στοιχεία της YOA, ή μια μέτρια τάση μείωσης σύμφωνα με τις σειρές δεδομένων της Έρευνας Τρέχοντος Πληθυσμού (ΕΤΠ). Η μεταπολεμική σχετική ακινησία της διανομής εισοδήματος διήρκεσε μέχρι τη δεκαετία του '70, όταν οι ΗΠΑ εισήλθαν σε μια περίοδο σκληρών αυξήσεων της εισοδηματικής ανισότητας. Σύμφωνα με τα δεδομένα της ΕΤΠ, ο συντελεστής Gini μέχρι το 1980-81 είχε επιστρέψει στο επίπεδο που ήταν πριν τριάντα έτη και αυξήθηκε περαιτέρω κατά την επόμενη δεκαετία, ενώ η ανοδική τάση της ανισότητας έχει συνεχιστεί έκτοτε, αν και με έναν πιο μέτριο ρυθμό. Οι πιο πλήρεις σειρές δεδομένων της ΕΤΠ για το διαθέσιμο εισόδημα –όπου συμπεριλαμβάνονται τα κεφαλαιακά κέρδη και οι μη-χρηματικές παροχές– επιβεβαιώνουν τη διεύρυνση της εισοδηματικής ανισότητας από το 1980 και μετά.²⁵⁹ Η αύξηση στην ανισότητα από το 1979 ως το 2001 είναι ακόμα πιο έντονη σύμφωνα με τα δεδομένα του Γραφείου Προϋπολογισμού του Κογκρέσου, τα οποία ρυθμίζονται για ψευδή δήλωση στοιχείων, καθώς χρησιμοποιούνται δεδομένα

²⁵⁸ Glyn (2006), σελ. 169.

²⁵⁹ Brandolini και Smeeding (2007), σελ. 16.

μητρώων και πιο ακριβείς μέθοδοι μέτρησης των συσσωρεύσεων κεφαλαίου από τα υψηλού εισοδήματος πρόσωπα.

Διάγραμμα 8: Δείκτης Gini στις ΗΠΑ (%)

(1) Εκτιμήσεις από ομαδοποιημένα στοιχεία της YOA για τα ακαθάριστα οικογενειακά εισοδήματα. (2) Δεδομένα από την Έρευνα Τρέχοντος Πληθυσμού (ΕΤΠ): ακαθάριστο χρηματικό οικογενειακό εισόδημα σταθμισμένο ανά οικογένεια. (3) Δεδομένα από την ΕΤΠ: ακαθάριστο χρηματικό εισόδημα των νοικοκυριών (οικογένειες και μεμονωμένα άτομα) σταθμισμένα ανά νοικοκυριό. (4) Δεδομένα από την ΕΤΠ: (a) εισόδημα αγοράς στο οποίο συμπεριλαμβάνονται τα κεφαλαιακά κέρδη και η επικουρική ασφάλιση υγείας στο μισθολογικό εισόδημα των οικογενειών, (b) διαθέσιμο εισόδημα στο οποίο συμπεριλαμβάνονται τα κεφαλαιακά κέρδη και η επικουρική ασφάλιση υγείας στο μισθολογικό εισόδημα των οικογενειών. Και στις δύο περιπτώσεις, σταθμισμένα ανά οικογένεια. **Πηγή: Brandolini και Smeeding (2007), σελ. 35.**

Η διανομή του πλούτου (η χρηματική αξία όλων των περιουσιακών στοιχείων μιας κρατικής οντότητας) είναι πολύ περισσότερο άνισα διανεμημένη απ' ό,τι το εισόδημα. Ως καθαρή αξία εννοούμε την διαφορά μεταξύ των συνολικών περιουσιακών στοιχείων και του συνολικού χρέους. Μεταξύ των πολλών χρήσιμων στατιστικών στοιχείων για τον πλούτο που παρέχουν οι Mishel κ.ά.(2005), ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν τα εξής:

- Το 2001, το πλουσιότερο 1% των οικογενειών κατείχε το 33,4% της καθαρής αξίας. Τα κατώτερο 90% κατείχε το 28,5%.

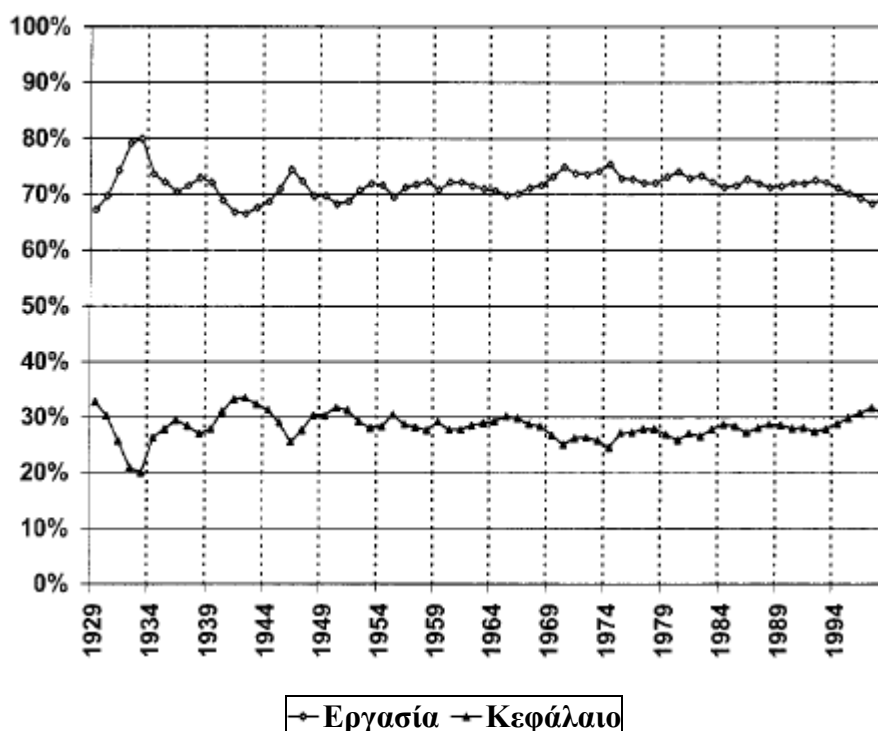
- Το 2001, το 17,6% των οικογενειών είχαν μηδενική ή αρνητική καθαρή αξία, και το 30,3% είχαν καθαρή αξία λιγότερο από 10.000 \$.
- Οι πλούσιοι κατέχουν βαριά περιουσιακά στοιχεία, ειδικά όσον αφορά τα χρηματοοικονομικά περιουσιακά στοιχεία (όσα αποφέρουν εισόδημα), και είναι ελάχιστα χρεωμένοι, ενώ το αντίθετο ισχύει για όσους έχουν χαμηλό εισόδημα. Το 2001, το πλουσιότερο 1 % των οικογενειών κατείχε το 44,8% όλων των κοινών μετοχών (μη περιλαμβανομένων των μετοχών που κατέχουν τα συνταξιοδοτικά προγράμματα), ενώ το φτωχότερο 80% κατείχε το 5,8%. Αυτό δείχνει ότι το φτωχότερο 10 ή 20% κατέχει ένα μικροσκοπικό μερίδιο των μετοχών. Ακόμη και συμπεριλαμβανομένων των μετοχών που κατέχουν τα διάφορα συνταξιοδοτικά προγράμματα, το 2001, οι οικογένειες με ετήσιο εισόδημα λιγότερο από 15.000 \$ κατείχαν το 1,1% όλων των μετοχών, ενώ εκείνες με ετήσιο εισόδημα ίσο ή μεγαλύτερο από 250.000 \$ κατείχαν το 40,6% όλων των μετοχών. Το χρέος από την άλλη πλευρά, βαρύνει κυρίως τους φτωχούς. Το 2001, οι πληρωμές χρεών αποτέλεσαν το 40% ή παραπάνω του ετήσιου οικογενειακού εισοδήματος για το 27% των οικογενειών με λιγότερο από 20.000 \$ εισόδημα. Για τις οικογένειες με ετήσιο εισόδημα μεταξύ 90.000 και 100.000 \$, το ποσοστό ήταν 2%. Από την πρώτη ομάδα, το 13% καθυστέρησε 60 ημέρες ή περισσότερο την πληρωμή των λογαριασμών τους, ενώ για την δεύτερη ομάδα το ποσοστό ήταν 1,3%.

Επίσης, από στοιχεία που παρουσιάζει ο Hicks (2003) για την διαχρονική εξέλιξη της συγκέντρωσης πλούτου από το ανώτερο 1%, φαίνεται ότι ενώ η συγκέντρωση πλούτου μειώθηκε από 44,20% το 1930 σε 20,50% το 1979, στη συνέχεια αυξήθηκε κατακόρυφα και ανήλθε στο 40,10% το 1998. Είχαμε δηλαδή πάλι κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες, μια τεράστια αύξηση της ανισότητας πλούτου.

Ο Yates (2005) επισημαίνει ότι υπήρξε μια τεράστια διόγκωση στις τιμές των περιουσιακών στοιχείων κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90, πρώτα στις τιμές των μετοχών και τώρα στην ακίνητη περιουσία και τονίζει, ότι όπως στα τέλη της δεκαετίας του '90 είδαμε μια χρηματιστηριακή φούσκα, τώρα βιώνουμε μια φούσκα ακινήτων. Ωστόσο, η διόγκωση των τιμών των ακινήτων ωφελεί έντονα τους πολύ πλούσιους επειδή κατέχουν τα περισσότερα από τα περιουσιακά στοιχεία των οποίων οι τιμές αυξάνονται και επειδή μπορούν να χρησιμοποιήσουν τις αυξανόμενες τιμές για να αγοράσουν και άλλα περιουσιακά στοιχεία, σταθεροποιώντας τον έλεγχό τους τόσο επί της οικονομίας όσο και επί του πολιτικού συστήματος.

4.1.5 Λειτουργική Διανομή του Εισοδήματος

Διάγραμμα 9: Μερίδια των συντελεστών παραγωγής στον ιδιωτικό τομέα

Πηγή: Piketty και Saez (2003), σελ. 20.

Στο παραπάνω Διάγραμμα 9 παρατηρούμε ότι ενώ για την συνολική χρονική περίοδο (1929-1998) που παρουσιάζεται στο διάγραμμα τα μερίδια των συντελεστών παραγωγής είναι περίπου σταθερά (70-75% για το μερίδιο της εργασίας και 25-30% για το μερίδιο του κεφαλαίου), από το 1974 και μετέπειτα, δηλαδή κατά την περίοδο που συμπίπτει με το πιο πρόσφατο κύμα οικονομικής παγκοσμιοποίησης, παρατηρείται μια αργή αλλά σταθερή μείωση του μεριδίου της εργασίας από το 76% το 1974 στο 69% το 1998 και φυσικά, μια αντίστοιχη αύξηση κατά την ίδια περίοδο του μεριδίου του κεφαλαίου από 24% σε 31%.

4.1.6 Ερμηνεία των Τάσεων

Όσον αφορά τις αιτίες των τάσεων που περιγράφηκαν προηγουμένως, οι Mishel κ.ά. (2005) και ο Yates (2005) προσφέρουν διάφορες ερμηνείες που υποστηρίζονται από εξελεγμένες στατιστικές αναλύσεις. Ανάμεσα στις διάφορες αιτίες (μείωση της φορολογίας για τα υψηλά εισοδήματα, εξασθένηση των συνδικάτων, μείωση της αγοραστικής δύναμης του βασικού μισθού) που αποδεικνύουν ότι διαμορφώνουν τις

τάσεις αυτές, οι παραπάνω συγγραφείς ασχολούνται και με μία βασική πλευρά της οικονομικής παγκοσμιοποίησης, το «ελεύθερο»²⁶⁰ εμπόριο. Θεωρούν πως το κυρίαρχο ρεύμα των οικονομολόγων διακατέχεται από την εμμονή ότι το «ελεύθερο» εμπόριο λειτουργεί προς όφελος των εργαζόμενων²⁶¹. Σύμφωνα με τους παραπάνω συγγραφείς, εάν εξετάσουμε τον αντίκτυπο της NAFTA και άλλων συμφωνιών σαν αυτήν, βλέπουμε σαφώς ότι το «ελεύθερο» εμπόριο είναι μια καταστροφή για τους εργαζομένους. Οι πολιτικές αποφάσεις που σταμάτησαν τους κεφαλαιακούς ελέγχους και προώθησαν τις εμπορικές αυτές συμφωνίες, οδήγησαν σε μεγάλες αυξήσεις στις εισαγωγές των μεταποιημένων καταναλωτικών αγαθών και των κεφαλαιακών αγαθών που χρησιμοποιούνται στην βιομηχανική-μεταποιητική παραγωγή. Επίσης, οι αποφάσεις αυτές προώθησαν τη μετακίνηση στο εξωτερικό της εγκατεστημένης στις ΗΠΑ παραγωγής, σε χώρους συγκέντρωσης με χαμηλούς μισθούς στο Μεξικό και την Κίνα και ένωσαν τους εργοδότες σε έναν γιγαντιαίο όμιλο με τον οποίο απειλούν τους εργαζομένους και αποσπούν μισθολογικές παραχωρήσεις από αυτούς και ακόμη, έχουν προκαλέσει το φαινόμενο της μεταφοράς στο εξωτερικό τόσο των ανειδίκευτων όσο και των ειδικευμένων θέσεων εργασίας. Οι συνέπειες είναι πολύ μεγάλες απώλειες θέσεων εργασίας στη μεταποίηση, χαμηλότερες αμοιβές για τους εργαζόμενους με μικρότερη ειδίκευση και εκπαίδευση, και υψηλή ανεργία για τους υψηλής ειδίκευσης εργαζόμενους όπως οι προγραμματιστές υπολογιστών. Οι Mishel κ.ά. (2005) υπολογίζουν ότι οι σχετικές με το εμπόριο επιδράσεις επί των εργαζομένων, ευθύνονται για το ένα τρίτο της αύξησης της μισθολογικής ανισότητας.

4.2 Κίνα

4.2.1 Φτώχεια

Επί μεγάλο χρονικό διάστημα οι υποστηρικτές της παγκοσμιοποίησης υποστηρίζουν ότι: 1) Η φτώχεια στην Κίνα έχει μειωθεί κατακόρυφα κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες²⁶² και 2) Η οικονομική παγκοσμιοποίηση αποτελεί την αιτία της

²⁶⁰ Ο Yates (2005) βάζει τη λέξη ελεύθερο σε εισαγωγικά, επειδή πιστεύει πως μεγάλο μέρος του εμπορίου μεταξύ των εθνών είναι κάθε άλλο παρά ελεύθερο, όπως το εμπόριο στις υπηρεσίες των γιατρών και των δικηγόρων και το εμπόριο των υλικών και των μεθόδων που είναι πνευματικά κατοχυρωμένα ή πατενταρισμένα.

²⁶¹ Mishel κ.ά. (2005), σελ.178-189. Παρατίθεται στο Yates (2005).

²⁶² Όπως αναφέρει ο Bardhan (2006), οι υπέρμαχοι της παγκοσμιοποίησης τονίζουν την μεγάλη ελάττωση της φτώχειας κατά τις πρόσφατες δεκαετίες διεθνούς οικονομικής ολοκλήρωσης στη Κίνα,

παρατηρούμενης μείωσης στη φτώχεια. Θα εξετάσουμε στη συνέχεια εάν αληθεύουν οι δύο αυτοί ισχυρισμοί.

Όσον αφορά τον πρώτο ισχυρισμό, ο Keidel (2007) επισημαίνει πως σε μια ανακοίνωση που εξέδωσε η Ασιατική Τράπεζα Ανάπτυξης (ΑΤΑ) το καλοκαίρι του 2007 και που ελάχιστοι της έδωσαν προσοχή, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα επίσημων ερευνών που δείχνουν ότι η οικονομία της Κίνας είναι μικρότερη και φτωχότερη απ'ότι υποστηρίζουν οι καθιερωμένες εκτιμήσεις. Η ανακοίνωση παρέπεμπε στην πρώτη επίσημη μέτρηση του μεγέθους της οικονομίας της Κίνας χρησιμοποιώντας τις μεθόδους ισοτιμίας αγοραστικής δύναμης (ΙΑΔ). Σύμφωνα με τον Keidel (2007), τα αποτελέσματα αυτά θα υποχρέωναν την Παγκόσμια Τράπεζα να αναγγείλει στις αναθεωρήσεις δεδομένων ΙΑΔ του 2007, ότι η οικονομία της Κίνας αποδεικνύεται κατά 40% μικρότερη απ'ότι προηγουμένως υποστηριζόταν. Αυτή η ακριβέστερη εικόνα της Κίνας διαφωτίζει γιατί το Πεκίνο επικεντρώνεται τόσο πολύ σε εσωτερικές προτεραιότητες όπως η μείωση της φτώχειας. Ο αριθμός των ανθρώπων στην Κίνα που ζει κάτω από το όριο φτώχειας του ενός δολαρίου την ημέρα που έχει ορίσει η Παγκόσμια Τράπεζα, είναι 300 εκατομμύρια -τρεις φορές μεγαλύτερος απ'ότι υπολογιζόταν μέχρι τώρα.²⁶³

Γιατί συνέβη μια τόσο μεγάλη αναθεώρηση στην εκτίμηση της οικονομικής κατάστασης της Κίνας; Μέχρι σήμερα, η Κίνα δεν είχε συμμετάσχει ποτέ στις λεπτομερείς έρευνες τιμών που απαιτούνται για να μετατραπεί ακριβώς το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν της σε δολάρια ΙΑΔ. Οι εκτιμήσεις της Παγκόσμιας Τράπεζας βασισμένες σε συνοπτικά στοιχεία από τα τέλη της δεκαετίας του '80, πιθανώς υπερτονίζαν ήδη από τότε το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν της Κίνας σε δολάρια ΙΑΔ. Μέχρι τώρα, η ΠΤ έχει αναθεωρήσει πολύ λίγο την εκτίμηση της. Στο μεταξύ, η Κίνα έχει αυξήσει επανειλημμένα τις τιμές των τροφίμων, της κατοικίας, της υγειονομικής περίθαλψης και μιας σειράς άλλων μη ανταλλάξιμων αγαθών και υπηρεσιών. Αυτές οι μεταρρυθμίσεις θα έπρεπε να είχαν χαμηλώσει τη ρύθμιση της ΙΑΔ, αλλά η ΠΤ την άφησε βασικά αμετάβλητη.²⁶⁴

καθώς και σε άλλες χώρες που χαρακτηρίζονταν επί μακρόν από μαζική αγροτική φτώχεια. Οι Chen και Ravallion (2004) είχαν υπολογίσει ότι στο διάστημα 1980–2001, το ποσοστό των αγροτών που ζουν κάτω από το διεθνές όριο φτώχειας των 1,08 \$/ημέρα (σε ισοτιμία αγοραστικής δύναμης του 1993) μειώθηκε από περίπου 79% σε περίπου 27% στην Κίνα.

²⁶³ Τελικά, όπως αναφέρθηκε, η ΠΤ ανακοίνωσε στις 26/8/2008 ότι ο αριθμός των φτωχών –με εισόδημα λιγότερο από 1,25 \$/ημέρα- στη Κίνα είναι 207,7 εκ. άνθρωποι (15,9% του πληθυσμού) από 130 εκ. που υπολογιζόταν από την ΠΤ μέχρι περίπου. Όπως όμως δείξαμε, οι αριθμοί της ΠΤ έχουν σοβαρά εννοιολογικά προβλήματα και δεν είναι αξιόπιστοι.

²⁶⁴ Keidel (2007).

Αυτές οι ρυθμίσεις της ΙΑΔ έχουν επιπτώσεις στις μεθόδους μέτρησης της φτώχειας, επειδή το όριο φτώχειας του ενός δολαρίου την ημέρα της ΠΤ είναι ένα όριο φτώχειας σε δολάρια ΙΑΔ. Η μείωση των εκτιμήσεων της κατανάλωσης σε δολάρια ΙΑΔ ρίχνει μεγάλους αριθμούς επιπρόσθετων οικογενειών κάτω από το όριο φτώχειας.

Για την Κίνα, η διόρθωση πρέπει να γίνει για όλη τη διάρκεια των δεκαετιών του '80 και '90, όταν αντί των εκτιμήσεων της ΠΤ για περίπου 300 εκατομμύρια ανθρώπων κάτω από το όριο φτώχειας του ενός δολαρίου την ημέρα, ο αριθμός αυτός πιθανότατα ήταν μεγαλύτερος από 500 εκατομμύρια. Η Κίνα έχει κάνει μεγάλα βήματα στο να εξέλθει ο πληθυσμός της από την φτώχεια -αλλά ο στόχος ήταν ίσως περισσότερο γιγάντιος απ'ότι οι περισσότεροι άνθρωποι νόμιζαν και η όποια πρόοδος έχει υπερτονιστεί από τις εκτιμήσεις της ΠΤ.²⁶⁵

Όσον αφορά τον δεύτερο ισχυρισμό όπως επισημαίνει ο Bardhan (2006) αντίθετα από τους επαναλαμβανόμενους ισχυρισμούς του διεθνούς οικονομικού τύπου, κανείς δεν έχει ακόμα αποδείξει ικανοποιητικά ότι η μείωση της φτώχειας οφείλεται κυρίως στη παγκοσμιοποίηση. Αντίθετα, στη Κίνα μπορεί να οφείλεται σε μεγάλο βαθμό σε εσωτερικούς παράγοντες, όπως η επέκταση της υποδομής ή η μεγάλη αναδιανομή αγροτικής γης του 1978 ή οι μεταβολές πολιτικής σχετικά με τις τιμές προμήθειας των σιτηρών ή η χαλάρωση των απαγορεύσεων της εσωτερικής μετανάστευσης από την ύπαιθρο στις πόλεις. Το ενδεχόμενο να ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό για την μείωση της φτώχειας στη Κίνα η εκτίναξη της αγροτικής ανάπτυξης, που ακολούθησε την αποκολλεκτιβοποίηση του 1978 και τον αναδασμό της αγροτικής γης, υποστηρίζεται από το γεγονός, ότι το κυριότερο μέρος της μείωσης της φτώχειας κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες είχε ήδη συμβεί από τα μέσα της δεκαετίας του '80, πριν από τα μεγάλα άλματα στο εξωτερικό εμπόριο ή τις ξένες επενδύσεις.²⁶⁶ Ακόμη, όπως σημειώνουν οι Ravallion και Chen (2004), τα μέσα ποσοστά των δασμών στη Κίνα έπεσαν ελάχιστα κατά τη δεκαετία του '80 και τα μη δασμολογικά εμπόδια ουσιαστικά αυξήθηκαν και επίσης, οι Ravallion και Chen (2004) χρησιμοποιώντας μια οικονομετρική μέθοδο, δείχνουν ότι υπεύθυνη σε μεγάλο βαθμό για την μείωση της φτώχειας ήταν η ανάπτυξη στον πρωτογενή τομέα (κυρίως της αγροτικής παραγωγής) και όχι στον δευτερογενή ή τριτογενή τομέα, ενώ ένα από τα συμπεράσματα τους ήταν, ότι τα δεδομένα τους δεν υποδεικνύουν ότι η διόγκωση του

²⁶⁵ Keidel (2007).

²⁶⁶ Bardhan (2006), σελ. 1394.

εμπορίου μπορεί να εξηγήσει την πρόοδο της Κίνας στην καταπολέμηση της φτώχειας.²⁶⁷

4.2.2 Διανομή Εισοδήματος και Πλούτου

Σύμφωνα με την Ασιατική Τράπεζα Ανάπτυξης-ΑΤΑ (2007) κατά την περίοδο 1993–2004, ο συντελεστής Gini αυξήθηκε από 40,74 το 1993 σε 47,25 το 2004. Ο συντελεστής Gini είχε δηλαδή μέσο ετήσιο ποσοστό αύξησης κατά την περίοδο αυτή 1,35%. Επίσης, ο λόγος του εισοδήματος του ανώτερου εισοδηματικά 20% του πληθυσμού προς το εισόδημα του κατώτερου εισοδηματικά 20% αυξήθηκε κατά την ίδια επίσης χρονική περίοδο, από 7,57 το 1993 σε 11,37 το 2004, το οποίο ισοδυναμεί με μια μέση ετήσια αύξηση του λόγου αυτού κατά 3,7%.²⁶⁸ Τα διανεμητικά δεδομένα της ΑΤΑ για την Κίνα αναφέρονται σε κατά κεφαλήν καταναλωτικές δαπάνες. Οι εκτιμήσεις της ανισότητας που βασίζονται στην διανομή του εισοδήματος είναι υψηλότερες (σε μερικές περιπτώσεις αρκετά υψηλότερες) από εκείνες που βασίζονται στη διανομή της καταναλωτικής δαπάνης.²⁶⁹

Επίσης, πάλι σύμφωνα με στοιχεία της ΑΤΑ (2007), το μέσο ετήσιο ποσοστό αύξησης της κατά κεφαλήν καταναλωτικής δαπάνης στη Κίνα για το χρονικό διάστημα 1993–2004, ήταν για το εισοδηματικά κατώτερο 20% του πληθυσμού 3,4%, για το αμέσως υψηλότερο εισοδηματικά 20% του πληθυσμού 4,46%, για το αμέσως επόμενο (μεσαίο) 20% 5,42%, για το δεύτερο από την κορυφή 1/5 του πληθυσμού 6,19% και για το εισοδηματικά ανώτερο 20% του πληθυσμού ήταν 7,1%.²⁷⁰ Παρατηρούμε ότι το ποσοστό αύξησης μεγαλώνει συνεχώς καθώς μετακινούμαστε από το κατώτερο εισοδηματικό κλιμάκιο (20%) προς το υψηλότερο εισοδηματικό κλιμάκιο. Η οικονομική μεγέθυνση δηλαδή της Κίνας κατά την περίοδο 1993-2004 ωφέλησε δυσανάλογα τις ανώτερες εισοδηματικά τάξεις σε σχέση με τις κατώτερες. Ας σημειωθεί όπως πριν, ότι εάν τα στοιχεία αφορούσαν το κατά κεφαλήν εισόδημα και όχι την καταναλωτική δαπάνη, θα καταγράφονταν ακόμα μεγαλύτερη εύνοια προς όφελος των υψηλότερων εισοδηματικά ομάδων.²⁷¹

²⁶⁷ Παρατίθεται στο Bardhan (2006), σελ. 1402.

²⁶⁸ Asian Development Bank (2007), σελ. 32.

²⁶⁹ Asian Development Bank (2007), σελ. 30.

²⁷⁰ Asian Development Bank (2007), σελ. 35.

²⁷¹ Αυτό επιβεβαιώνεται τόσο από δεδομένα που παραθέτει η World Bank (2006) για διάφορες χώρες, όπου ο συντελεστής Gini είναι υψηλότερος –και σε αρκετές περιπτώσεις κατά πολύ– όταν χρησιμοποιούνται δεδομένα οικογενειακού εισοδήματος απ’ότι δεδομένα καταναλωτικών δαπανών,

Τέλος, όσον αφορά την διαχρονική εξέλιξη της διανομής του πλούτου στην Κίνα, όπως προαναφέρθηκε στην ενότητα 3.5, η ανισότητα πλούτου αυξάνεται με γρήγορο ρυθμό στην Κίνα, κάτι που αντιστοιχεί με την αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας στη χώρα αυτή. Μεταξύ του 1995 και του 2002, ο συντελεστής Gini για τον πλούτο σύμφωνα με ερευνητικά στοιχεία, ανήλθε από 0,40 σε 0,55.²⁷² Ας σημειωθεί επίσης, ότι στην Κίνα, η διανομή του πλούτου (συντελεστής Gini=0,55 για το έτος 2000) είναι πιο άνιση από τη διανομή της κατανάλωσης (συντελεστής Gini=0,473 για το έτος 2004).²⁷³

4.3 Ινδία

4.3.1 Φτώχεια

Σύμφωνα με τον Keidel (2007), η ανακοίνωση της Ασιατικής Τράπεζας Ανάπτυξης-ΑΤΑ (2007) υποδεικνύει ότι ο αριθμός των φτωχών με εισόδημα λιγότερο από ένα δολάριο την ημέρα στην Ινδία, είναι πιά κοντά στα 800 εκατομμύρια παρά στην τρέχουσα (κατά το 2007) εκτίμηση των 400 εκατομμυρίων.²⁷⁴ Όπως και στη περίπτωση της Κίνας, ο Bardhan (2006) επισημαίνει, ότι η όποια μείωση της αγροτικής φτώχειας στην Ινδία μπορεί να αποδοθεί στη διάδοση της Πράσινης Επανάστασης στη γεωργία, στα μεγάλα προγράμματα καταπολέμησης της φτώχειας ή στα κοινωνικά κινήματα και όχι στην απελευθέρωση του εμπορίου κατά τη δεκαετία του '90, ενώ μάλιστα υπάρχουν κάποια στοιχεία ότι η απελευθέρωση του εμπορίου έχει επιβραδύνει τη μείωση της φτώχειας στην Ινδία. Μία από τις λίγες προσπάθειες να σχετιστεί άμεσα η απελευθέρωση του εμπορίου με την οικογενειακή φτώχεια στον αγροτικό τομέα έγινε από την Toralona, η οποία διαπιστώνει πως στις αγροτικές περιοχές της Ινδίας η απελευθέρωση του εμπορίου (κυρίως μείωση των δασμών των αγροτικών προϊόντων) έχει επιβραδύνει σημαντικά τη μείωση της φτώχειας.²⁷⁵

όσο και από στοιχεία της ΑΤΑ (2007) για διάφορες ασιατικές χώρες. Όπως μάλιστα επισημαίνει η ΠΤ, έτσι καταγράφονται διαφορετικές πτυχές της οικονομικής ευημερίας, με τον εισοδηματικό συντελεστή Gini να λειτουργεί περισσότερο ως μέτρο της δυνατότητας ευημερίας, πράγμα που μας ενδιαφέρει περισσότερο, ενώ ο «καταναλωτικός» συντελεστής Gini λειτουργεί ως μέτρο της επίτευξης ευημερίας. Βλέπε World Bank (2006), σελ. 38 και Asian Development Bank (2007), σελ. 30-31.

²⁷² Davies κ.ά. (2008), σελ. 20.

²⁷³ Asian Development Bank (2007), σελ. 7.

²⁷⁴ Μετά τις πρόσφατες αναθεωρήσεις των δεδομένων της, η ΠΤ υπολογίζει τους φτωχούς –με εισόδημα λιγότερο από 1,25 \$/ημέρα- στην Ινδία σε 455,8 εκατομμύρια ή 41,6% του πληθυσμού.

²⁷⁵ Παρατίθεται στο Bardhan (2006), σελ.1395.

4.3.2 Διανομή Εισοδήματος και Πλούτου

Σύμφωνα με την ΑΤΑ (2007) κατά την περίοδο 1993–2004, ο συντελεστής Gini για την Ινδία αυξήθηκε από 32,89 το 1993 σε 36,22 το 2004. Το μέσο ετήσιο ποσοστό αύξησης του συντελεστή Gini κατά το χρονικό αυτό διάστημα ήταν 0,88%. Επιπλέον, ο λόγος του εισοδήματος του ανώτερου εισοδηματικά 20% του πληθυσμού προς το εισόδημα του κατώτερου εισοδηματικά 20% αυξήθηκε κατά την ίδια επίσης χρονική περίοδο, από 4,85 σε 5,52. Το μέσο ετήσιο ποσοστό αύξησης της μεταβολής αυτής ήταν 1,18%.²⁷⁶ Πρέπει να επισημάνουμε ότι τα διανεμητικά δεδομένα της ΑΤΑ για την Ινδία, όπως και εκείνα για την Κίνα, αναφέρονται σε κατά κεφαλήν καταναλωτικές δαπάνες και ότι η ανισότητα που θα υπολογιζόταν βάσει της διανομής του εισοδήματος θα ήταν υψηλότερη (μπορεί και πολύ υψηλότερη) από εκείνη που υπολογίζεται με βάση την διανομή της καταναλωτικής δαπάνης.

Ακόμη, σύμφωνα πάλι με δεδομένα της ΑΤΑ (2007), το μέσο ετήσιο ποσοστό αύξησης της κατά κεφαλήν καταναλωτικής δαπάνης στην Ινδία για το χρονικό διάστημα 1993–2004, ήταν για το εισοδηματικά κατώτερο 20% του πληθυσμού 0,85%, για το αμέσως υψηλότερο εισοδηματικά 20% του πληθυσμού 0,77%, για το αμέσως επόμενο (μεσαίο) 20% 0,82%, για το δεύτερο εισοδηματικά υψηλότερο 1/5 του πληθυσμού 1,04% και για το εισοδηματικά ανώτερο 20% του πληθυσμού ήταν 2,03%.²⁷⁷ Για την Ινδία παρατηρούμε, ότι το ποσοστό αύξησης είναι χαμηλότερο για το δεύτερο κατώτερο 20% του πληθυσμού, ακολουθεί το μεσαίο 20% και στη συνέχεια έπεται το εισοδηματικά κατώτερο 20% του πληθυσμού, ενώ η μεγαλύτερη αύξηση παρατηρείται για το εισοδηματικά υψηλότερο 20%. Άρα στην Ινδία, κατά την περίοδο αυτή ευνοήθηκαν -όπως και στη Κίνα- περισσότερο τα ανώτερα εισοδηματικά κλιμάκια, αλλά επλήγησαν σχετικά περισσότερο το μεσαίο και το αμέσως κατώτερο εισοδηματικό κλιμάκιο. Να υπενθυμίσουμε ότι και πάλι τα δεδομένα αφορούν καταναλωτική δαπάνη και όχι εισόδημα, με τις συνέπειες που έχουμε ήδη αναφέρει.

Επιπλέον, οι Banerjee και Piketty (2005) χρησιμοποιούν δεδομένα από ατομικές φορολογικές δηλώσεις, για να εξετάσουν τον τρόπο με τον οποίο εξελίχθηκαν τις τελευταίες οκτώ δεκαετίες τα ανώτερα εισοδήματα και μισθοί στην Ινδία. Σύμφωνα

²⁷⁶ Asian Development Bank (2007), σελ. 32.

²⁷⁷ Asian Development Bank (2007), σελ. 35.

με την ΑΤΑ (2007), η συμπεριφορά και η εξέλιξη των υψηλότερων εισοδημάτων μπορούν συχνά να διαδραματίσουν έναν σημαντικό ρόλο στην οικονομική ζωή και τη δημόσια συζήτηση. Ωστόσο, το ζήτημα έτεινε να παραμεληθεί από τους οικονομολόγους, ειδικά στις αναπτυσσόμενες χώρες. Εν μέρει ο λόγος έχει να κάνει με τη φύση των οικογενειακών ερευνών και της προφανούς ανικανότητάς τους να καταγράψουν τα υψηλά εισοδήματα.²⁷⁸ Για το λόγο αυτό, οι Banerjee και Piketty (2005) χρησιμοποιούν τους ετήσιους καταλόγους των φορολογικών δηλώσεων που έχουν δημοσιευθεί από την ινδική φορολογική διεύθυνση από το 1922/23 έως το 1999/2000, για να κατανοήσουν καλύτερα πώς εξελίχθηκαν τα ανώτερα εισοδήματα και τα μερίδια τους στο συνολικό εισόδημα. Οι Banerjee και Piketty (2005) εστιάζουν στο μερίδιο του εισοδηματικά υψηλότερου 1% (και των ακόμα υψηλότερων εισοδηματικών κλιμακίων) στο συνολικό εισόδημα, λόγω του μικρού μεριδίου των εισοδηματιών που πληρώνουν φόρους στην Ινδία εξαιτίας των σχετικά υψηλών επιπέδων φορολογικής απαλλαγής. Παραδείγματος χάριν, οι Banerjee και Piketty (2005) υπολογίζουν ότι το ποσοστό των φορολογήσιμων ατόμων κυμαίνεται μεταξύ 0,5–1% από τη δεκαετία του '20 μέχρι τη δεκαετία του '80, το οποίο μετέπειτα αυξήθηκε γρήγορα σε 3,3–4% μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '90. Στηριζόμενοι στους φορολογικούς καταλόγους που παρουσιάζουν τον αριθμό των φορολογούμενων και του συνολικού εισοδήματος σε έναν μεγάλο αριθμό εισοδηματικών τάξεων, χρησιμοποιούνται οι τεχνικές εξαγωγής του κατά Παρέτο άριστου για να υπολογιστούν τα μέσα εισοδήματα του υψηλότερου 1%, του υψηλότερου 0,5% και του υψηλότερου 0,01% της διανομής του συνολικού εισοδήματος. Το συνολικό εισόδημα υπολογίζεται από τα στατιστικά δεδομένα των εθνικών λογαριασμών.

Σύμφωνα με την εκτίμηση των Banerjee και Piketty (2005), το μέσο εισόδημα όλων των ατόμων-φορολογικών μονάδων στην Ινδία το 1999/2000, υπολογίστηκε σε 25.000 ρουπίες ετησίως. Τέσσερα εκατομμύρια άτομα περιλαμβάνονται στο ανώτερο εκατοστημόριο, καθώς λαμβάνουν από 88.000 ρουπίες και πάνω, ενώ περίπου 40.000 άτομα περιλαμβάνονται στο ανώτερο 0,01%, κερδίζοντας πάνω από 1,4 εκατομμύρια ρουπίες ετησίως.

Τα Διάγραμματα 10, 11 και 12 παρουσιάζουν τα εισοδηματικά μερίδια των υψηλότερων εισοδηματικά τάξεων του 0,01%, του 0,1% και του 1% αντίστοιχα του

²⁷⁸ Asian Development Bank (2007), σελ. 52.

πληθυσμού.²⁷⁹ Και στις τρεις περιπτώσεις, τα ανώτερα εισοδηματικά μερίδια ακολουθούν ένα σχήμα U κατά τη χρονική περίοδο 1922–2000. Έχει ενδιαφέρον, ότι όπως θα περίμενε κάποιος βάσει του γενικότερου πλαισίου της οικονομικής πολιτικής, τα ανώτερα εισοδηματικά μερίδια μειώθηκαν σταθερά από τη δεκαετία του '50 έως τις αρχές της δεκαετίας του '80 -μια περίοδος που συμπίπτει με τις σοσιαλιστικές πολιτικές που ακολουθήθηκαν από διάφορες κυβερνήσεις. Τα ανώτερα εισοδηματικά μερίδια αρχίζουν να αυξάνονται στις αρχές της δεκαετίας του '80 -μια περίοδος που πολλοί παρατηρητές την χαρακτηρίζουν ως το σημείο αφετηρίας των προσανατολισμένων προς την αγορά μεταρρυθμίσεων. Οι Banerjee και Piketty (2005) τονίζουν μια επιτάχυνση στην αύξηση του μεριδίου του ανώτερου εισοδηματικά 0,01% μετά από το 1991 -μια ομάδα που την χαρακτηρίζουν ως οι «ακραία πλούσιοι».

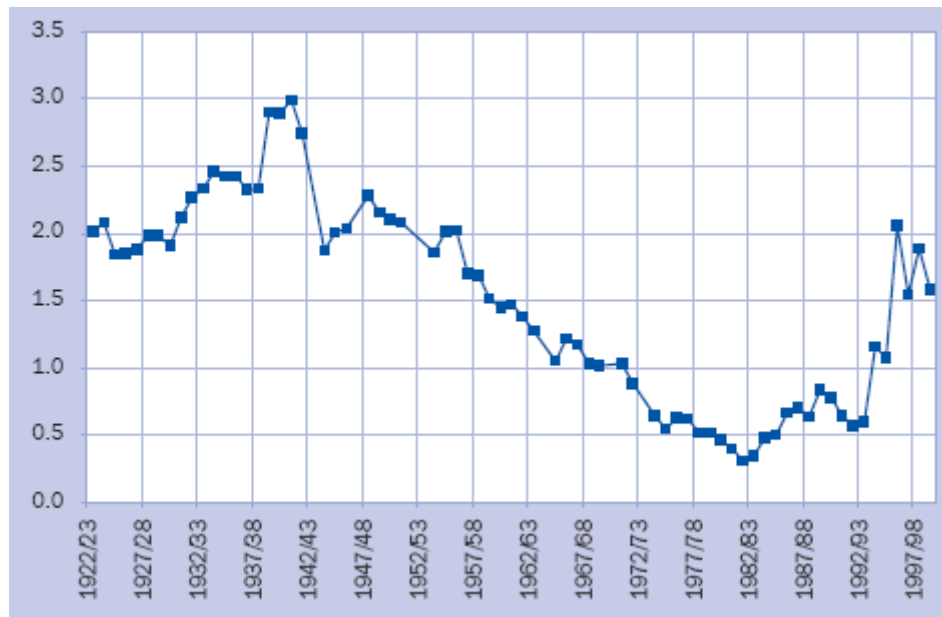
Τέλος, όσον αφορά την διαχρονική εξέλιξη της διανομής του πλούτου στην Ινδία, όπως αναφέραμε στην ενότητα 3.5, δεν υπάρχει κάποια εμφανής ανοδική ή καθοδική τάση στην ανισότητα πλούτου, για την οποία είναι διαθέσιμα τα αποτελέσματα από μια μεγάλη έρευνα περιουσιακών στοιχείων και χρεών για δεκαετή διαστήματα από το 1981-82.²⁸⁰ Η διανομή του πλούτου είναι όμως πολύ πιο άνιση από την διανομή του εισοδήματος/κατανάλωσης στην Ινδία, καθώς ο συντελεστής Gini για τη διανομή του πλούτου στην Ινδία ήταν 0,669 για το έτος 2000, ενώ ο συντελεστής Gini για τη διανομή της κατανάλωσης ήταν μόλις 0,362 για το έτος 2004.²⁸¹

²⁷⁹ Asian Development Bank (2007), σελ. 52.

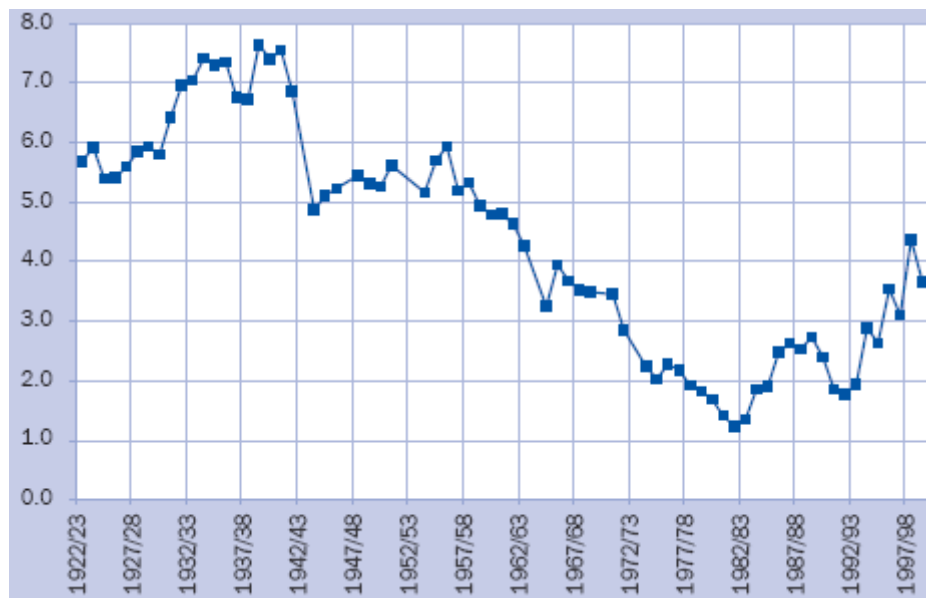
²⁸⁰ Subramanian και Jayaraj (2006).

²⁸¹ Asian Development Bank (2007), σελ. 7 και Davies κ.ά. (2008), σελ. 9.

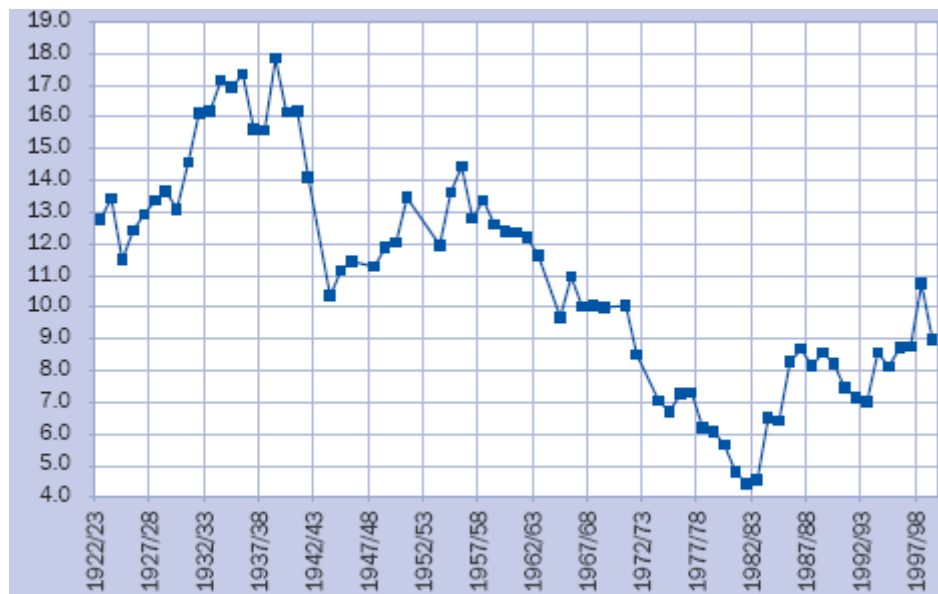
Διάγραμμα 10: Το εισοδηματικό μερίδιο του εισοδηματικά υψηλότερου 0,01% στην Ινδία, 1922–2000 (%)

Διάγραμμα 11: Το εισοδηματικό μερίδιο του εισοδηματικά ανώτερου 0,1% στην Ινδία, 1922 –2000 (%)

Διάγραμμα 12: Το εισοδηματικό μερίδιο του εισοδηματικά ανώτερου 1% στην Ινδία, 1922 –2000 (%)

4.3.3 Μισθολογική Ανισότητα

Η μισθολογική ανισότητα είναι πολύ υψηλή στην Ινδία σύμφωνα με διάφορα στατιστικά μέτρα της ΑΤΑ (2007). Κατά την χρονική περίοδο 1983-1993 ο συντελεστής Gini για την διανομή των μισθών αυξήθηκε από 38,10 σε 40,53 και κατά την επόμενη δεκαετία (1993-2004), ο συντελεστής Gini αυξήθηκε ακόμα πίο απότομα από 40,53 το 1993 σε 47,16 το 2004, μία αύξηση δηλαδή της τάξης των 6,6 ποσοστιαίων μονάδων. Παρατηρούμε δηλαδή μία ένταση της επιδείνωσης της μισθολογικής ανισότητας κατά την τελευταία δεκαετία στην Ινδία. Η αυξανόμενη μισθολογική ανισότητα στην Ινδία, ειδικά από την άποψη των υψηλότερων μισθών έναντι των υπολοίπων, μπορεί επίσης να φανεί με τη σύγκριση της εξέλιξης των μέσων πραγματικών μισθών ανά μισθολογικό κλιμάκιο (όπου το κάθε κλιμάκιο αντιπροσωπεύει το 20% του πληθυσμού). Το μισθολογικά χαμηλότερο 20% του πληθυσμού αμειβόταν το 1983 με 2,78 δολάρια ΗΠΑ (έτος βάσης 2002), το 1993 με 3,37 \$ και το 2004 με 3,96 \$. Αντίστοιχα η εξέλιξη των μισθολογικών αμοιβών για τα υπόλοιπα μισθολογικά κλιμάκια ήταν: για το χαμηλό προς μεσαίο 20% από 5,73 \$ το 1983, σε 6,92 \$ το 1993 και σε 7,30 \$ το 2004, για το μεσαίο 20% από 8,97 \$ το 1983, σε 11,21 \$ το 1993 και σε 11,27 \$ το 2004, για το μέσο προς ανώτερο 20% από

12,71 \$ το 1983, σε 17,40 \$ το 1993 και σε 21,13 \$ το 2004 και τέλος, για το μισθολογικά ανώτερο 20% του πληθυσμού από 23,02 \$ το 1983 σε 31,71 \$ το 1993 και σε 47,22 \$ το 2004. Υπάρχουν επίσης δεδομένα που δείχνουν διευρυνόμενη μισθολογική ανισότητα μεταξύ των εργαζόμενων χαμηλού και υψηλού μορφωτικού επιπέδου και μεταξύ των εργαζομένων υψηλής και χαμηλής ειδίκευσης.²⁸²

4.4 Ελλάδα

4.4.1 Φτώχεια

Σύμφωνα με τα στοιχεία που παραθέτουν οι Förster και Mira d'Ercole (2005), το ποσοστό της σχετικής εισοδηματικής φτώχειας στην Ελλάδα μειώθηκε κατά την περίοδο 1994-1999 σύμφωνα με τα δεδομένα του ΟΟΣΑ από 22 σε 21% του πληθυσμού και σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat από 22 σε 20%. Ως όριο φτώχειας χρησιμοποιήθηκε και από τις δύο πηγές το 60% του διάμεσου εισοδήματος.²⁸³ Εάν ως όριο φτώχειας θεωρηθεί το 50% του διάμεσου διαθέσιμου εισοδήματος του συνολικού πληθυσμού, τότε σύμφωνα με τα δεδομένα του ΟΟΣΑ έχουμε μείωση κατά 0,3% του ποσοστού φτώχειας για την περίοδο 1994-1999 από 13,8% το 1994 σε 13,5% το 1999.²⁸⁴ Παρατηρούμε δηλαδή ότι είχαμε μία πολύ μικρή μείωση της φτώχειας στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1994-1999 (1 με 2%), η οποία γίνεται σχεδόν αμελητέα (μόλις 0,3%) εάν επικεντρώσουμε τη προσοχή μας στους πολύ φτωχούς. Αντίθετα, κατά την προηγούμενη περίοδο (1988-1994) είχαμε μία μικρή αύξηση της σχετικής εισοδηματικής φτώχειας.²⁸⁵

Επίσης, σύμφωνα με τα δεδομένα των Förster και Mira d'Ercole (2005), παρατηρούμε ότι το ποσοστό απόλυτης φτώχειας παρέμεινε αμετάβλητο κατά την περίοδο 1988-1994, ενώ μειώθηκε κατά την περίοδο 1994-1999.²⁸⁶ Τέλος, όσον αφορά τη μεταβολή του χάσματος εισοδηματικής φτώχειας,²⁸⁷ το χάσμα αυτό

²⁸² Asian Development Bank (2007), σελ. 67-68.

²⁸³ Förster και Mira d'Ercole (2005), σελ. 78.

²⁸⁴ Förster και Mira d'Ercole (2005), σελ. 74.

²⁸⁵ Förster και Mira d'Ercole (2005), σελ. 21.

²⁸⁶ Η απόλυτη φτώχεια, όπως ορίζεται από τους Förster και Mira d'Ercole (2005), λαμβάνει ως εισοδηματικό όριο (όριο φτώχειας) το 50% του διάμεσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος κατά το «έτος βάσης», το οποίο διατηρείται σταθερό σε πραγματικούς όρους για τα επόμενα έτη.

²⁸⁷ Το χάσμα εισοδηματικής φτώχειας ορίζεται ως η διαφορά του μέσου εισοδήματος των φτωχών από το εθνικό όριο φτώχειας, ως ποσοστό % του ορίου αυτού. Το όριο φτώχειας τίθεται στο 50% του διάμεσου εισοδήματος για ολόκληρο τον πληθυσμό. Βλέπε Förster και Mira d'Ercole (2005), σελ. 23.

μειώθηκε κατά το χρονικό διάστημα 1988-1994 από 33 σε 30% και παρέμεινε αμετάβλητο κατά την επόμενη χρονική περίοδο (1994-1999).²⁸⁸

4.4.2 Διανομή Εισοδήματος

Σύμφωνα με στοιχεία του ΟΟΣΑ, η Ελλάδα χαρακτηρίζεται από υψηλή ανισότητα σε σχέση με τις άλλες χώρες του ΟΟΣΑ, στον οποίο ως γνωστόν περιλαμβάνονται σχεδόν όλες οι ανεπτυγμένες χώρες. Σε σύνολο 27 χωρών του ΟΟΣΑ, η Ελλάδα είχε το 2000 την έβδομη υψηλότερη ανισότητα, καθώς ο συντελεστής Gini για την Ελλάδα και για το έτος 1999, είχε τιμή 34,5, η οποία είναι αρκετά επάνω από τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ που είναι 30,6 (29,4 χωρίς Μεξικό και Τουρκία).²⁸⁹ Παράλληλα, και σε δείγμα 32 χωρών με δημοκρατικό καθεστώς δυτικού τύπου, που χρησιμοποιούν οι Brandolini και Smeeding (2007), η Ελλάδα καταλαμβάνει την ένατη υψηλότερη θέση βάσει του συντελεστή Gini (με τιμή 33,8 για το έτος 2000) και την όγδοη υψηλότερη, βάσει του λόγου του εισοδήματος του εισοδηματικά υψηλότερου 10% του πληθυσμού προς το εισόδημα του εισοδηματικά χαμηλότερου 10% (P90/P10) (με τιμή 4,8 για το ίδιο έτος).²⁹⁰

Όσον αφορά την εξέλιξη της εισοδηματικής ανισότητας στη χώρα μας, σύμφωνα με τους Förster και Mira d'Ercole (2005), κατά την περίοδο 1974-1988, ο συντελεστής Gini μειώθηκε στην Ελλάδα κατά 7,7 ποσοστιαίες μονάδες,²⁹¹ στη συνέχεια από το 1988 έως το 1994 παρέμεινε αμετάβλητος, ενώ την περίοδο 1994-1999, αυξήθηκε κατά 0,9 ποσοστιαίες μονάδες. Άλλα δεδομένα που προέρχονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσιάζουν μικρές αυξομειώσεις του συντελεστή Gini για την περίοδο 1995-2006. Πιο συγκεκριμένα, για την περίοδο 1995-2001 εμφανίζεται μία μείωση του συντελεστή Gini από 35,1 σε 32,3, (ενώ και για το διάστημα 1995-1999 εμφανίζεται μείωση του συντελεστή Gini, κάτι που έρχεται σε αντίθεση με τα

²⁸⁸ Förster και Mira d'Ercole (2005), σελ. 23.

²⁸⁹ Förster και Mira d'Ercole (2005), σελ. 10.

²⁹⁰ Τα δεδομένα προέρχονται από την βάση δεδομένων της Έρευνας Εισοδήματος του Λουξεμβούργου. Βλέπε Brandolini και Smeeding (2007), σελ. 30.

²⁹¹ Αυτό επιβεβαιώνεται και από δεδομένα που προέρχονται από την ΕΣΥΕ και τα οποία παρουσιάζουν αξιολογή μείωση του συντελεστή Gini από 41,3 σε 39,8, για την περίοδο 1974-1981 και από 39,8 σε 37,0 για την περίοδο 1981-1988. Τα δεδομένα αυτά αφορούν διαθέσιμο χρηματικό εισόδημα, αλλά η ποιότητα των δεδομένων δεν αξιολογείται ως αρκετά καλή. Βλέπε UNU-WIDER (2008).

στοιχεία των Förster και Mira d'Ercole) ενώ για την περίοδο 2000-2006 εμφανίζεται μία αύξηση του από 32,3 σε 34,0.²⁹²

Επιπλέον, ως προς τη διαχρονική μεταβολή των άλλων στατιστικών μέτρων που χρησιμοποιούν οι Förster και Mira d'Ercole (2005) έχουμε τα εξής: ο λόγος P90/P10 μειώθηκε κατά 2,1% από το 1974 έως το 1988, στο επόμενο χρονικό διάστημα (1988-1994) μειώθηκε ελαφρά κατά 0,2% και στη συνέχεια (1994-1999) αυξήθηκε ελαφρά κατά 0,1%. Το τετράγωνο του συντελεστή μεταβλητότητας (SCV-squared coefficient of variation) μειώθηκε κατά την πρώτη χρονική περίοδο κατά 47,9%, κατά την δεύτερη περίοδο αυξήθηκε κατά 1,1% και κατά την τρίτη περίοδο αυξήθηκε περαιτέρω κατά 8,2%. Τέλος, όσον αφορά τη μέση λογαριθμική απόκλιση (MLD-mean-log deviation), αυτή μειώθηκε κατά το πρώτο χρονικό διάστημα κατά 11,5%, κατά το δεύτερο χρονικό διάστημα μειώθηκε ελαφρά κατά 0,3% και κατά το τελευταίο διάστημα αυξήθηκε κατά 0,9%.²⁹³

Η ίδια έρευνα μας δείχνει ότι η αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας από το 1994 έως το 1999, προήλθε από τη μείωση των εισοδηματικών μεριδίων των μεσαίων εισοδηματικά κλιμακίων κατά 0,5 με 1,5% και την αύξηση του εισοδηματικού μεριδίου του εισοδηματικά υψηλότερου 10% του πληθυσμού κατά το ίδιο ποσοστό (το μερίδιο του εισοδηματικά κατώτερου 10% παρέμεινε αμετάβλητο).²⁹⁴ Αντίθετα, κατά την περίοδο από το 1988 έως το 1994, το εισοδηματικό μερίδιο του κατώτερου 20% αυξήθηκε περισσότερο σε σχέση με τα εισοδηματικά μερίδια των άλλων εισοδηματικών τάξεων.²⁹⁵

4.4.3 Ερμηνεία των Τάσεων

Όπως αναφέρει ο Tsakloglou (1997), η εισοδηματική ανισότητα στην Ελλάδα, αντίθετα απ'ότι σε πολλές άλλες δυτικές χώρες, μειώθηκε κατά τη δεκαετία του 1980

²⁹² Τα δεδομένα της Ε.Ε. αφορούν διαθέσιμο εισόδημα και επαναυπολογίστηκαν με μεγαλύτερη ακρίβεια από τη Βάση Δεδομένων Διεθνούς Εισοδηματικής Ανισότητας του Πανεπιστημίου του ΟΗΕ και του Διεθνούς Ινστιτούτου Έρευνας των Οικονομικών της Ανάπτυξης. Βλέπε UNU-WIDER World Income Inequality Database, Version 2.0c, May 2008.

²⁹³ Förster και Mira d'Ercole (2005), σελ. 61. Πρέπει να επισημάνουμε ότι ο κάθε δείκτης διαφέρει ως προς το βαθμό ευαισθησίας του απέναντι στις μεταβολές σε διάφορα σημεία της διανομής. Σε σχέση με τους άλλους δείκτες, ο συντελεστής Gini είναι λιγότερο ευαίσθητος στις αλλαγές στα δύο άκρα της διανομής, ενώ η μέση λογαριθμική απόκλιση είναι πιο ευαίσθητη στις αλλαγές στο κατώτερο τμήμα της διανομής και το τετράγωνο του συντελεστή μεταβλητότητας είναι πιο ευαίσθητο στις αλλαγές στην κορυφή της διανομής. Βλέπε Förster και Mira d'Ercole (2005), σελ. 10.

²⁹⁴ Förster και Mira d'Ercole (2005), σελ. 15.

²⁹⁵ Förster και Mira d'Ercole (2005), σελ. 18.

(κάτι που έδειξαν και οι έρευνες που παρουσιάσαμε προηγουμένως) και συσχετίζει τη μείωση αυτή με τις πολιτικές υπέρ των φτωχών που εφαρμόστηκαν από την κυβέρνηση Παπανδρέου στις αρχές της δεκαετίας του '80. Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι τα δύο τρίτα της μείωσης της ανισότητας μεταξύ 1974 και 1982 έλαβαν χώρα μέσα σ'ένα μόνο έτος. Ο Tsakloglou (1997) συνεχίζει υποστηρίζοντας, ότι τόσο η εμπειρία της Ελλάδας, έδειξε ότι οι κυβερνήσεις μπορούν να επηρεάσουν τη διανομή του εισοδήματος αλλά οι πολιτικές υπέρ των φτωχών υποχώρησαν κατά τα μέσα της δεκαετίας του '80 για τους εξής λόγους: αυξημένο εργατικό κόστος, μειωμένη αύξηση ΑΕγχΠ και δυσκολία διατήρησης αναδιανεμητικών πολιτικών σ'ένα πιο ανταγωνιστικό και ολοκληρωμένο διεθνές περιβάλλον. Η Ελλάδα δεν μπορούσε να πορευθεί μόνη της σε μια εποχή όπου η ανταγωνιστικότητα ήταν το σύνθημα και τελικά η κυβέρνηση χρειάστηκε να αντιστρέψει την πολιτική της. Ωστόσο, δεν χάθηκε όλο το όφελος για τους φτωχούς. Κατά τα τέλη της δεκαετίας του '80 η ανισότητα στην Ελλάδα ήταν μικρότερη απ'ότι στα μέσα της δεκαετίας του '70. Ακόμα και εάν τα όσα αναφέρει ο Tsakloglou αποτελούν μέρος μόνο της εξήγησης για τη μεταβολή πολιτικής που συντελέστηκε στα μέσα της δεκαετίας του '80, παραμένει γεγονός πως οι αναδιανεμητικές πολιτικές επλήγησαν από την πολιτική επιλογή της προσαρμογής στις επιταγές της οικονομικής παγκοσμιοποίησης.

Τα ανωτέρω καθιστούν την Ελλάδα την εξαίρεση του κανόνα, καθώς όπως παρουσιάσαμε σε προηγούμενες ενότητες, η απαρχή τόσο της εφαρμογής φιλικών προς την παγκοσμιοποίηση πολιτικών, όσο και της αύξησης της εισοδηματικής ανισότητας στις περισσότερες χώρες και ιδιαίτερα στις ανεπτυγμένες, τοποθετείται χρονικά από τα μέσα της δεκαετίας του '70 έως τις αρχές της δεκαετίας του '80. Για την Ελλάδα και για τους λόγους που αναφέρθηκαν, θα ήταν ορθότερο να ξεκινήσει η εξέταση της επίδρασης της παγκοσμιοποίησης επί της διανομής του εισοδήματος από τα μέσα της δεκαετίας του '80. Σύμφωνα λοιπόν με τα περισσότερα μέτρα που παρουσιάσαμε, κατά την περίοδο 1988-1994 παρατηρείται είτε πολύ μικρή μείωση είτε στασιμότητα της εισοδηματικής ανισότητας, ενώ το τετράγωνο του συντελεστή μεταβλητότητας παρουσιάζει αύξηση 1,1%. Κατά την επόμενη χρονική περίοδο 1994-1999, σχεδόν όλα τα στατιστικά μέτρα εμφανίζουν αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας, ενώ για την περίοδο 1999-2006 ο συντελεστής Gini παρουσιάζεται πολύ ελαφρά μειωμένος κατά 0,3% (από 34,3 σε 34,0), αλλά εάν λάβουμε ως εξεταζόμενη περίοδο το χρονικό διάστημα 2000 ή 2001 με 2006, τότε παρατηρούμε αύξηση του συντελεστή Gini από 32,3 σε 34,0. Η μείωση του συντελεστή Gini που εμφανιζόταν,

αφορά δηλαδή μόνο το έτος 1999 με 2000 (από 34,3 σε 32,3). Συμπερασματικά, είχαμε αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του '90 και μάλλον έχουμε αύξηση της ανισότητας και κατά το πρώτο μισό της τρέχουσας δεκαετίας, αν και τα δεδομένα που διαθέτουμε αφορούν μόνο ένα στατιστικό μέτρο (τον συντελεστή Gini), προέρχονται από μία μόνο πηγή και είναι δύσκολο να διασταυρωθούν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στην παρούσα εργασία εξετάσαμε αρχικά την ισχύ ή όχι της υπόθεσης Kuznets και παρουσιάσαμε σωρεία αποτελεσμάτων παλαιότερων και νεότερων ερευνών, οι οποίες διερευνούσαν την ύπαρξη ή μη της υπόθεσης. Όπως είδαμε, η συντριπτική πλειοψηφία των ερευνών και των εκθέσεων των διεθνών οικονομικών οργανισμών, όπως η ΠΤ και η ΑΤΑ, παρέχουν επαρκείς αποδείξεις ότι μία τέτοια σχέση σχήματος ανεστραμμένου U μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης και εισοδηματικής ανισότητας δεν υφίσταται και μάλιστα, πολλές έρευνες πρότειναν την ακριβώς αντίθετη σχέση από εκείνη της υπόθεσης Kuznets, μία σχέση δηλαδή σχήματος κανονικού U, όπου ενώ αρχικά η εισοδηματική ανισότητα μειώθηκε με την αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος, στη συνέχεια παρατηρήθηκε αύξηση της ανισότητας παράλληλα με την αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος. Στη συνέχεια της μελέτης μας παρουσιάσαμε την μαρξιστική προσέγγιση για την ερμηνεία της διαχρονικής σχέσης μεταξύ των δύο αυτών μεγεθών, η οποία υποστηρίζει ότι σε συνθήκες άμβλυνσης της ταξικής πάλης, η εισοδηματική ανισότητα θα διευρύνεται συνεχώς, παράλληλα με την αύξηση της οικονομικής μεγέθυνσης.

Στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας μελέτης, παρουσιάσαμε με διεξοδικό τρόπο, δεδομένα που συνδέουν την σύγχρονη περίοδο της παγκοσμιοποίησης με την εξέλιξη της φτώχειας, της διανομής του εισοδήματος και της διανομής του πλούτου. Όσον αφορά τη φτώχεια, παρουσιάσαμε τους λόγους για τους οποίους τα μέτρα φτώχειας και οι αριθμοί των φτωχών που δημοσιεύει η ΠΤ δεν είναι ιδιαίτερα αξιόπιστα, καθώς αυτά πάσχουν είτε από σοβαρά εννοιολογικά προβλήματα που υποεκτιμούν την έκταση της φτώχειας παγκοσμίως, είτε υπόκεινται σε συνεχείς και ριζικές αναθεωρήσεις καθιστώντας αδύνατη την παρακολούθηση της διαχρονικής τους εξέλιξης. Πάντως, ακόμα και εάν κάποιος θεωρήσει ως έγκυρα τα νούμερα που παρουσιάζει για τη φτώχεια η ΠΤ, θα διαπιστώσει ότι η όποια μείωση της παγκόσμιας φτώχειας οφείλεται στη πρόοδο κυρίως της Κίνας και δευτερευόντως της Ινδίας και όπως δείξαμε, δεν σχετίζεται η μείωση της φτώχειας στο εσωτερικό των δύο αυτών χωρών με την εφαρμογή πολιτικών φιλικών προς την παγκοσμιοποίηση.

Τα στοιχεία όσον αφορά την εξέλιξη της εισοδηματικής ανισότητας κατά την περίοδο της παγκοσμιοποίησης είναι συντριπτικά. Παρουσιάσαμε διεξοδικά τόσο την επιδείνωση της παγκόσμιας ανισότητας, όσο και της διακρατικής και διεθνούς ανισότητας και κυρίως, την δραματική επιδείνωση της εισοδηματικής ανισότητας στο

εσωτερικό των χωρών, για την οποία τα στατιστικά μέτρα είναι ξεκάθαρα και δεν επιδέχονται αμφισβήτηση. Παρουσιάσαμε επίσης, τη συρρίκνωση του μεριδίου της εργασίας κατά την εξεταζόμενη περίοδο της παγκοσμιοποίησης (μέσω της εξέτασης της λειτουργικής διανομής του εισοδήματος) καθώς επίσης και την τρομακτική συγκέντρωση της διανομής πλούτου, για την οποία υπάρχουν επίσης κάποια στοιχεία ότι σε αρκετές χώρες επιδεινώθηκε. Παρουσιάσαμε επίσης σημαντικές έρευνες και εκθέσεις, οι οποίες έδειξαν ότι τόσο η εμπορική παγκοσμιοποίηση (απελευθέρωση του εμπορίου),²⁹⁶ όσο και η χρηματοπιστωτική παγκοσμιοποίηση (ΞΑΕ και διεθνείς ροές κεφαλαίου),²⁹⁷ επηρεάζουν αρνητικά τη διανομή του εισοδήματος στο εσωτερικό των χωρών. Καταλήγουμε στο συμπέρασμα, ότι κατά την περίοδο της παγκοσμιοποίησης φαίνεται να επιβεβαιώνεται η μαρξιστική προσέγγιση για τη διανομή του εισοδήματος, η οποία υποστηρίζει ότι σε συνθήκες χαμηλής έντασης της ταξικής πάλης (όπως ήταν αυτές κατά τη διάρκεια της πρόσφατης 30ετίας), η εισοδηματική ανισότητα επιδεινώνεται διαρκώς, παράλληλα με την συνεχή αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος.

Στο τέταρτο κεφάλαιο της εργασίας μας παρουσιάσαμε τις διαχρονικές εξελίξεις των μεγεθών που εξετάσαμε γενικότερα, στο ειδικότερο επίπεδο 4 χωρών, των ΗΠΑ, της Κίνας, της Ινδίας και της χώρας μας. Διαπιστώσαμε την διαρκώς επιδεινούμενη τάση τόσο της εισοδηματικής ανισότητας όσο και άλλων παρεμφερών μορφών ανισότητας (μισθολογικής, πλούτου) σε όλες αυτές τις χώρες, ενώ είδαμε ότι ο αριθμός των φτωχών τόσο στη Κίνα, όσο και στην Ινδία είναι πολύ μεγαλύτερος από εκείνον που υποδείκνυαν παλαιότερα στοιχεία και εκθέσεις της ΠΤ.

Τέλος, θα θέλαμε να κάνουμε κάποιες προτάσεις για την αντιστροφή της διαρκώς επιδεινούμενης κατάστασης στην οποία έχουν περιέλθει οι κατώτερες εισοδηματικές τάξεις κατά την περίοδο της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης. Γενικεύοντας την άποψη του Yates (2005) για την εργατική τάξη των ΗΠΑ, θα μπορούσε να λεχθεί ότι η κατάσταση της εργατικής τάξης κάθε χώρας είναι σε μεγάλο βαθμό συνάρτηση της πάλης των τάξεων. Αν και οι μισθοί, οι ώρες εργασίας, η απασχόληση, η ανεργία και η παραγωγικότητα μπορεί να φαίνεται ότι καθορίζονται απ'ότι συμβαίνει στην απρόσωπη αγορά και από την ανεξάρτητη επίδραση των τεχνολογικών αλλαγών, στην πραγματικότητα σύμφωνα με τον Yates (2005), διαμορφώνονται από την πάλη μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών όπως αυτή εμφανίζεται τόσο στους εργασιακούς

²⁹⁶ Goldberg and Pavcnik (2007).

²⁹⁷ ILO (2008) και IMF (2007).

χώρους όσο και στο ευρύτερο πολιτικό πεδίο αντιπαράθεσης. Εάν οι στατιστικές που περιγράφουν τις οικονομικές συνθήκες ζωής των εργαζόμενων παρουσιάζουν επιδείνωση, τότε αυτό κατά τον Yates (2005), αποτελεί ένδειξη ότι οι εργοδότες έχουν αυξήσει τη δύναμή τους. Εάν αυτό συμβαίνει ενώ ταυτόχρονα βελτιώνεται η οικονομική θέση των καπιταλιστών, τότε είναι σίγουρο ότι ισχύει. Μπορούμε να εξετάσουμε τα δεδομένα περαιτέρω, για να δούμε εάν μπορούμε να εξηγήσουμε γιατί οι εργαζόμενοι χάνουν δύναμη και αυτό μπορεί στη συνέχεια να μας βοηθήσει να αναπτύξουμε στρατηγικές και τακτικές για να βοηθήσουμε τους εργαζόμενους να επανακτήσουν ότι έχασαν και να προχωρήσουν με αποφασιστικότητα. Αυτό που για τον Yates (2005) είναι σαφές, είναι ότι η επανοικοδόμηση της δύναμης της εργατικής τάξης είναι πραγματικά το μόνο πράγμα που μπορεί να δώσει στους εργαζομένους οποιαδήποτε αίσθηση ελπίδας ότι το μέλλον θα είναι από κάποια άποψη καλύτερο απ'ότι τα προηγούμενα τριάντα έτη. Η επανοικοδόμηση αυτή πρέπει να γίνει σε εντελώς διαφορετική βάση απ'ότι στο παρελθόν, καθώς πρέπει να έχει ένα ριζοσπαστικό όραμα, το οποίο να κατανοεί ότι αυτό το σύστημα είχε περισσότερο από αρκετό χρόνο για να εκπληρώσει τις υποσχέσεις του και ότι παραδέχεται ότι δεν μπορεί να το κάνει αυτό.²⁹⁸

Αυτό που θεωρεί ο Yates (2005) ότι πρέπει προ πάντων να κάνουν οι αμερικάνοι εργαζόμενοι, είναι να συμμαχήσουν με τους εργαζόμενους του υπόλοιπου κόσμου, ειδικά των φτωχών χωρών, και θα μπορούσαμε να επεκτείνουμε τον ίδιο ισχυρισμό και για τους εργαζόμενους των υπόλοιπων ανεπτυγμένων χωρών. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τον Yates (2005), κατά την διευθέτηση της μεταφοράς των θέσεων εργασίας και των εργαζόμενων μεταναστών, οι εργαζόμενοι δεν πρέπει ποτέ να καθιστούν αποδιοπομπαίους τράγους τους εργαζόμενους των άλλων χωρών. Αντί να απαιτούν προστασία από τη μεταφορά των θέσεων εργασίας, πρέπει να απαιτήσουν αυξημένη αποζημίωση απόλυσης, πλήρη μισθό κατά τη διάρκεια της επανεκπαίδευσης και μια δημόσια δέσμευση για πλήρη απασχόληση. Θα πρέπει επίσης να υποστηρίζουν τα δικαιώματα των μεταναστών και να δείξουν αλληλεγγύη απέναντι στα κινήματα των εργαζομένων στις χώρες από τις οποίες προέρχονται οι μετανάστες.

²⁹⁸ Yates (2005).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ahluwalia, M. (1976) Inequality, Poverty and Development, *Journal of Development Economics*, vol.6, pp. 307-342.

Αλμπάνης, Ε.Β. (2003) Παγκοσμιοποίηση, Libro, Αθήνα.

Anand, S. and Kanbur, S.M. (1993) Inequality and Development: A Critique, *Journal of Development Economics*, 41: 19-43.

Asian Development Bank (2007) Key Indicators 2007, Volume 38, Manila, Philippines.

—— (2008) ADB Study Offers New Way to Measure Poverty in Asia, News Release, August 27. Διαθέσιμο στο: www.adb.org.

Atkinson, A. (2003) 'Economic Inequality in OECD Countries, Data and Explanations', CesIFO Discussion Paper.

Banerjee, A. and Piketty, T. (2005) "Top Indian Incomes, 1922 – 2000", *World Bank Economic Review*, 19(1): 1– 20.

Bardhan, P. (2006) Globalization and Rural Poverty, *World Development*, Vol. 34, No. 8, pp. 1393–1404.

Barro, R.J. (2000) Inequality and Growth in a Panel Countries, *Journal of Economic Growth*, 5: 5-32.

Bator, F. (1957) The Simple Analytics of Welfare Maximization, *American Economic Review*, (March): 22-59.

Berry, A. and Serieux, J. (2004) "All About the Giants: Probing the Influences on World Growth and Income Inequality at the End of the 20th Century," *CESifo Economic Studies*, 50(1), 133–70.

Bhalla, A.S. (2002) *Imagine There is No Country: Poverty, Inequality and Growth in the Era of Globalization*, Institute for International Economics, Washington, DC.

Birdsall, N. and Sabot, R. (1994) Inequality as a Constraint on Growth in Latin America, *Development Policy, Newsletter on Policy Research by the Inter-American Development Bank*, (September): 1-5.

Bourguignon, F. and Morrison, C. (1990) "Income Distribution, Development and Foreign Trade: A Cross-sectional Analysis 21'", *European Economic Review* 34(6):1113–32.

Brandolini, A. και Smeeding, T.M. (2007) Inequality Patterns in Western-Type Democracies: Cross-Country Differences and Time Changes, April 17, Revised

version of a paper presented at the Conference on “Democracy, Inequality and Representation: Europe in Comparative Perspective”, May 6-7, 2005, Maxwell School, Syracuse University.

Brauchli, W. (1996) Modern Global Commerce is Rooted Deep in the Past, Wall Street Journal Interactive Edition, Special Report.

Bruno, M., Ravallion, M. and Squire, L. (1998) “Equity and Growth in Developing Countries: Old and New Perspectives on the Policy Issues”, In Vito Tanzi and Ke-young Chu, (ed.), *Income Distribution and High-quality Growth*, Cambridge, MA: MIT Press.

Burke, S. (2003) Stats on Poverty? Or the Poverty of Stats?, April 6. Διαθέσιμο στο: <http://www.glovesoff.org/> .

Caney, S. (2001) ‘International Distributive Justice’, *Political Studies*, 49, 5: 974-997.

Chen, S. and Ravallion, M. (2001) How Did the World’s Poorest Fare in the 1990s?, *The Review of Income and Wealth*, 47(3), 283–300.

—— (2004) How Have the World’s Poorest Fared Since the Early 1980s?, *The World Bank Research Observer*, 19(2), 141–69.

—— (2008) The Developing World Is Poorer Than We Thought, But No Less Successful in the Fight against Poverty, The World Bank Development Research Group, Policy Research Working Paper 4703, August.

Chenery, H.B. and Syrquin, M. (1975) *Patterns of Development, 1950-1970*, Oxford University Press, London.

Cornia, G.A. and Court, J. (2001) “Inequality, Growth and Poverty in the Era of Liberalization and Globalization” UNU-WIDER Policy Brief No. 4, World Institute for Development Economics Research, United Nations University, Helsinki.

Cypher, J.M. and Dietz, J.L. (1997) *The Process of Economic Development*, Routledge, London.

Davies, J.B., Sandström, S., Shorrocks, A. and Wolff, E.N. (2008) The World Distribution of Household Wealth, UNU-WIDER Discussion Paper No. 2008/03, February.

Deaton, A.S. (2001) Counting the World’s Poor: Problems and Possible Solutions, *World Bank Research Observer*: 125-147.

—— (2002) “Is World Poverty Falling?” *Finance and Development: A Quarterly Magazine of the IMF*, 39(2).

- Deininger, K. and Squire, L. (1996) “A New Data Set Measuring Income Inequality”, *World Bank Economic Review*, 10(3):565–91.
- (1998) “New Ways of Looking at Old Issues: Inequality and Growth”, *Journal of Development Economics*, 57(2):259–87.
- Desai, M. (2002) *Marx’s Revenge*, Verso, London.
- Dikhanov, Y. and Ward, M. (2003) Evolution of the global distribution of income in 1970–99. In *Proceedings of the Global Poverty Workshop*, Initiative for Policy Dialogue, Columbia University. Διαθέσιμο στο: <http://www-1.gsb.Columbia.edu/ipd/povertywk.html>.
- Dollar, D. and Kraay, A. (2001) ‘Trade, Growth and Poverty’, World Bank Policy Research Department, Working Paper No. 2615, Washington.
- Dowrick, S. and Akmal, M. (2001) Explaining contradictory trends in global income inequality: a tale of two biases, Faculty of Economics and Commerce, Australia National University, March 29. Διαθέσιμο στο: <http://ecocomm.anu.edu.au/people/>.
- Edelman, M. and Haugerud, A. (2005) Introduction: The Anthropology of Development and Globalization in “The Anthropology of Development and Globalization, From Classical Political Economy to Contemporary Neoliberalism”, Blackwell Publishing, Malden, MA.
- European Network on Debt and Development-Eurodad (2008) World Bank and IMF Emergency Loans: A Cure or a Curse for the Food Crisis?, June 17. Διαθέσιμο στο: <http://www.eurodad.org>.
- Ζινγκλέρ, Ζ. (2004) *Η ιδιωτικοποίηση του κόσμου και οι νέοι κοσμοκράτορες, Σύγχρονοι Ορίζοντες*, Αθήνα.
- Falk, R. (2008) Spreading the Benefits of Globalisation, In *Preventing the Big Backlash*, Global Policy Forum, March 26. Διαθέσιμο στο <http://www.globalpolicy.org>.
- Feenstra, R.C. and Hanson, G.H. (1996) “Foreign Investment, Outsourcing and Relative Wages”, in Feenstra, R.C., Grossman, G.M. and Irwin, D.A. (eds.), *The Political Economy of Trade Policy: Papers in Honor of Jagdish Bhagwati*, MIT Press, Cambridge, MA.
- (2003) “Global Production Sharing and Rising Inequality: A Survey of Trade and Wages”, in Choi, E.K. and Harrigan, J. (eds.), *Handbook of International Trade*, Blackwell, Malden, MA.

- Fields, G.S. (1989) “Changes in Poverty and Inequality in Developing Countries”, *World Bank Research Observer*, 4(2):167–85.
- Fields, G.S. and Jakubson, G.H. (1994) “New Evidence on the Kuznets Curve”, Cornell University, Ithaca, NY, Processed.
- Förster, M. and Mira d'Ercole, M. (2005) *Income Distribution and Poverty in OECD Countries in the Second Half of the 1990s*, OECD Social, Employment And Migration Working Papers, No. 22.
- Ghosh, B.N. (2004) *Globalised Capitalist Development and Income Inequalities: What Does the Data from East Asian Economies Tell Us?*, in Tisdell, C. and Sen, R.K. (ed.), *Economic Globalisation, Social Conflicts, Labour and Environmental Issues*, Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA.
- Giddens, A. (2002) *Which Way for New Labour*, Polity, Cambridge.
- Gill, I. and Kharas, H. (2007) *An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth*, World Bank, Washington, DC.
- Gillis, M., Perkins, D.H., Roemer, M., Snodgrass, D.R. (2000) Οικονομική της Ανάπτυξης, Α΄ Τόμος, Τυπωθήτω - Γιώργος Δάρδανος, Αθήνα.
- Glyn, A. (2006) *Capitalism Unleashed. Finance, Globalization, and Welfare*, Oxford University Press, New York.
- Goldberg, P. and Pavcnik, N. (2007) “Distributional Effects of Globalization in Developing Countries”, *Journal of Economic Literature*, 45(1): 39–82.
- Guriev, S. and Rachinsky, A. (2008) ‘The Evolution of Personal Wealth in the Former Soviet Union and Central and Eastern Europe’, in Davies, J.B. (ed.), *Personal Wealth from a Global Perspective*, Oxford University Press for UNU-WIDER, Oxford.
- Hanmer, L., Healey, J. and Naschold, F. (2000) *Will growth Halve Global Poverty by 2015?* ODI Poverty Briefing, ODI, London.
- Hasan, R., Mitra, D. and Ramaswamy, K.V. (2007) “Trade Reforms, Labor Regulations, and Labor-Demand Elasticities: Empirical Evidence from India”, *Review of Economics and Statistics*, 89 (3, August): 466–81.
- Held, D. και McGrew, A. (2004), *Παγκοσμιοποίηση/Αντι-Παγκοσμιοποίηση, Πολύτροπον*, Αθήνα.
- Hicks, A. (2003) *Back to the future? A review essay on income concentration and conservatism*, *Socio-Economic Review* 1, 271-288.
- Hirst, P. και Thompson, G. (2000) *Η Παγκοσμιοποίηση σε Αμφισβήτηση, Παπαζήσης*, Αθήνα.

- International Labour Organization (ILO) and International Institute for Labour Studies (2008) World of Work Report 2008, Income Inequalities in the Age of Financial Globalization, Geneva, Switzerland.
- International Monetary Fund (IMF) (1997) World Economic Outlook, May 1997, Globalization: Opportunities and Challenges, IMF, Washington.
- (2007) World Economic Outlook, Globalization and Inequality, October 2007, IMF, Washington.
- Kanbur, R. (2000) “Income Distribution and Development”, In Atkinson, A.B. and Bourguignon, F. (ed.), Handbook of Income Distribution, Amsterdam: North Holland.
- Keidel, A. (2007) The Limits of a Smaller, Poorer China, Financial Times, November 14.
- Kiely, R. (1998) Industrialization and Development: A Comparative Analysis, UCL Press, London.
- (2005) The Clash of Globalisations, Neo-Liberalism, the Third way and Anti-Globalisation, Brill, Leiden, Boston.
- Krugman, P. (2007) Trouble with trade, New York Times, December 28.
- Kuznets, S. (1955) Economic Growth and Income Inequality, *The American Economic Review*, Vol. 45, No. 1, pp. 1-28.
- Lewis, A. (1954) “Economic Development with Unlimited Supplies of Labor”, Manchester School of Economic and Social Studies, 22(2):139–91.
- Μαρξ, Κ. (1978) Το Κεφάλαιο, Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας, Βιβλίο Ι, Το Προτσές της Παραγωγής του Κεφαλαίου, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα.
- Μαρξ, Κ. και Έγκελς, Φ. (1944) Το Κομμουνιστικό Μανιφέστο, Αλφειός, Αθήνα.
- Matthews, R., Feinstein, C. and Odling-Smee, J. (1982) British Economic Growth 1856-1973, Stanford University Press, Stanford.
- McMichael, P. (2000) Development and Social Change: A Global Perspective, Pine Forge Press-Sage, Thousand Oaks, CA.
- Μελάς, Κ. (1999) Παγκοσμιοποίηση. Νέα Φάση Διεθνοποίησης της Οικονομίας. Μύθοι και Πραγματικότητα, Εξάντας, Αθήνα.
- Μηλιός, Γ. (1997) Θεωρίες για τον Παγκόσμιο Καπιταλισμό – Κριτική προσέγγιση, Κριτική, Αθήνα.
- Milanovic, B. (2002a) ‘True World Income Distribution, 1988 and 1993: First Calculations Based on Household Surveys Alone’, The Economic Journal, 112: 51-92.

- (2002b) The Ricardian vice: why Sala-i-Martin's calculations are wrong. Typescript, Development Research Group, World Bank. Διαθέσιμο στο: www.ssrn.com.
- (2005a) *Worlds Apart: International and Global Inequality 1950-2000*, Princeton University Press, Princeton, NJ.
- (2005b) *Worlds Apart, Measuring International and Global Inequality*, Princeton University Press, Princeton and Oxford.
- (2005c) Can We Discern the Effect of Globalization on Income Distribution? Evidence from Household Surveys, *The World Bank Economic Review*, Vol. 19, No. 1.
- (2008): Developing countries worse off than once thought - part I, in: YaleGlobal Online, 11 February. Διαθέσιμο στο: www.yaleglobal.yale.edu.
- Mishel, L., Bernstein, J. and Allegretto, S. (2005) *The State of Working America: 2004-2005*, Cornell University, Press Ithaca, N.Y..
- Μπεκ, Ο. (1999) Τί είναι Παγκοσμιοποίηση; Λανθασμένες αντιλήψεις και απαντήσεις, Καστανιώτης, Αθήνα.
- Nolan, P. (2004) *China at the Crossroads*, Polity, Cambridge.
- Ντομπ, Μ. (1976) Θεωρίες της Αξίας και της Διανομής, Από τον Άνταμ Σμιθ Μέχρι Σήμερα, Ιδεολογία και Οικονομική Θεωρία, Gutenberg, Αθήνα.
- OECD (2004) *Employment Outlook*, OECD, Paris.
- (2007) *Employment Outlook*, OECD, Paris.
- Ohlsson, H., Roine, J. and Waldenström, D. (2008) Long-Run Changes in the Concentration of Wealth: An Overview of Recent Findings, στο J.B. Davies (ed.), *Personal Wealth from a Global Perspective*, Oxford University Press for UNU-WIDER, Oxford.
- Πάκος, Θ. (1992) *Κλαδική Οικονομική Ι – Ανταγωνισμός, Συγκέντρωση και Τεχνολογία*, Παπαζήσης, Αθήνα.
- Parsons, A.W. (2008) World Bank Poverty Figures: What Do They Mean?, September 15. Διαθέσιμο στο: <http://www.stwr.org/globalization/>.
- Pieterse, J.N. (2002) Global Inequality: Bringing Politics Back In, *Third World Quarterly*, 23, 6: 1023-46.
- Piketty, T. (2003) "Income Inequality in France, 1901–1998", *Journal of Political Economy*, 111: 1004–4.

- (2006) “The Kuznets Curve: Yesterday and Tomorrow”, in Banerjee, A.V., Benabou, R. and Mookherjee, D. (eds.), *Understanding Poverty*, Oxford University Press, New York, 63–7.
- Piketty, T. and Saez, E. (2003) *Income Inequality in the United States, 1913-1998*, Quarterly Journal of Economics, Vol. CXVIII, Issue 1, February.
- Pogge, T. (2002) *World Poverty and Human Rights*, Polity, Cambridge.
- (2008) *A Consistent Measure of Real Poverty: A Reply to Ravallion*, International Poverty Centre, One Pager, No. 54, May.
- Pogge, T. W. and Reddy, S.G. (2003) *Unknown: The Extent, Distribution, and Trend of Global Income Poverty*, Version 3.4, July 26. Διαθέσιμο στο <http://www.socialanalysis.org>.
- (2008) *Unknown: The Extent, Distribution and Trend of Global Income Poverty*. Διαθέσιμο στο <http://www.socialanalysis.org>.
- Pritchett, L. (1997) “Divergence: Big Time.” *Journal of Economic Perspectives* 11(3):3–17.
- Ravallion, M. (2004) “Competing Concepts of Inequality in the Globalization Debate.” in Collins, S.M. and Graham, C. (ed.), *Brookings Trade Forum 2004*, Brookings Institution, Washington, DC.
- Ravallion, M. and Chen, S. (2004). *China’s (uneven) progress against poverty*. Αδημοσίευτο προσχέδιο.
- Reddy, S.G. (2008) *The World Bank's New Poverty Estimates - Digging Deeper into a Hole*, August 26. Διαθέσιμο στο <http://www.socialanalysis.org>.
- Reddy, S.G. and Minoiu, C. (2007) *Has World Poverty Really Fallen? Review of Income and Wealth Series 53*, Number 3, September.
- Reddy, S. and Pogge, T. (2002) “How Not to Count the Poor,” June. Διαθέσιμο στο <http://www.socialanalysis.org>.
- (2005) “How Not to Count the Poor,” υπό έκδοση στο S. Anand, P. Segal, and J. Stiglitz (eds), *Measuring Global Poverty*, Oxford University Press, Oxford, υπό έκδοση. Διαθέσιμο στο <http://www.socialanalysis.org>. (version 6.2, October 29).
- Ρέππας, Π.Α. (2002) *Οικονομική Ανάπτυξη. Θεωρίες και Στρατηγικές*, Τόμος Α΄, Παπαζήσης, Αθήνα.
- (2003) *Οικονομική Ανάπτυξη. Θεωρίες και Στρατηγικές*, Τόμος Β΄, Παπαζήσης, Αθήνα.

- Roach, S., (2007): From globalisation to localisation?, in: *The Globalist*, 19.6. (www.theglobalist.com).
- Rodrik, D. (1997) *Has Globalization Gone Too Far?*, Institute of International Economics, Washington, DC.
- (2001) *The Global Governance of Trade as if Development Really Mattered*, UNDP, New York.
- Roemer, J.E. (2006) Review essay, “The 2006 world development report: Equity and development”, *Journal of Economic Inequality*, 4: 233–244.
- Ryscavage, P. (1999) *Income Inequality in America: An Analysis of Trends*, M.E. Sharp, New York.
- Sala-i-Martin, X. (2006) “The World Distribution of Income: Falling Poverty and Convergence, Period,” *The Quarterly Journal of Economics*, 121(2), 351–97.
- Scheve, K.F. and Slaughter, M.J. (2007) A New Deal for globalization, *Foreign Affairs*, July/August.
- Σεν, Α. (2004) *Επανεξετάζοντας την Ανισότητα*, Καστανιώτης, Αθήνα.
- Shorrocks, A. F. (1980) “The Class of Additively Decomposable Inequality Measures”, *Econometrica* 48(3):613–25.
- Smeeding, T. (2002) ‘Globalisation, Inequality and the Rich Countries of the G-20’, Luxembourg Income Study Working Paper No. 320.
- (2004) ‘Public Policy and Economic Inequality: The United States in Comparative Perspective’, Luxembourg Income Study Working Paper No. 367.
- Stewart, F. and Berry, A. (1999) ‘Globalization, Liberalization and Inequality: Expectations and Experience’, in Hurrell, A. and Woods, N. (ed.), *Inequality, Globalization and World Politics*, Oxford University Press, Oxford.
- Στίγκλιτς, Τ. (2003) *Η Μεγάλη Αυταπάτη*, Λιβάνης, Αθήνα.
- Subramanian, S. and Jayaraj, D. (2006) *The Distribution of Household Wealth in India*, UNU-WIDER Research Paper 2006/116.
- Sutcliffe, B. (2001) *100 Ways of Seeing an Unequal World*, Zed, London.
- Taylor, R. (2008) Food crisis and silent famine to continue, World Bank, Reuters, September 3.
- The Economist (2008) The Bottom 1.4 Billion, August 28.
- Tisdell, C.A. and Sen, R.K. (2004) An Overview of Economic Globalisation: Its Momentum and its Consequences Examined, in Tisdell, C. and Sen, R.K. (ed.),

Economic Globalisation, Social Conflicts, Labour and Environmental Issues, Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA.

Tisdell, C.A. and Svizzero, S. (2003) Globalization, social welfare and market inequalities, *Economic Theory, Applications and Issues*, Working Paper No. 20, School of Economics, The University of Queensland, Brisbane.

Tsakloglou, P. (1997) in Gottschalk, P., Gustafson, B. and Edward Palmer (Eds.), *Changing Patterns in the Distribution of Economic Welfare. An International Perspective*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

UNCTAD (2002) *The Least Developed Countries Report*, United Nations, Geneva.

UNDP (2001) *Human Development Report 2001*, Oxford University Press, New York.

—— (2002) *Human Development Report 2002*, Oxford University Press, New York.

UNU-WIDER (2006) Launch of the WIDER study on The World Distribution of Household Wealth, 5 December 2006, διαθέσιμο στο: <http://www.wider.unu.edu> .

—— (2008) World Income Inequality Database, Version 2.0c, May 2008, διαθέσιμο στο: <http://www.wider.unu.edu> .

Wade, R.H. (2002) Globalization, Poverty and Income Distribution: Does the Liberal Argument Hold?, DESTIN Working Paper Series No. 02-33.

—— (2004) Is Globalization Reducing Poverty and Inequality? *World Development* Vol. 32, No. 4.

Wade, R.H. and Wolf, M. (2002) Are Global Poverty and Inequality Getting Worse?, *Prospect*, Issue 72, March.

Wallerstein, I. (2008) "2008: The Demise of Neoliberal Globalization", [Fernand Braudel Center](#), Binghamton University, Commentary No. 226, Feb. 1.

Wolf, M. (2001) A Stepping Stone from Poverty, *Financial Times*, December 19.

Wood, A. (1997) "Openness and wage inequality in developing countries: the Latin American challenge to East Asian conventional wisdom", *The World Bank Economic Review*, 11 (1).

Woods, N. (1999) Order, Globalization and Inequality in World Politics, in *Inequality, Globalization and World Politics*, edited by Hurrell, A. and Woods, N., Oxford University Press, Oxford.

World Bank (2001) *World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty*, Oxford University Press, Oxford.

- (2002a) *Globalization, Growth and Poverty, Building an Inclusive World Economy*, Oxford University Press, Oxford.
- (2002b) *Global Economic Prospects and the Developing Countries*, World Bank, Washington.
- (2006) *World Development Report 2006: Equity and Development*, Oxford University Press, Oxford.
- (2007) *World Development Indicators 2007*.
- (2008a) Food Price Crisis Imperils 100 Million in Poor Countries, Zoellick Says, Press Release, April 14. Διαθέσιμο στο: <http://www.worldbank.org/>.
- (2008b) New Data Show 1.4 Billion Live On Less Than US \$1.25 A Day, But Progress Against Poverty Remains Strong, Press Release, August 26. Διαθέσιμο στο: <http://www.worldbank.org/>.
- (2008c) World Bank Updates Poverty Estimates for the Developing World, Press Release, August 26. Διαθέσιμο στο: <http://www.worldbank.org/>.
- Yates, M.D. (2005) A Statistical Portrait of the U.S. Working Class, *Monthly Review*, Volume 56, Number 11.
- Yemtsov, R. (2008) 'Housing Privatization and Household Wealth in Transition', in Davies, J.B. (ed.), *Personal Wealth from a Global Perspective*, Oxford University Press for UNU-WIDER, Oxford.